

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

15. (125.) évfolyam, 5. szám

Megjelent: 2020. október

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:
Pomázi Gyula

Felelős szerkesztő:
Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5567

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofigetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofigetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2020.009/5

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Girmann Zsuzsanna, Gyetvainé Virág Dóra,
dr. Lábod Péter, dr. Legeza Dénes, dr. Mikló Katalin,
dr. Tóháti Márta, dr. Zábori Zoltán*

15. (125.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

15. (125.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2020. október

Kovács Helga

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark hatása a helyi gazdaság fejlődésére

Dr. Kiss Zoltán Károly PhD

A belsőépítészet és a tájépítészeti szerzői jogi vetületei

Dr. Tószegi Zsuzsanna

Az új Gutenberg: Kliegl József találmányai és szabadalmi

Dr. Palágyi Tivadar

Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről

Hírek, események

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeket, alcímeket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, anna.manyoki@hipo.gov.hu), tel.: 06 1 474 5567.

TARTALOM

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark hatása a helyi gazdaság fejlődésére KOVÁCS HELGA	7
A belsőépítészet és a tájépítészet szerzői jogi vetületei DR. KISS ZOLTÁN KÁROLY PHD	35
Az új Gutenberg: Kliegl József találmányai és szabadalmai DR. TÓSZEGI ZSUZSANNA	60
Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről DR. PALÁGYI TIVADAR	92
Hírek, események	133
Könyv- és folyóiratszemle	137
– Lee J. Tiedrich, Gregory Discher, Fredericka Argent, Daniel Rios: <i>A 10 legjobb gyakorlat mesterséges intelligencia vonatkozó szellemi tulajdonnal kapcsolatban</i> (Palágyi Tivadar) – Edward Frenkel: <i>Csók és matek. A világ rejtett szíve</i> (Osman Péter) – Jonah Berger: <i>Láthatatlan befolyás. Miért követünk másokat még akkor is, ha tudjuk, hogy nincs igazuk?</i> (Osman Péter)	
Summaries	163

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

The effects of the Ópusztaszer National Heritage Park on the development of the local economy HELGA KOVÁCS	7
The copyright aspects of interior design and landscape architecture ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	35
The new Gutenberg: József Kliegl's inventions and patents DR ZSUZSANNA TÓSZEGI	60
News in the field of industrial property protection abroad DR TIVADAR PALÁGYI	92
News, events	133
Review of books and periodicals	137
Summaries	163

CONTENT

L'effet du Parc de patrimoine national à Ópusztaszer sur le développement d'économie locale	
HELGA KOVÁCS	7
Les aspects du droit d'auteur de l'architecture d'intérieur et de l'architecture de paysage	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	35
Le nouveau Gutenberg: les inventions et brevets de József Kliegl	
DR ZSUZSANNA TÓSZEGI	60
Nouveautés dans le domaine de la protection de propriété industrielle à l'étranger	
DR TIVADAR PALÁGYI	92
Nouvelles, événements	133
Revue des livres et périodiques	137
Summaries	163

INHALT

Die Wirkung des Nationalen Gedenkparks in Ópusztaszer auf die Entwicklung der örtlichen Wirtschaft	
HELGA KOVÁCS	7
Die urheberrechtlichen Bezüge der Innenarchitektur und der Landschaftsarchitektur	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	35
Der neue Gutenberg: József Kliegl's Erfindungen und Patente	
DR ZSUZSANNA TÓSZEGI	60
Neuheiten auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes im Ausland	
DR. PALÁGYI TIVADAR	92
Nachrichten, Ereignisse	133
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	137
Summaries	163

AZ ÓPUSZTASZERI NEMZETI TÖRTÉNETI EMLÉKPARK HATÁSA A HELYI GAZDASÁG FEJLŐDÉSÉRE^{*}

1. BEVEZETÉS, TÉMAFELVETÉS

A vidéki térségeket ma agrártársadalmi és gazdasági válságjelenségek, elvándorlás, elnéptelenedés, elöregedés és periferizálódás jellemzi. E problémák miatt egyre nagyobb figyelem fordult hazánkban is a vidék felé.¹ A problémák megoldására és csökkentésére az egyik lehetséges válasz a vidéki turizmus megjelenése a vidéki térségekben.

A turizmus hozzájárulhat a foglalkoztatás növeléséhez, ezáltal a munkanélküliség csökkentéséhez, a helyi kulturális és természeti értékek megőrzéséhez és a hagyományok fenntartásához. Az érkező turisták által a szolgáltatások köre bővíthet, amit a helyiek is élvezhetnek, továbbá a helyi termékek helyben kerülhetnek értékesítésre, ez egy rövidebb ellátási láncot eredményezne, annak minden előnyével. Az előbbiek pedig hozzájárulhatnak a helyiek életszínvonalának növeléséhez és a vidéki életforma fenntartásához.

Ópusztaszer hazánk egyik legjelentősebb történelmi emlékhelye, olyan értékekkel bír a település, melyek Európában is egyediek: a Feszty-körkép, a Cseppentő birtokon található Akhal-Teke ménes és a Csillagösvény sövénylabirintus, mely a harmadik legnagyobb labirintus Európában. Ópusztaszeren az említett értékekre építve kialakultak a vidéki turizmus különböző formái, amelyek hozzájárulnak a település gazdaságának és társadalmának dinamizálásához, választ adva a vidéki térségeket sújtó problémákra.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. A helyi gazdaságfejlesztés értelmezése és hatásainak bemutatása

A helyi gazdaságfejlesztés rendkívül komplex folyamat, amelynek során tudatosan beavatkozunk a gazdaság működésébe. Célja a fenntartható helyi fejlődés, mely biztosítja és elősegíti egy adott térség gazdasági jövőjét, valamint a népesség megfelelő életszínvonalát.²

^{*} A Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézetében folytatott tanulmány keretében készített diplomamunka, amely díjazásban részesült a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Újvári János diplomadíj-pályázatán.

¹ Csatári Bálint: A vidék földrajzi kérdései. Földrajzi konferencia, Szeged, 2001.

² Gwen Swinburn, Soraya Goga, Fergus Murphy: A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve. Washington D. C., 2011, p. 11; Kollár Katalin: A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. Győr, 2011, p. 4, 8.

Ebben a folyamatban részt vesznek az állami és az önkormányzati, a vállalkozói és a magán-szektor partnerei is. Együttműködve közösen dolgoznak azért, hogy elősegítsék a gazdasági növekedést és kedvező feltételeket biztosítsanak a munkaerőpiac számára. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egy adott település vagy közösség csak akkor képes növelni az életszínvonalát, ha képes átlátni a helyi gazdaságfejlesztés folyamatait és képes fellépni a változó piacgazdaság kihívásaival szemben.³

Egy adott gazdasági egység különböző hatásokat vált ki egy adott térségben. Ez alapján megkülönböztetünk direkt, katalitikus és indukált hatásokat. A direkt hatások jelentik egy adott gazdasági egység működésének és befektetéseinek köszönhető jövedelmet és a teremtett munkahelyeket. Egy szélesebb körű osztályozás a katalitikus hatás, mely alatt értjük az adott gazdasági egység működése révén elért termelékenységnövekedést, továbbá a gazdasági egység hatása miatt a térségbe települő vállalatok által létrehozott munkahelyeket és jövedelmet. Az indukált hatást pedig definiálhatjuk úgy, mint a multiplikációs folyamat által generált összes hatást.⁴

2.2. A helyi gazdaság szerelői és csoportosításuk

Számos kísérlet született a helyi gazdaság szereplőinek a csoportosítására. Az egyik legelterjedtebb csoportosítás a helyi gazdaságfejlesztés „négy lábának” elkülönítése, mely alapján a legfontosabb szereplői körök a helyi kormányzati szektorok, az üzleti szféra, a tudás-transzfer-intézmények és a fejlesztő intézmények.⁵ A szereplők igen szűk körét öleli fel ez a csoportosítás, de rámutat arra, hogy a helyi gazdaságfejlesztés alapvetően a helyi szereplők ügye, és nem a központi kormányzat felülről jövő elképzelései alapján kell fejleszteni. Továbbá kiemeli, hogy a helyi gazdaságfejlesztésbe nemcsak a helyi kormányzatot kell bevonni, hanem egyéb szereplőket is.⁶

A helyi kormányzati szektor és a vállalati szféra játssza a legfontosabb szerepet a folyamat során az esetek többségében. Ugyanakkor a helyi gazdaságfejlesztés fontos szereplői a helyi közösség tagjai és az általuk alapított civil szervezetek. A helyi közösség tagjai jelentik a helyi lakosokat, a civil szervezetek pedig a helyi közösségek érdekeit képviselik.⁷

³ Swinburn, Goga, Murphy: i. m. (2).

⁴ Kotosz Balázs, Lukovics Miklós, Zuti Bence, Molnár Gabriella: Egyetemi funkciók és helyi gazdasági hatások. Módszertani problémák és lehetséges megoldások. In: *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása* (szerk.: Lengyel I. Nagy B.), JATEPress, Szeged, 2016, p. 185–203.

⁵ Bajmóczy Zoltán: Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe. JATEPress, Szeged, 2011.

⁶ Bajmóczy: i. m. (5).

⁷ Kollár: i. m. (2); Bajmóczy: i. m. (5).

Helyi kormányzati szektor	Kezdeményezője, magvalósítója és finanszírozója a helyi fejlesztési folyamatoknak. Hazánkban a helyi önkormányzat szerepe domináns.
Vállalati szféra	Pótlólagos jövedelmet és munkahelyeket teremt.
Tudástranszfer intézmények	Alapvető szerepük a humán erőforrás-képzésben és az új tudás megalkotásában van.
Fejlesztő intézmények	Jellemzően gazdaságfejlesztési cél megvalósítására szerveződtek. Döntésselőkészítő és szakpolitika-alkotási szerepük is van.
A helyi közösség tagjai	A folyamat legalapvetőbb érintettjei.
Civil szervezetek	Bizonyos érdekeket hatékonyan képviselnek.

A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek csoportosítása

2.3. A vidéki turizmus szerepének, jelentőségének bemutatása a vidék gazdaságában

A természeti és környezeti tényezők önmagukban nem jelentenek vonzerőt egy adott térségben, hiszen nem képesek funkciójukat érvényesíteni, így csak potenciális előnyként, és hasznosítható lehetőségként vannak jelen. Ahhoz, hogy a természeti és környezeti tényezők erőforrássá váljanak, mindenképpen szükség van bizonyos elemi infrastruktúra meglétére. A vonzerő a turisztikai termék magja, ezért fontos annak fejlesztése és kiterjesztése, hiszen jótékonyan hat a turistaérkezésekre és a település gazdasági teljesítményére.⁸

A vidéki turizmus számos előnnyel kecsegtet az idegenforgalom számára, hiszen a rurális térségek a fejlődésből részben kimaradtak, így adottságaikat megőrizték, ezek új vonzerőként jelentkezhetnek és alkalmassá válhatnak a túlzottan centralizált idegenforgalom területi képeének arányosabbá tételére. Az új kínálatok célterületeivé válhatnak a környezettudatos, alternatív turizmusformáknak. A vidéki területek kínálata sokféle, egész évben hatnak, így a szezonális ingadozást mérsékelhetik.⁹

A vidéki turizmus helyi szinten megjelenő előnye gazdasági, társadalmi és ökológiai. Gazdasági szempontból a vidéki turizmus nagy előnye, hogy a meglévő életvagyont, szellemi, természeti és környezeti értékeket hasznosítja. Megélni belőle nem feltétlenül lehet, de a családok számára kiegészítő jövedelmet jelenthet, továbbá általa a helyi és saját termékek direkt módon értékesíthetők. A szállás biztosításán túl a vendégeket el kell látni és szórakoztatni kell, ami által bővíthető a foglalkoztatás. A vidéki turizmus pozitívan befolyásolja a vidék infrastrukturális fejlettségét is.¹⁰

⁸ Kis Krisztián, Tóth Andrea: Az ökoturizmus helyi rendszerének vizsgálata Poroszlón, különös tekintettel a Tisza-tavi Ökocentrum helyi gazdaságfejlesztési szerepének értékelésére. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 13. évf., 1. sz., 2016, p. 73–91.

⁹ Falusi turizmus tájékoztató, 14. évf. 1–2. sz., 2007.

¹⁰ Vásárhelyi Terv továbbfejlesztése (I. ütem). Tájgazdálkodási Kézikönyvsorozat: A vidéki turizmus. 2008.

2.4. A vidéki turizmus formái

A vidéki turizmust turizmustípusok és -csoportok halmazának tekinthetjük és nem egy konkrét turizmusfajtának. A benne szereplő turizmuscsoportok és -fajták a vidéki élmény teljességét nyújtják, és jellegzetes szolgáltatásokat kínálnak. Ilyen a lovas, gasztro-, gyógy-, kulturális, falusi, agro-, bor- és ökoturizmus. A legnagyobb motivációs tényezőt a vidéki turizmusban való részvételre a szabadidő élvezete, a pihenés, a kaland, valamint a különböző kultúrák, emberek, életmódok megismerése jelenti.

A természet megtapasztalásának élményét, a pihenést, hétköznapiától eltérő életet és tevékenységet, különböző szokások és hagyományok megismerését kínálja együttesen a vidéki turizmus. Fontos jellemzője, hogy a saját erőforrásokra alapozva és a helyiek közreműködésével alakulhat ki és maradhat fenn hosszú távon.¹¹

2.5. A kereslet és kínálat a turizmusban

A turizmusnak alapvetően három pillére van, a turisták általi kereslet, a desztináció által kínált szolgáltatások és termékek, valamint az ezeket összekötő közvetítő szektor. A turisztikai keresletnek három alapvető feltétele van, a motiváció, a szabadrendelkezésű jövedelem és a szabadidő. Akkor beszélünk realizálódott turisztikai keresletről, ha mindhárom feltétel teljesül. A turizmus rendszere dinamikusan változik, és mint nyílt rendszer kölcsönhatásban áll a természeti, politikai, gazdasági, technológiai és a társadalmi környezettel, melyek mind hatással vannak a kereslet alakulására.¹²

A turisztikai kereslet rendkívül komplex, hiszen az áruk és szolgáltatások összességét, időben és térben változó kombinációját kínálják a turistáknak, vagyis a kereslet folyamatosan változik és mindenkinek mást jelent. Ezek alapján elmondható, hogy kialakulásában fontos szerepe van a szocializációnak.¹³ A kereslet megtestesítője a turista, akiket többféleképpen csoportosíthatunk.¹⁴ A turisták tipizálása rendkívül fontos, mert a kereslet legnyilvánvalóbban ilyen módon vizsgálható.

A turisztikai kínálat jelenti a desztinációk vonzerőit és a turizmust kiszolgáló szolgáltatások összességét, mely jelenti a szálláslehetőségeket, a vendéglátást és a turistáknak kínált programokat. A turisztikai kínálat olyan elemeket tartalmaz, amelyek fontosak a turista számára az utazás során. Tehát kínálati elemnek tekinthetjük a fogadókészséget, vagyis a helyi lakosság és a vezetők hozzáállását a turizmushoz, továbbá a civil társadalom és helyi

¹¹ I. m. (10).

¹² Nagy Adrienn: A turizmus tendenciáinak vizsgálata Magyarországon. TDK-dolgozat, Szent István Egyetem, 2007; Kalmárné Rimóczi Csilla: Turisztikai motiváció és életstílus összefüggései a belföldi utazási szokásokban. Doktori értekezés, Szent István Egyetem, 2018.

¹³ Kalmárné: i. m. (12).

¹⁴ Gonda Tibor: A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai. PTE KPVK, 2016.

vállalkozók szervezettségét. Az általánosabb infrastrukturális elemek is idesorolhatók, mint például a megközelíthetőséget biztosító útvonalak.¹⁵

2.6. Ópusztaszer rövid bemutatása, a település főbb gazdasági és társadalmi jellemzői

Ópusztaszer az Alföld Duna-Tisza közti részének délkeleti részén, Csongrád megyében található, Baks, Kistelek és Dóc szomszédságában a Kisteleki járásban. Elhelyezkedése a településnek az ezeréves múltjában meghatározó szerepet játszott, hiszen Erdélyből Szege-den át a Budára vezető országút elérte ezt a területet. Továbbá a község múltbeli és jelenlegi életét is meghatározza a Tiszához való közelsége, melytől 7–8 km-re helyezkedik el. Jelenleg főút nem érinti Ópusztaszer, és vasútja sincs, tehát csak közúton lehet megközelíteni.¹⁶

Ópusztaszer a történelem folyamán több néven volt ismert. 1233-ban először Zerrként olvashatunk a községről. A 17. századra a neve a „puszta” jelzővel összekapcsolva Pusztaszerre változott, majd 1650-ban már a Sövényház, 1808-ban pedig a Sövényháza elnevezést viseli, végül 1973-ban veszi fel a jelenlegi Ópusztaszer nevet. 1596-ban egy hadjárat során elpusztult az akkor Szernek nevezett fontos mezőváros. A török kiűzése után, 1728-ban az Erdődiek kezére került a puszta, akik eladósodván a birtokot elzálogosították egy genovai bankház kölcsöneire. A bécsi udvar a napóleoni háborúk után a hatalmas birtokot mint ellenséges tulajdont zárolta, így a genovaiak 1803-ban eladták a birtokot a Pallavicini családnak, akik 1945-ig birtokolták az egykori Pusztaszer területét.¹⁷

Önálló puszta és adóközség 1873-ban, 1882-ben kisközség, 1895–1950 között már nagyközség. 1933-tól a község egyes részeit Algyőhöz, Sándorfalvához, Pusztaszerhez és Csanytelekhez csatolták. 1947-ben Ópusztaszer külterületének egy részéből önálló községet szerveztek, Baksot, majd később 1952-ben külterületének egy másik részéből Dóc község megalakítására került sor. 1950–1990 között önálló tanácsú község, 1990 óta pedig saját önkormányzattal rendelkezik. Az 1970-es években ásatások kezdődtek a község területén, mely során feltárták a hajdani szeri monostor romjait. E kapcsán nemzeti történeti emlékhelyet alakítottak ki, mely a magyarság számára egyfajta zarándokhely lett.

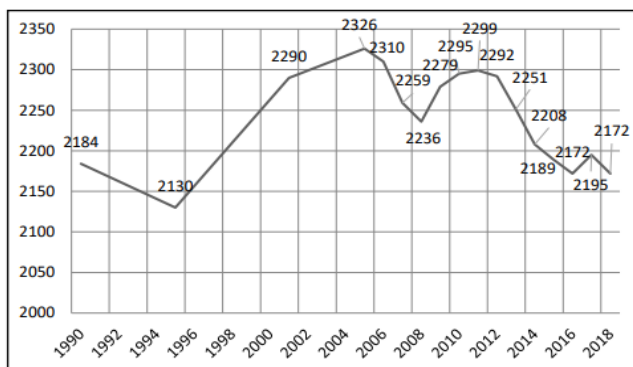
Ópusztaszer lakosságát tekintve a történelem folyamán csaknem száz százalékban magyar népességből tevődött össze. 1828-ban 951 fő volt a lakossága, 1930-ban 7330, 1949-ben 3778, 1980-ban 2294, majd 1990-ben 2184 lelket számlált a község.¹⁸

¹⁵ Várhelyi Tamás: A turizmus fejlesztése. Líceum Kiadó, Eger, 2009; Kálmánné: i. m. (12).

¹⁶ Vályi Katalin, Zombori István: Ópusztaszer. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, p. 7–9.

¹⁷ Trogmayer Ottó: A szeri legenda, avagy kétszázötven év visszfénye. In Tandi Lajos (szerk.): Legendák földjén. Fejezetek az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark krónikájából. Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Kht., Ópusztaszer, p. 9–22; Vályi, Zombori: i. m. (16).

¹⁸ Vályi, Zombori: i. m. (16).

Ópusztaszer lakónépességének változása 1990 és 2018 között¹⁹

Az ábra az 1990-es évektől szemlélteti Ópusztaszer lakónépességének változását. A 1990-es évektől csökkenés figyelhető meg, majd a '90-es évek közepétől a 2000-es évek közepéig folyamatosan nőtt a népesség. 2005-től a vándorlási egyenleg negatív előjelű, valamint természetes fogyás figyelhető meg a településen, így csökken Ópusztaszer lélekszáma. A következő években is a természetes szaporodás egyenlege negatív előjelű, míg a vándorlási egyenleg változó. 2018-ban Ópusztaszer 2172 fővel hasonló népességi tendenciát mutat az 1990-es évekhez.²⁰

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A szerző primer kutatást végzett a dolgozathoz kapcsolódóan, mely több részből áll. Az ópusztaszeri éttermeket és szálláshelyeket kérdőív segítségével térképezte fel, magáról a vállalkozásról, a vállalkozás vezetőjéről, a vendéglátó egység szolgáltatásairól, a többi turisztikai szolgáltatóval való együttműködésről, a fejlesztésekről, a vendégforgalomról, a marketingtevékenységről és az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark (ÓNTE) gazdaságra gyakorolt hatásáról. A kutatás szempontjából kilenc szálláshely és két étterem volt releváns. Azonban a vizsgálati eredmények értékelésénél kilenc fő véleménye volt mérvadó, hiszen két szálláshelynek egy a tulajdonosa, továbbá a Szeri Csárda és a Szeri Kemping üzemeltetője is egy személy.

Az ÓNTE marketingigazgatójával, a Csillagösvény labirintus tulajdonosával, a Csepentő családi vállalkozás egyik tagjával és a helyi Tourinform iroda vezetőjével strukturált mélyinterjú készült, melynek legfőbb elemei az adott szolgáltató szerepe, a helyi turisztikai kereslet és kínálat, a marketingtevékenység és a helyi turisztikai szereplők közötti együtt-

¹⁹ TEIR: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (2018): Idegenforgalom. <https://www.teir.hu/leader/kivalasztott-mutatok.html> (2019. 11. 02.).

²⁰ I. m. (19).

működés volt. A helyi önkormányzattal a többszöri megkeresés után sem jött létre együttműködés. Az interjúk és kérdőívek elkészítése 2019. augusztus elejétől október elejéig tartott. Az ópusztaszeri turisztikai szolgáltatók rendkívül segítőkészek voltak a kérdőívek és az interjúk elkészítése során. A kérdőívek mellett a szerző kötetlen beszélgetéseket is folytatott a szállásadókkal és éttermek vezetőivel, a személyes találkozások során terepbejárásra is volt lehetősége.

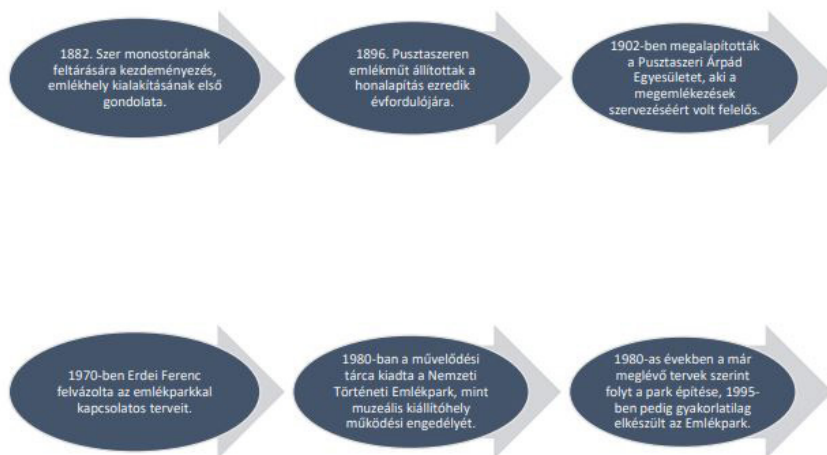
4. AZ EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

4.1. Ópusztaszer turisztikai kínálata

Ópusztaszeren a turisztikai kínálatához kapcsolódóan röviden sorra vesszük az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkot és a további két nagy turisztikai szolgáltatót a településen, a Csillagösvény labirintust és a Cseppentő családi vállalkozást, valamint a helyi éttermeket és szállásokat. A településen kialakuló turizmusformákhoz kötődően pedig ismertetjük a helyi természeti és ember alkotta értékeket.

4.1.1. Az ÖNTE bemutatása, az emlékparkban a szellemi tulajdonnal kapcsolatban felmerülő kérdések

Az ÖNTE történetét röviden egy idővonal segítségével jelenítjük meg az alábbi ábrán.²¹

²¹ Forrás: Trogmayer: i. m. (17); Szabó G. László: Jelölt hely. In Tandi: i. m. (17); Novák István: A monostortól a rotundáig. Az emlékpark építészeti értékei. In Tandi: i. m. (17).

Göndöcs Benedek (1824–1894) nagyváradi születésű, széles körű szociális tevékenységet folytató pap kezdeményezte Szer monostorának feltárását 1882-ben. Még ebben az évben emlékiratot nyújtott be a parlamentbe, melyben már szerepel a nemzeti emlékhely kialakításának gondolata. Göndöcs kezdeményezésének annyi foganatja volt, hogy az országgyűlés 1893-ban törvénybe foglalta, hogy az akkori Pusztaszeren állítsanak emlékművet a haza megszerzésének ezredik évfordulóján.

1902-ben Szegeden megalapították a Pusztaszeri Árpád Egyesületet az egykori szombatosok társulásából, akik minden évben megemlékezést szerveztek az Árpád szoborhoz. 1945-ben e terület is áldozatul esett a földosztásnak, majd öt év múlva a köddé vált földreform után a szobor szomorúan árválkodott a körbe ültetett hatalmas tölgyekkel és dzsungellé nőtt cserjékkel. Az itt állomásozó néphadsereg megadta az utolsó döfést a még álló templom maradványának, amit idővel benőtt a gaz, így a romot sokáig nem is találták. 1950 után széthordták a mozdítható rommaradványokat, téglák után bányászva.

1966-ban már elkezdtek foglalkozni az emlékpark gondolatával.²² 1970-ben Erdei Ferenc felvázolta az emlékparkkal kapcsolatos elképzeléseit, és különböző ötletek merültek fel azzal kapcsolatban, hogy még mi az a látnivaló, ami tükrözné a hely szellemiségét. Ekkor vetődött fel a szabadtéri néprajzi múzeum létrehozásának gondolata, valamint a Feszty-körkép restaurálása és újra bemutatása. 1974-ben Trogmayer Ottó vezetésével megkezdődött a monostor feltárása.

1979-re kialakult az emlékpark 55 hektáros területe a szántók művelés alól történő kivonásával, helyére 37 hektáron erdőt telepítettek, valamint még 1979-ben megszületett a Feszty-körképnek helyet adó rotunda épületének tervezete. Ettől az évtől számítva az emlékpark folyamatosan gyarapodott újabb és újabb épületekkel.²³ 1970–80-as években felépültek a szabadtéri néprajzi gyűjtemény épületei.²⁴ 1980-ban a művelődési tárca kiadta az emlékpark mint muzeális kiállítóhely működési engedélyét. Az 1980-as években a már meglévő tervek szerint folyt a park építése, így 1982-ben elkészült a Szegedi Kapu, 1986 és 1988 között elkészült a kisvasút állomása, a kocsigyűjtemény. Az 1990 és 1994 közötti időszak fő feladatait a körképrestaurálás technikai feltételeinek biztosítását jelentette.²⁵ Az „Erdő és ember” című állandó kiállítás felépítését Csete György építész nyerte el, így 1992 második felében már megkezdődtek az építési munkálatok, amelyek eredményeként felépültek a Csete-jurták.²⁶

1995-ben gyakorlatilag elkészült az emlékpark, melyet 1970-ben Erdei Ferenc megálmodott. Ekkor került átadásra és újbóli bemutatásra a körkép is. A rákövetkező években folyamatosan bővült és fejlődött az emlékpark. Ma számos szolgáltatást nyújt az ide látogatóknak.

²² Trogmayer: i. m. (17).

²³ Szabó G.: i. m. (21).

²⁴ Novák: i. m. (21).

²⁵ Szabó G.: i. m. (21).

²⁶ Göbölös Antal: Erdő és ember. Az emlékpark természeti környezetének kialakítása. In Tandí: i. m. (17).

Az ÓNTE szolgáltatásai

Az ÓNTE az egyik legjelentősebb történelmi emlékhelyünk, mely emlékhelyek, épületek és kiállítások segítségével igyekszik megismertetni múltunkat. Szolgáltatásai közé tartozik a rendezvények és programok szervezése, múzeumpedagógiai foglalkozások tartása. Az emlékpark területén vallási helyek és élő skanzen is helyet kapott. Esküvők megtartására, horgászatra, lovasbemutatók megtekintésére is van lehetőség az emlékparkon belül. Az emlékparkhoz tartozik egy csárda és kemping, melyet jelenleg alvállalkozó üzemeltet.

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark legfőbb attrakciója, a Feszty-körkép a szerzői jogi védelem körébe tartozik. 1995-ben az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark gazdasági társasággá vált, mert a Feszty-körkép megtekintésére óriási számú látogatót vártak, így indokoltnak érezték, hogy az intézmény önállóan működjön. Ma az emlékpark közérdekű muzeális kiállítóhely az 1997. évi CXL. törvény alapján, ami azért is lényeges a téma szempontjából, mert így nem lehet saját gyűjteménye, és műtárgyat sem vehet saját tulajdonba. Minden műtárgy, ami az emlékpark területén található, haszonkölcsönzési szerződés alapján került ide.

A Feszty-körkép 1960-tól állami tulajdonban van. Később a Móra Ferenc Múzeum leltárából átkerült a Magyar Nemzeti Múzeum leltárába. Innentől a Feszty-körkép vagyongazdálkodója a Magyar Nemzeti Múzeum, amely egy haszonkölcsönzési szerződésbe belefoglalt minden rendelkezést a Feszty-körképpel kapcsolatban. Többek között rendelkeztek arról, hogy az emlékpark a Feszty-körképet miként használhatja saját jogkörében. Ilyen rendelkezés például az, hogy a Feszty-körképről készült ajándéktárgyak értékesítése megengedett az emlékparkon belül.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény úgy rendelkezik, hogy szerzői jogvédelem alá tartozik az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes, illetve a városépítészeti együttes terve is. A törvény 67. §-a alapján az építészeti alkotás vagy a műszaki létesítmény tervének a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja, az építészeti alkotás jogosulatlan megváltoztatásának minősül. Joga van a tervezőnek meghatározni, hogy az épület nevét és tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel.

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark területén számos épület található, melyek esetében felmerült a személyhez fűződő jogok érvényesítése az átépítések kapcsán. Tekintjük át mi a helyzet az emlékpark területén található Ányási kápolnával és a Rotunda épületével!

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményében a Dél-Alföld mezővárosi és tanyai portáit építették fel. A gyűjtemény telepítését dr. Juhász Antal néprajzkutató indította el 1979-ben. A skanzen része az Ányási kápolna, mely eredetileg a Tisza közelében állt az Ányási majorban. A kápolnát szerették volna rekonstruálni, azonban anyagi okok miatt ez sokáig váratott magára. 2015-ben azonban a skanzen részeként európai uniós forrásoknak köszönhetően elkészült a kápolna. Az eredeti kápolna építését Pallavicini Alfonz gróf határozta el a 19. században. A kápolna rekonstrukciójának alapját egy bécsi tervező által készített megmaradt tervrajz képezi, a tervező személye nem ismert. Ez esetben az első teendő, hogy az építéssel megbízott építész köteles megkísérelni felkutatni az épület eredeti tervezőjét, azonban esetünkben erre nem volt szükség, hiszen az engedélyt az átépítésre vagy újraépítésre a szerző halála utáni 70 évben kell kikérni, az eredeti kápolna pedig a 19. században épült.

Az emlékpark 2014-ben fejezte be a Rotunda épületének felújítását, melyet pályázati pénzből sikerült megvalósítani. A Rotunda épülete ad helyet a Feszty-körképnek. A Rotunda épülete az 1970-es években épült, a tervezője, Novák István 2013-ben hunyt el, de a fia szerzői jogait még mindig gyakorolhatja az épületen, ami a felújítások során okozott kellemetlenségeket.

Ami a munkaviszonyban előállított művek szabályozását illeti, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban a munkaviszonyban előállított szellemi alkotásokról a 2018. 06. 01-től hatályos Szervezeti és Működési Szabályzat így rendelkezik: „A szerzői jogokról szóló 1999. évi LXXVI. törvény alapján eltérő megállapodás hiányában a mű átadásával – a mű

elsősorban gazdasági célú felhasználását és arra harmadik személynek történő engedélyadást biztosító – vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége.” A gyakorlatban magához az emlékparkhoz kapcsolódóan és történelmi témákban születnek publikációk és kiadványok, melyek az emlékpark honlapján elérhetőek, olvashatóak és letölthetőek.

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark a korábbi rossz tapasztalatok miatt védjegytalálom alá vetette többek között a logóját, a „Szer üzenete” szóösszetételt és a Szobori búcsút is. De mit is rejt a „Szer üzenete”? Honnan ered a szobori búcsú? 2007-ben az emlékpark megalapította a Szer Üzenete-díjat, melyet elsőnek Kiss Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök vehetett át. A területén történő ásatás során előkerült pecsétgyűrű másolatát vehetik át a díjazottak a munkásságukért, ami szimbolizálja a Szer Üzenetét, vagyis a hitet, a megmaradást, a hűséget és a hazaszeretetet. Az emlékpark logója a pecsétgyűrűn található kép. A szobori búcsú története pedig összefonódik az emlékpark történetével, hiszen több mint 100 évvel ezelőtt méltó megemlékezéseket kezdtek el tartani honfoglaló őseink tisztelőire, mely idővel a szobori búcsúvá alakult.

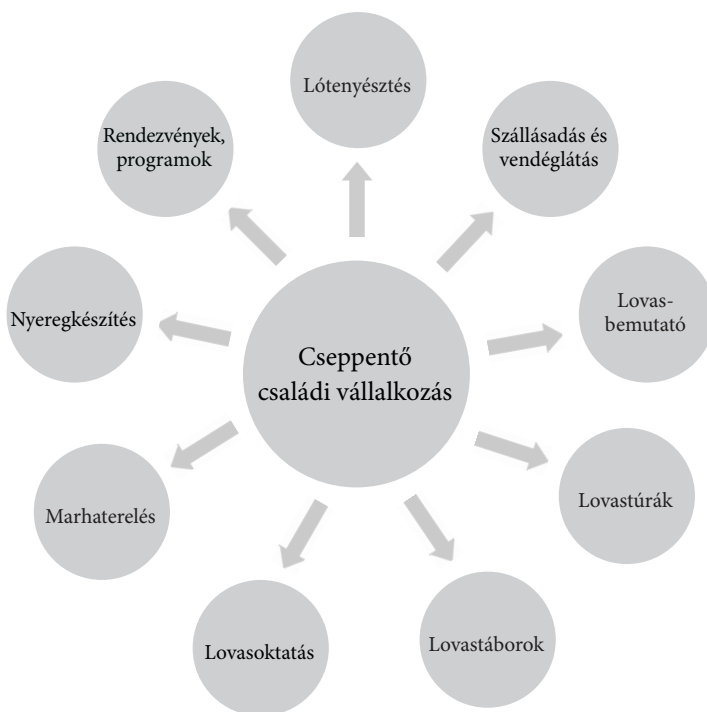
Az emlékpark imázsfilmek, valamint történelmi kisfilmek által szeretné a történelemmel megismertetni, illetve szórakoztatni az érkező vendégeket. Egyes esetekben az emlékpark megvásárolja a készítőktől a filmeket, így a filmek szerzői és a vagyoni joga is az emlékparkot illeti meg, így később nem okozhat problémát a többszörözés kérdése.

Más esetekben a filmeknek csak a tulajdonjoga kerül megvásárlásra, mely után az emlékpark jutalékos rendszer szerint fizet az elkészítőknek az értékesítés függvényében.

4.1.2. A Cseppentő családi vállalkozás rövid bemutatása

A Cseppentő család 1985-ben költözött Ópusztaszerre, mert a település elképzeléseik szerint alkalmasnak bizonyult a lótenyésztésre. Ekkor még az emlékpark épülőben volt. A honfoglalás történelmi helyszíne ihlette meg a családot, és a történelmi múltunkhoz illeszkedő lófajtát igyekeztek találni. Így esett a választás Musztafára, amelyik akkor az egyetlen Akhal Teke mén volt Magyarországon. Musztafa idős kora ellenére háromgenerációnyi lovat hagyott hátra, megalapozva a fajta tenyésztését. Ma a ménes 70-80 egyedből áll. A Cseppentő birtokra érkező lovasoknak Akhal Teke lovak hátán van lehetőségük részt venni a lovasprogramokon, amelyek magukba foglalják a lovastáborokat, lovastúrákat és a marhatereleéseket is.²⁷

²⁷ Király Éva: A honfoglalás lova. Egy lófajta a múltunkból a jövőnkbe: *lovas_nemzet_2019_04_cseppento.pdf*.

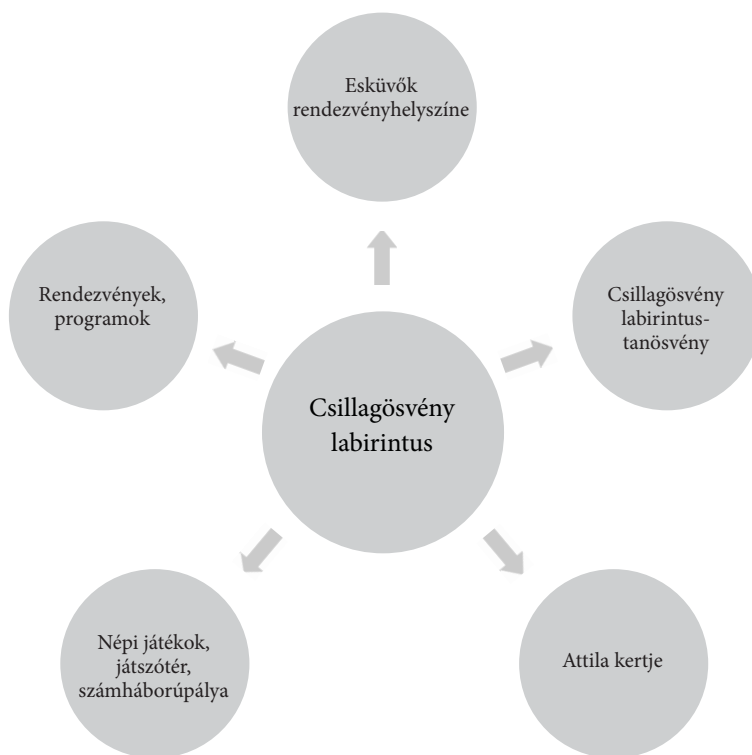

A Cseppentő családi vállalkozás által kínált szolgáltatások

A Cseppentő család elsősorban lovakkal kapcsolatos programokat és tevékenységeket szervez. Ilyen például a lovasoktatás, lovastúrák, lovastáborok és lovasbemutatók. A család nyeregkészítéssel is foglalkozik, továbbá programokat és rendezvényeket is tart. A Cseppentő családi birtokon rendezik meg már évek óta a Hello Ugar zenei fesztivált.

4.1.3. A Csillagösvény labirintus rövid bemutatása

Az ÖNTE szomszédságában helyezkedik el a Csillagösvény Útvesztő Öko Élménypark Ópusztaszeren. Egyedülállónak számít Közép-Európában, hiszen a labirintus tematikájú élménypark a környéken található természetes alapanyagokból épült fel. A gyermekektől kezdve az aktív idősekig mindenkit megszólít az útvesztők, logikai feladványok, népi és gyermekjátékok világa. Európa legnagyobb sövénylabirintusát a magyar történelem, földrajz és élővilág teszi igazán izgalmassá. A nádfedeles, jurta alakú szárazmalom ideális rendezvényhelyszínként funkcionál a Csillagösvényen belül. A Csillagösvény élménypark továbbá kínál népi játékokat, számháborúpályát, játszóteret és logikai játékok sokaságát.

A Csillagösvény labirintus által kínált szolgáltatások

4.1.4. A vállalkozókra vonatkozó alapadatok

A megkérdezett vállalkozók közül a szálláshelyeket tekintve hat szálláshelyet család üzemeltet, az ifjúsági szállót a helyi plébános vezeti, a Szeri kempinget és a Szeri csárdát egy bérlő működtetni, míg a Darutollas vendégházat alkalmazott vezeti. A Kemencés Csárdát szintén család üzemelteti. A három nagy turisztikai szolgáltató közül a ÖNTE többségi tulajdonosa a magyar állam, de Ópusztaszer község is a tulajdonosok között szerepel. A Csillagösvény labirintus megalkotása egy makói üzletember fejében született meg, és általa valósult meg. A Cseppentő birtokon folyó szerteágazó tevékenységbe pedig a Cseppentő család minden tagja bekapcsolódik.

A megkérdezett vállalkozók életkorát tekintve a szállásadók többsége negyven és hetven év között van, ez a csárdák tulajdonosairól is elmondható. Csupán három szálláshelyet üzemeltet 30 és 40 év közötti ember.

A végzettséget tekintve a szállásadók és éttermet üzemeltetők körében csupán 40% rendelkezik felsőfokú végzettséggel, a többiek csak középfokú végzettséget szereztek. A vállalkozók 40%-a végzett a turizmushoz kapcsolódóan iskolát vagy tanfolyamot.

A szálláshelyek és éttermek tekintetében a vállalkozók 30%-a nem rendelkezik nyelvismerettel, a többiek orosz, román, német, angol nyelven beszélnek alap- és középfokon. A Tourinform iroda vezetője és a nagyobb turisztikai szolgáltatók és alkalmazottaik egy része beszél valamilyen idegen nyelvet, hiszen ez elvárás is a munkájuk a során.

4.1.5. A szálláshelyekre és vendéglátó egységekre vonatkozó adatok

A szállásadók és az éttermek üzemeltetői és tulajdonosai körülbelül fele-fele arányban végzik fő- és kiegészítő tevékenységként a szállásadást és vendéglátást. A szálláshelyek és vendéglátó egységek főbb adatait az alábbi táblázat tartalmazza.

Név	Alapítás, üzemeltetés	Típus	Férőhely	Üzemelés	Egyéb szolgáltatások
Darutollas vendégház	2019	vendégház	8 fő	egész évben	lovak elszállásolása, játéktér és eszközök gyerekeknek
Erdei vendégházak	2016	vendégház	40 fő	egész évben	medence, szauna, dézsafürdő, masszázs, reggeli, programcsomagok, sporteszközök, sütőgetők
Szeri kemping	2016	kemping	50 fő + 200 sátorhely	szezonálisan	–
Szeri katolikus ifjúsági szálló	2010	ifjúsági szálló	33 fő	szezonálisan	–
Szécsényi tanya Ópusztaszer	2008	vendégház	8+2 fő	szezonálisan	étkezés
Borostyán	2007	vendégház	8 fő	egész évben	–
Platán vendégház	2006	vendégház	10 fő	egész évben	kosárfonás
Mózes vendégház	2004	vendégház	18 fő	egész évben	sporteszközök, sütőgetők
Akhal Ménes Jurtaszállás	2004	jurtaszállás	40 fő	szezonálisan	lovaglás

A szálláshelyekre vonatkozó főbb alapadatok

A táblázat alapján láthatjuk, hogy a szálláshelyek többsége vendégházként vagy más néven üdülőházként vagy apartmanként üzemel. A településen ezenkívül találhatóak jurta-szállások, kemping és ifjúsági szálló is.

A Mózes vendégház és a Cseppentő család által működtetett jurtaszállások azok, amelyek legkorábban kezdték meg működésüket 2004-ben. Őket követte az egy idős házaspár által üzemeltetett Platán és Borostyán vendégház. 2008 óta fogadja vendégeit a Szécsényi tanya Ópusztaszeren. A Szeri kemping és ifjúsági szálló működésének megkezdését illetően nincsenek információk, viszont a Szeri kempinget 2016 óta, a Szeri katolikus szállót pedig 2010 óta működteti jelenlegi üzemeltetője, a helyi plébános. A Darutollas vendégház pedig idén nyitotta meg kaput, míg az Erdei vendégházak 2016 óta működnek, folyamatosan bővülve és fejlődve.

A településen lévő szállásadók kb. 400-420 főt képesek elszállásolni összesen. A legtöbb szolgáltatást az Erdei vendégház kínálja. Majdnem minden szálláshelyet család üzemeltet. A szállásadók a családtagokon kívül alkalmaznak egész évben és szezonálisan is dolgozókat. A Platános egyedül, a Borostyán vendégház, valamint a Szécsényi tanya csak családon belül oldja meg a szállásadással kapcsolatos teendőket. Ópusztaszeren két étterem üzemel.

Név	Alapítás, üzemeltetés	Típus	Férőhely	Üzemelés
Kemencés csárda	2005	csárda	280-300	január kivételével egész évben
Szeri csárda	2016	csárda	80+200	márciustól novemberig

Az éttermekre vonatkozó főbb alapadatok

A Kemencés csárda 2005 óta fogadja a vendégeit, míg a Szeri csárdát jelenlegi üzemeltetője 2016-ban vette át. A Szeri csárda szezonálisan, márciustól novemberig, míg a Kemencés csárda január kivételével egész évben nyitva van.

A Kemencés csárda egész évben 7 főt foglalkoztat, ezenkívül a szűk család is segít egy-egy rendezvény során. A Szeri csárda egész évben kettő főt, míg szezonálisan rendezvényektől függően 15-20 főt alkalmaz.

4.1.6. Ópusztaszer ember alkotta és természet adta értékei

Ember alkotta értékek		Természeti értékek
Vallási helyek Kisboldogasszony kápolna Magyarok Nagyasszonya templom Ökumenikus kápolna Ányási Pallavicini-kápolna Szeri monostor	Rendezvények a Történeti Nemzeti Park szervezésében Pünkösddőlő, Szeri Húsvét, Magyarok Karácsonya, Szobori búcsú, Magyarok Országos Gyűlése, Dinnyenap, Borszűrő Szent Mihály, szüret, Iparosok Napja, Szent István Nap	Növény- és állatvilág Ópusztaszer (Pusztaszer) erdő madár- és növényvilága, Akhal Teke ménes

Ember alkotta értékek		Természeti értékek
Történelmi helyek, műemlékek Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Pallavicini-kastély Ópusztaszer-Csontospart Magyarok hét nyila emlékmű Hantházi major	Rendezvények és fesztivál a Cseppentő család szervezésében Hello Ugar zenei fesztivál, lovastáborok és -túrák, marhaterelés lóháton Rendezvények az önkormányzat szervezésében Falunap Népi kultúra Helyi kézművesek munkái (kosárfonás, nyeregkészítés, nemezelés)	Védett területek A falu és környéke a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet része Víz Tisza folyó és ártere, termálvíz
Nevezetességek Csillagösvény labirintus Cseppentő birtok		
Túraútvonal Alföldi Kéktúra útvonal		

Ópusztaszer ember alkotta és természet adta értékei

Az ÓNTE mint nemzeti emlékhely a Temes és Csongrád megyében megvalósuló zarándokút részét képezi. Az emlékparkon belül található a Szeri monostor romjai, mely a második világháborúig jelentős zarándokhely volt, továbbá nemrégiben épült fel a Pallavicinikápolna, mely teljessé teszi a múzeumfalut, és szintén az emlékparkon belül helyezkedik el a Csete Jurták tagjaként az ökomenikus kápolna. Az emlékpark számos rendezvénye kötődik szorosan a valláshoz, mint például a Szeri Húsvét, a Magyarok Karácsonya és a Szobori búcsú. A településen található továbbá a Kisboldogasszony kápolna és a Magyarok Nagyszonyja templom is.

A kulturális turizmus központi eleme a turista intellektuális igényeit kielégítő vonzerő, mely lehet megfogható dolog, azaz egy épület vagy műalkotás, lehet az adott területen élők viselkedése és szokásai vagy éppen a helyiek identitásának megőrzését elősegítő rendezvények. Ópusztaszeren a magyar nép történelmének és kultúrájának megőrzésére jött létre az ÓNTE. A településen található továbbá mint történelmi emlékhely a Pallavicini-kastély, a Csontospart, a Hantházi major és a Magyarok hét nyila emlékmű. Az emlékpark számos olyan rendezvényt szervez, mely hozzájárul hagyományaink és kultúránk megőrzéséhez. Ilyen rendezvény például a Pünkösddőlő, a Szent István Napja vagy az Iparosok Napja. A helyi kézművesek tevékenysége is hozzájárul múltunk és kultúránk megőrzéséhez. A Cseppentő család terméke a Cseppentő nyereg, mely őrzi a hajdani magyar nyereg hagyományait, továbbá a faluban tevékenykedik kosárfonó, aki szállásadás mellett bemutatót tart és közös kosárfonási lehetőséget biztosít a gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt.

Az ökoturizmus magját képezik a természeti értékek: a falu és környéke a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet része, melyet átszel a Tisza folyó és ártere, továbbá gazdag növény és állatvilággal bír az Ópusztaszeri erdő. A Csillagösvény labirintus az élménynyújtás mellett

szorosan kapcsolódik az ökoturizmushoz, hiszen az élménypark a környéken fellelhető természetes anyagokból épült fel, továbbá a magyar történelem mellett a földrajz és az élővilág megismerését segíti játékos módon. Az emlékpark gyógynövényháza és kertje is lehetővé teszi a környező táj és növények megőrzését, jelentőségük bemutatását.

A lovas turizmus legnagyobb képviselője a településen a Cseppentő család, hiszen birtokon lovastúrákat, lovastáborokat és lovasbemutatókat is szerveznek az idelátogató turistáknak. Az emlékpark Nomád Parkjában élő nomád szállást és jurtatáborot alakítottak ki, valamint tartanak honfoglaláskori lovasbemutatókat is.

Vidéki turizmus					
Kulturális turizmus	Ökoturizmus	Agroturizmus	Lovasturizmus	Vallási turizmus	Falusi turizmus
emlékhelyek és történelmi helyek: skanzen, Festy-körkép	lovastúra az Ópusztaszeri erdőben, sövénylabirintus	marhaterelés, Akhal Teke ménes	lovastúra, lovastáborok, lovasoktatás, lovasbemutatók a Cseppentő birtokon	ökumenikus vallási útvonal, zarándokhelyek: Szeri monostor, rendezvények: Szent István Nap	vendégházak, hagyományörző rendezvények, kézművesek

A vidéki turizmus formáinak konkrét megjelenése Ópusztaszeren

4.2. A turisztikai kereslet elemzése és értékelése Ópusztaszeren

A helyi turisztikai kereslet kapcsán a vendégéjszakák számának alakulását a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken, a belföldi és a külföldi vendégek tekintetében, valamint a vendégek által eltöltött vendégéjszakák arányát kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken és az éves átlagos vendéglétszámot kell vizsgálni, továbbá a szezonális alakulását a településen és a szezonális befolyásoló tényezőket is.

4.2.1. A vendégforgalom alakulása Ópusztaszeren

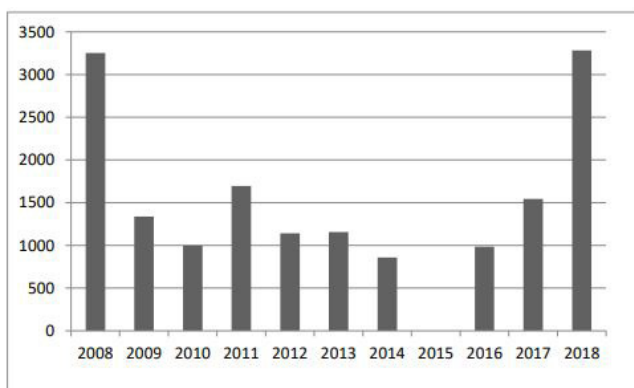
Év	Vendégforgalom		
	Belföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken	Külföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken	Vendégéjszakák száma összesen
2008	5555	280	5835
2009	1667	144	1811
2010	3255	187	3442

Év	Vendégforgalom		
	Belföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken	Külföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken	Vendégéjszakák száma összesen
2011	2204	143	2347
2012	1391	208	1599
2013	1463	241	1704
2014	1042	193	1235
2015	–	140	–
2016	1300	191	1491
2017	3803	370	4173
2018	7349	423	7772

*A vendégéjszakák számának alakulása kereskedelmi és egyéb (magán-) szálláshelyeken
(KSH- és TEIR-adatok alapján)*

A táblázat jól szemlélteti, hogy a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 2009-ben visszaesett 2008-hoz képest. 2010-ben növekedett, majd a rá következő két évben újabb csökkenés figyelhető meg. 2013-ban újra növekedésnek indult, majd 2014-ben ismét lecsökkent. 2015-ben nincsenek rendelkezésre álló adatok. 2016-tól ismét növekedés figyelhető meg a vendégéjszakák számában.

A belföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken jelentősen nagyobb mint a külföldi vendégek által eltöltött éjszakák száma. A kérdőívekből az is kiderült, hogy a külföldi vendégek szinte mind külföldi magyarok.

*Átlagos vendéglétszám Ópusztaszeren (fő/év)
(KSH- és TEIR-adatok alapján)*

4.2.2. A szezonális megjelenése a turizmusban Ópusztaszeren

Az ÓNTE egész évben várja a vendégeket, április 1. és október 31. között a nyári nyitva tartás szerint, novembertől március végéig pedig csak az emlékpark egy része tekinthető meg. A Csillagösvény labirintus március közepétől november közepéig tart nyitva, időjárástól függően, télen is fogad csoportokat igény szerint. A Cseppentő családi birtok szintén bezár télen időjárástól függően.

A Szeri csárda nyitva tartása alkalmazkodik az ÓNTE nyári nyitva tartásához, a Kemenés csárda pedig csak januárban zárja be a kapuit. A kilenc szállásadó közül öten egész évben, négyen pedig csak szezonálisan várják az idelátogató vendégeket.

A kérdőívek készítése és a mélyinterjúk során kiderült, hogy a szezonális még mindig erős Ópusztaszeren, de az utóbbi pár évben egyfajta elmosódás kezd az évszakok között megmutatkozni. A legfőbb oka a szezonális áthidalásának az emlékparkban történő fejlesztések, amelyek eredményeként létrejött a látogatóközpont, ahol időszaki kiállítások, 3D-s vetítőterem, konferenciaterem és kávézó található. A Rotunda épületében is megújultak a kiállítások, interaktívabbá váltak, a kor követelményeihez igazodva alakították át nagy részüket. A múzeumpedagógiai foglalkozások nemcsak a nyári nyitva tartás alatt, de a téli időszakban is elérhetővé váltak a gyermekek számára, kedvezményes áron.

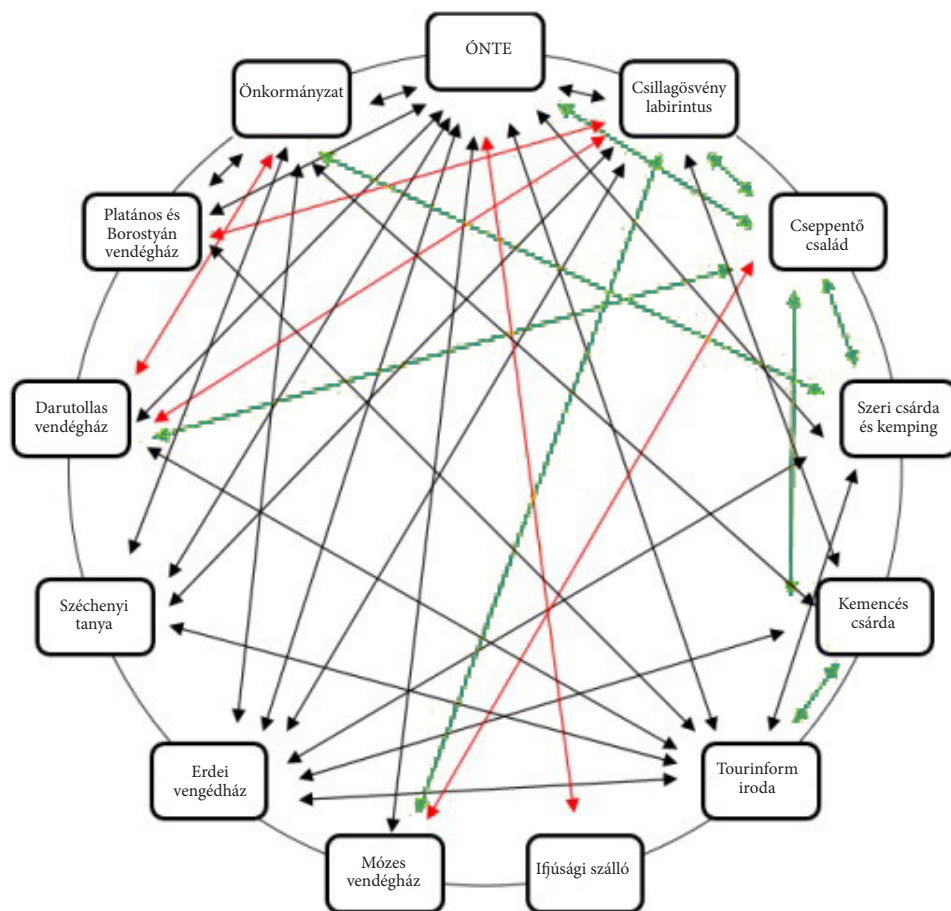
A szezonális elmosódásának másik oka az, hogy újabb szállások nyitottak Ópusztaszeren, amelyek az alvási lehetőségen kívül programcsomagokkal és a szolgáltatások széles skálájával várják az érkezőket.

Összefoglalva, a nyár még mindig a legerősebb évszak a turizmust illetően, ezt a tavasz és az őszi szorosan követi, a téli hónapok pedig még mindig gyengébbek.

4.3. Az ópusztaszeri turisztikai szolgáltatók és vállalkozások közötti együttműködés

A Kistelek és Csongrád járás területén megalakult a Hétvezér Turisztikai Egyesület azzal a céllal, hogy elősegítse a vidék egyedülálló természeti értékeinek, történelmi és kulturális hagyatékának, valamint gasztronómiai különlegességeinek minél szélesebb körű megismerését. Az egyesület feladatai közé tartozik többek között a turisztikában érdekelt vállalkozások és szolgáltatók tevékenységének összehangolása, közös marketingstratégia kialakítása és az összehangolt turisztikai termékfejlesztés is.

Azonban a Turisztikai Desztinációs Menedzsment (TDM-) rendszer kiépültsége Csongrád megyében az utolsók között áll az országban, melynek oka többek között a korábbi pályázati feltételek teljesíthetatlensége, továbbá az együttműködési készség hiánya. Az ópusztaszeri turisztikai vállalkozásokkal készített kérdőívekből és mélyinterjúkból is kiderült, hogy a Hétvezér Turisztikai Egyesület sem tudja betölteni a megalakulásakor megjelölt funkcióit, vagyis nem segíti elő az együttműködést a helyi turisztikai vállalkozások között.

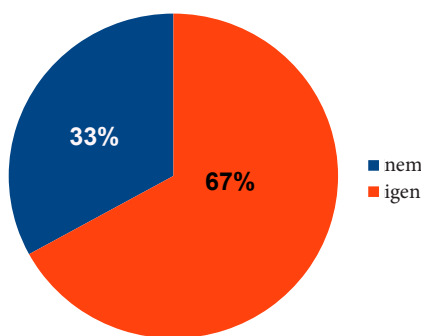
Kapcsolatok erőssége	Kapcsolatok erősségének értékelése (1–5)	Ábrázolás
Nagyon jelentős	5	↔
Jelentős	4	↔
Átlagos	3	↔

Az ópusztaszeri turisztikai szereplők közötti kapcsolatok

Az ábrán színekkel különböztettük meg a kapcsolatok erősségét. A fekete szín jelenti a nagyon jelentős és erős kapcsolatot, a piros a jelentőset, a zöld pedig az átlagost.

Az ábra alapján elmondható, hogy a legtöbb nyíl az emlékparkhoz fut, és nemcsak a legtöbb nyíl, de a legtöbb fekete nyíl is. Tehát a kapcsolatok szempontjából is központi szereppel bír az emlékpark. Emellett az Erdei vendégházak, a Tourinform iroda és a Csillagösvény labirintus is sok helyi szereplővel áll kapcsolatban. Kirajzolódik, hogy Ópusztaszeren ezen turisztikai szolgáltatók törekszenek a leginkább kapcsolatok keresésére, ápolására és megtartására. Ez a megállapítás derült ki a mélyinterjúkból is.

A továbbiakban arra a kérdésre kerestük a választ a szállásadók és éttermek körében, hogy az együttműködések magasabb szintre emelésében elkötelezett-e. A következő ábrán látható a válaszok aránya.

Elköteleződés az együttműködés magasabb szintre emelésében (%)

A válaszadók 33%-a gondolta úgy, hogy nem, míg a 67%-a vélte úgy, hogy elkötelezett az együttműködés magasabb szintre emelésében, ami a válaszadók elmondása alapján jelenti a közös csapatépítő programok szervezését, a folyamatos kommunikációt, a további partnerek keresését és a közös megbeszéléseket.

A kérdőívekből és a mélyinterjúkból kiderült, hogy a Tourinform iroda megkeresi időnként a szállásadókat, információval látja el őket, kiadványokat, szórólapokat és prospektusokat kér tőlük. A szállásadók és éttermek nem igazán keresik a kapcsolatot a Tourinform irodával. Mindezek ellenére az összefogás és együttműködés elősegítésében a Tourinform iroda játszhat a legfontosabb szerepet a településen.

4.4. Turisztikai forgalom generálása

Ahhoz, hogy egy turisztikai vállalkozás forgalmát növeljük a fejlesztések mellett szükség van a megfelelő kommunikációra a potenciális turisták és vendégek felé.

A legtöbb marketingeszközt az ÓNTE használja ahhoz, hogy az információk eljussanak a potenciális turistákhoz. Az emlékpark marketingigazgatója szerint a legsikeresebb marketingeszköz a közösségi oldal annak ellenére, hogy egy jól felépített és folyamatosan frissülő weblapot is működtetnek. A jelenlegi marketingigazgató hét éve dolgozik az emlékparkban, mely idő alatt jelentősen megnőtt a látogatók száma, csaknem 120 ezer fővel többen látogattak el idén, mint 2012-ben. Ennek okaként jelölte meg a marketingigazgató azt, hogy az emlékpark látnivalói és szolgáltatásai gyengén és nem megfelelően voltak kommunikálva az emberek felé. Korábban minden a Feszty-körkép köré épült, azonban az emlékpark más számos egyedi és történelmünk szempontjából fontos értékkel is bír, melyek hangsúlyozása vált a későbbiekben a legfontosabbá. A megváltozott kommunikációnak köszönhetően az emberek visszajelzéseiből kiderült, hogy ma már nemcsak a Feszty-körkép miatt érkeznek Ópusztaszerre, hanem a többi látnivaló is hangsúlyossá vált.

A Csillagösvény labirintus vezetője és a Cseppentő család nem részesíti előnyben a materiális marketing eszközök használatát. A Csillagösvény labirintus néhány turisztikai szolgáltatónál szórólapokat helyezett el, míg a Cseppentő családdal újságok cikkeként találkozhatunk egy-egy sikerük vagy történetük kapcsán. A három turisztikai szolgáltató egyetértett abban, hogy a leghatékonyabb az online marketingtevékenység.

A Cseppentő család által működtetett Facebook-oldal örvend legkevésbé a népszerűségnek, míg a legtöbb követője a Csillagösvény labirintusnak van. A Csillagösvény eseményeit és történéseit több mint háromszor annyian kísérik figyelemmel, mint az emlékparkét. Ebből azonban messzesemenő következtetéseket nem vonhatunk le, hiszen a Csillagösvény labirintus marketingkommunikációja szinte csak online eszközökkel történik, míg az emlékpark szélesebb körét használja az eszközöknek.

4.4.1. A helyi Tourinform iroda szerepe a vendégforgalom generálásban

Az Ópusztaszeren működő Tourinform iroda speciális helyzetben van, hiszen az emlékparkon belül helyezkedik el. Az elhelyezkedése miatt az emlékparkot nem látogató turistáknak nehéz elérni a Tourinform iroda szolgáltatásait, hiszen a zárt elhelyezkedés miatt nem tud úgy funkcionálni, mint egy városi iroda. A Tourinform irodák legfontosabb feladata a tájékoztatás, ami ebben az esetben is megvalósul, csak nem olyan hatékonyan és széles körűen, mint a városi irodákban. A legfontosabb feladata az Ópusztaszeren található irodának tehát az, hogy magáról az emlékparkról, Ópusztaszeréről és a környező településekről nyújtson információt.

A helyi szolgáltatókkal folyamatos kapcsolatot tart fenn, ami azt jelenti, hogy folyamatosan kér kiadványokat a helyi turisztikai szolgáltatóktól, viszonzásul pedig tájékoztatja őket a rendezvényekről, eseményekről és népszerűsíti őket.

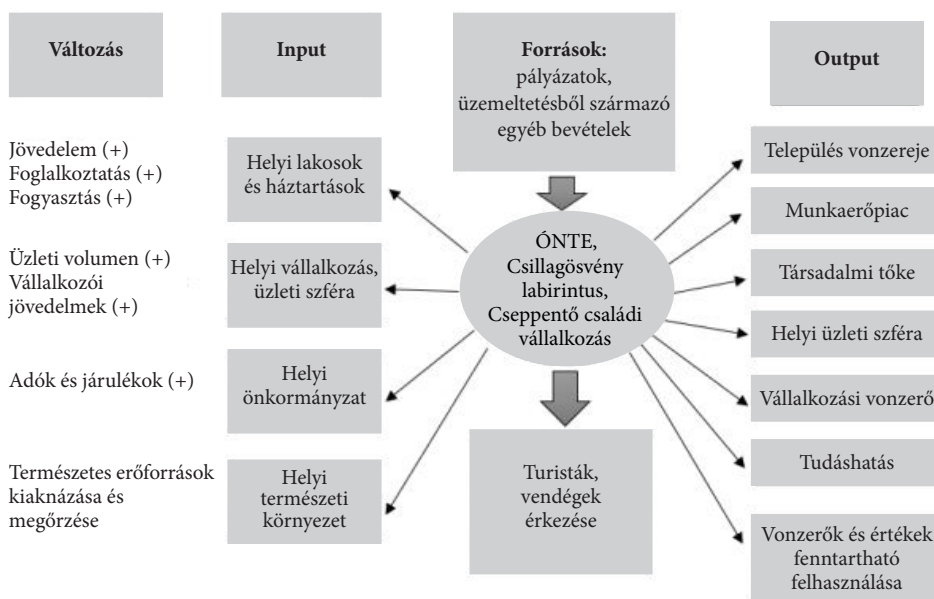
A helyi turisztikai szolgáltatók véleménye alapján a Tourinform iroda vagy jelentősen, vagy egyáltalán nem járul hozzá marketingmunkájuk elősegítéséhez. A szállásadók és étter-

mek többsége az online értékesítést helyezi előtérbe, ami jelenti a közösségi oldalt, weboldalt és szállásközvetítő oldalakat, ami mellett a Tourinform iroda kiajánlása már kevésnek bizonyul. A településen minden turisztikai szolgáltató saját marketingtevékenységet folytat, és nincs összehangolt, közös turisztikai termékértékesítés.

4.5. Az ÓNTE, a Csillagösvény labirintus és a Cseppentő Családi vállalkozás helyi gazdaság fejlődésére gyakorolt hatása

Az ÓNTE megnyitása segítette elő a másik két turisztikai szolgáltató működését és tevékenységét Ópusztaszeren. A Cseppentő család Ópusztaszerre költözését követően úgy gondolta, hogy a honfoglalás emlékhelyén lónak is helye van, így indult el a ma már szerteágazó tevékenységet folytató Cseppentő család története. A Csillagösvény labirintus tulajdonosa szeretett volna valami olyat alkotni, ami ritka és egyedi. Ekkor született meg az ötlet, hogy labirintust épít. A legnagyobb gondot az jelentette, hogy hol legyen ez a létesítmény. Előzetesen Makó városát tűzte ki a megvalósítás helyszínének, majd egyeztetéseket követően azt a tanácsot kapta, hogy olyan helyet kellene keresni, amelyet egész évben és folyamatosan látogatnak a turisták. Így esett a választása Ópusztaszerre.

A legnagyobb vendégforgalommal az ÓNTE bír, mégsem hanyagolható el a másik két turisztikai szolgáltató gazdaságra gyakorolt hatásának szerepe sem a településen.

Az ÓNTE, a Csillagösvény labirintus és a Cseppentő családi vállalkozás helyi gazdaságot érintő hatásai

A turisztikai szolgáltatók működése a településen inputoldalon hozzájárul a helyi lakosok foglalkoztatásának növeléséhez, a helyi vállalkozások üzleti volumenének növeléséhez, az önkormányzatnak befizetett adók növeléséhez, valamint a helyi erőforrások megőrzéséhez és kiaknázáshoz. Outputoldalon a turisztikai szolgáltatók hozzájárulnak a település vonzerjének növeléséhez, a munkaerőpiac bővítéséhez, a társadalmi tőke megerősítéséhez és a vonzerők, értékek fenntartható felhasználáshoz. Az emlékparkban zajló kutatások a tudás bővítésében és továbbadásában játszanak nagyon fontos szerepet.

4.6. Az ÓNTE fejlesztéseinek a turisztikai vállalkozásokra gyakorolt hatásainak vizsgálata

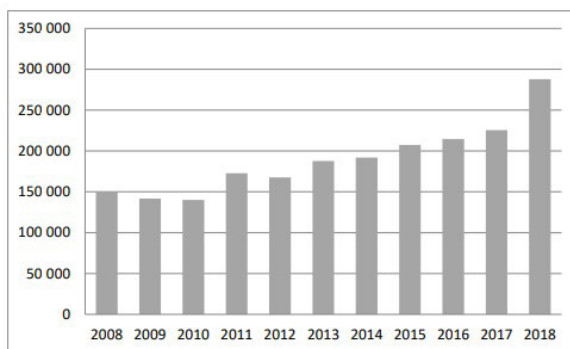
Az ÓNTE megalakulása óta folyamatosan fejlődik. A következő táblázatban a 2011 óta megvalósult pályázatok típusát, a projekt elnevezését és a megvalósított projekteket foglalkozunk össze tételesen.

Évszám	Pályázat típusa	Projekt elnevezése	Megvalósított projektek
2011–2013	HURO/0802/109_AF	Vissza a természethez! – Természeti értékeink közös védelme és bemutatása	újonnan kialakított információs központok
2013	TÁMOP-3.2.13-12/1-2013-0048	Interaktív hadtörténeti projektnapsorozat az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban	előadások, programsorozatok
2013-2014	HURO/1101/165/2.1.3	Ökumenikus vallási útvonal kialakítása Temes és Csongrád megyében	szakmai konferenciák, nyári táborok, rendezvények, Pallavicini-kápolna
2015	DAOP – 2.1.1/G-11	Lépj be a múltba! – Történelmi időutazás Ópusztaszeren	Vendégvárkapu, látogatóközpont, Rotunda új kiállításai, örökségműhelyek
2016–2017	HU07-0082-A2-2013	Múlt útjain a Jövő ösvényeire	Szeri Gyógynövényház és kert
2017	NKA 204106/02154	Az elfeledett Kőrkep – 1848–49 emlékezete kiállítás és kapcsolódó pedagógiai program megvalósítása	kiállítás, múzeumpedagógiai kiállítás
2017	NKA 204111/04003	A tiszai fafeldolgozás emlékhelye tárgyi eszközeinek restaurálása tárgyú projekthez kapcsolódóan.	tiszai fafeldolgozás emlékhelye állandó kiállításban található iparosszerszámok állagmegővő kezelése
2018	NKA 204106/02197	Puszták Vándorai – Kincsek, titkok, aranyak időszakai régészeti kiállítás megvalósítása	Puszták aranya kiállítás

Az ÓNTE legnagyobb beruházásai, fejlesztései

A legnagyobb projekt a „Lépj be a múltba! – Történelmi időutazás Ópusztaszeren” volt, amelynek során létrejött a bejáratnál a Vendégvárkapu, a látogatóközpont, örökségmúhelyek és a Rotunda új kiállításai. 2017-ben megépült a Szeri Gyógynövényház és kert, a Múlt útjain a Jövő ösvényeire című projekt keretein belül.

Az elmúlt években majdnem minden évben történt valamiféle megújulása az emlékparknak. Új épületek épültek meg, új kiállítások kaptak helyet, és újabb rendezvényeket és előadásokat tartottak meg. A fejlesztések és újítások fontos szerepet játszanak a szezonális áthidalásában, másrésről pedig visszahozzák azokat a vendégeket, akik már egyszer látták az emlékparkot. A következő táblázat 2008-tól mutatja be a látogatók létszámának alakulását az emlékparkon belül.

A látogatók létszámának alakulása az ÓNTE-ban (fő/év)

Láthatjuk, hogy 2008-tól a látogatók létszáma csökkent, majd 2011-ben 2010-hez képest jelentősen megnőtt. 2012-ben 2011-hez képest csökkent a látogatók létszáma, majd 2012-től folyamatosan nőtt. A növekedésnek számos oka lehet, de többek között szerepet játszott a változó marketingstratégia és a fejlesztések is. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy ezek a fejlesztések és az ezzel együtt járó növekvő turistaforgalom az emlékparkban hogyan hatott a helyi turisztikai vállalkozásokra.

A vélemények arról, hogy az emlékpark fejlesztései és növekvő vendégforgalma mennyiben járult hozzá a vállalkozások fejlesztéséhez, igen megoszanak a vállalkozók körében.

4.7. Az ÓNTE hatása a helyi gazdaságra

A továbbiakban vizsgáltuk azt, hogy az ÓNTE milyen hatással van bizonyos gazdasági tényezőkre a településen a helyi szállásadók és éttermek véleménye alapján.

Gazdasági hatások	Mértéke				
	Egyáltalán nem	Kevésbé	Átlagosan	Inkább jelentősen	Jelentősen
munkalehetőségek	0	1	3	3	2
általános infrastruktúra (közutak, épületek karbantartása)	4	1	2	1	1
jövedelem és életszínvonal	3	2	2	1	1
közbiztonság	1	2	2	1	3
vásárlási lehetőségek	2	2	3	2	0
éttermek minősége	1	2	0	2	4
kulturális szolgáltatások minősége	1	0	0	3	5
közlekedési viszonyok	4	2	2	1	0
az élet minősége	3	1	3	1	1
földterület és ingatlanok költségei	3	2	2	1	1
szállások minősége és mennyisége	0	1	2	5	1
szabadidő eltöltés lehetőségei	0	1	1	1	6

Az ÓNTE hatásai a helyi gazdaságra (fő)

A táblázat alapján az ÓNTE legnagyobb hatással a szabadidő eltöltése lehetőségeinek biztosítására, a kulturális szolgáltatások minőségének emelésére, az éttermek és szállások mennyiségének és minőségének az emelésére van. Mindezek mellett kiemelhetjük a településen a közbiztonság fenntartását és a munkahelyek, munkalehetőségek biztosítását, melyre jelentős hatást gyakorol az emlékpark a vizsgálati eredmények alapján.

Amire a legkevésbé van hatással az emlékpark, az az általános infrastruktúra és a közlekedési viszonyok a kérdőív kitöltői szerint. Továbbá a földterületek, ingatlanok árának az alakulásában, a jövedelem és életszínvonal, valamint az élet minőségében sem éreznek változást a helyi turisztikai szolgáltatók.

5. ÓPUSZTASZER KIAKNÁZATLAN TURISZTIKAI LEHETŐSÉGEI ÉS JAVASLATTELEK A JÖVŐRE VONATKOZÓAN

A település számos kiaknázatlan lehetőséget rejt magában, amelyek az alábbi táblázatban látható csoportosítva.

Együtműködések	– TDM-szervezet – Tourinform iroda
Ember alkotta értékek	– Ópusztaszer-Csontospart – Pallavicini-kastély – Hantházi major
Természeti értékek	– Ópusztaszeri (Pusztaszeri) erdő madár- és növényvilága – Ópusztaszer gazdag természeti értékei – Termálvíz
Szolgáltatások	– Konferenciaturizmus – Incentive turizmus – Kerékpáros turizmus

Kiaknázatlan értékek Ópusztaszeren

Az első és legfontosabb lépés az összefogás megerősítése lenne. A térségben működő TDM-szervezet nem látja el a neki szánt feladatot. Az egyik megoldás lehetne a már meglévő szervezet újjáélesztése, aktív működésének elősegítése, illetve a helyi Tourinform iroda aktívabb szerepe a szereplők közötti összefogás megerősítésében, például csapatépítő tréningek, előadások és fórumok segítségével. Az iroda speciális elhelyezkedése miatt a feladata leszűkül, és nehezebben látja el, ezért fontos lenne, hogy olyan helyen legyen, ahol nem csak az emlékparkba látogató vendégeknek válna elérhetővé. Így a helyi és környékbeli turisztikai szereplők is könnyebben fordulnának a Tourinform irodához segítségért vagy együtműködés miatt.

A helyi turisztikai szereplők mellett fontos a környékbeli turisztikai szolgáltatókkal való együtműködés. Egymás segítése mellett közös programcsomagok kialakítására lenne lehetőség, mely elősegítené az idelátogató vendégek többnapos maradását a településen vagy a térségben.

A településen fontos lenne közös marketingtevékenység kialakítása.

Az ember alkotta értékek közül a Hantházi major, a Csontospart és a Pallavicini-kastély az, ami elsősorban kiemelhető. A 19. század végére a Pallaviciniek 11 majort építettek ki gazdálkodás céljából. Azonban a majorok közül csak a Hantházi maradt fent régi állapotában. Néhány épületet elbontottak, de a többségét ma is lakják. A Csontospart Ópusztaszer és Baks határában található. Az újkőorból származó település és egy ismeretlen korú temető nyomai lelhetők fel ezen a területen, azonban feltárára még nem került sor. A Pallavicini-kastély a 19. század második felében épült Pallavicini Sándor nevéhez kötődően. A kastély ma pszichiátriai otthonként működik.

A történelem szempontjából jelentős helyeket, épületeket érdemes lenne feltárni, felújítani és kihasználni, ezzel is színesítve a település kínálatát. A kastély felhasználásának újragondolása lenne szükséges, hiszen múzeum mellett akár szállodaként is funkcionálhatna a településen. Többek között azért is lenne hasznos, mert ezzel bővülne a szálláshelykínálat egy magasabb kategória irányába. A kastély szállóként való üzemeltetése alapot adhatna a konferenciaturizmus kialakulásának a településen.

Ópusztaszer gazdag természeti értékei alapul szolgálnának az ökoturizmus fejlődésének és további turizmusformák kialakulásának, mint például a kerékpáros turizmus. A település alatt található termálvízkészlet lehetőséget nyújt egy fürdő építésére, mely tovább színesíthetné az Ópusztaszer kínálta lehetőségeket.

A már meglévő vonzerők és a további értékek felhasználásával új turizmusformák kialakulására lenne lehetőség, mely a turisták szélesebb körét csábítaná a településre. A konferenciaturizmus feltételeinek egy része adott, hiszen az emlékparkban nemrég konferenciaterem épült, viszont ehhez a megfelelő minőségű szállás még hiányzik. Ópusztaszer büszkélkedik számos egyedi dologgal, mint például a Csillagösvény labirintus, a Feszty-körkép vagy éppen az Akhal Teke ménes, de az erre épülő szolgáltatások még hiányosak.

Az említett új turizmusformák nem csak a belföldi, de a külföldi vendégeket is nagyobb arányban csábítanak a településre, amennyiben a vendéglátásban dolgozók legalább egy idegen nyelvet beszélnek, és a reklámok, főleg az online reklámok idegen nyelven is megjelenhetnének.

A BELSŐÉPÍTÉSZET ÉS A TÁJÉPÍTÉSZET SZERZŐI JOGI VETÜLETEI

BEVEZETÉS

Nem könnyű feladatra vállalkozunk, amikor a belsőépítészet és a tájépítészeti jogi, elsősorban szellemi tulajdon-jogi összefüggéseit készülünk bemutatni és elemezni. A vállalkozás nehézségének egyik és talán legfontosabb oka a két diszciplína – vagy más megközelítésekben szakterület, műfaj, művészeti ág – hazai elismertségének és szabályozottságának viszonylag alacsony foka, annak ellenére, hogy ezek az ágazatok a nyugat-európai, illetőleg észak-amerikai területeken meghonosodott erős gyökereiknek betudhatóan jóval szélesebb körben ismertek, keresettek, és megbecsültebb szakmának tekinthetők. Öröndetes tény azonban, hogy a több évtizedes lemaradás ellenére a két hivatás hazai fejlődéstörténete – az idetartozó, speciális szemléletmódú, már nem annyira fiatal, de folyamatosan újratermelődő építészcsoporthoz munkájának köszönhetően – a nagyobb megbecsülés irányába tart.

Mindazonáltal annak mélyebb, a tágabb értelemben vett építész szakmán belül meghúzódó tradicionális okai lehetnek, hogy a belsőépítészeti és a tájépítészeti, mint önálló szakágak, kiszorultak az épített környezet belső és külső tereinek alakításából, annak műszaki tervezéséből, és művelőik kis túlzással megszűntek az építészek egyenrangú alkotótársaiként létezni. Nem véletlen, hogy e hátrányos helyzetűnek gondolt ágazatok képviselői részéről időről időre megfogalmazódik és a szakmai nyilvánosság körét meghaladó publicitást kap az a vélemény, hogy a magyar belsőépítészeti és tájépítészeti kerüljön vissza abba a jogi és szellemi pozícióba, amit szaktörténete folyamán és a jelenben is megérdemelten vívott ki magának.¹

Az analízist nehezíti továbbá a két terület feltűnő alulszabályozottsága, a rájuk vonatkozó speciális jogi normák és kommentárok csekély száma, a joggyakorlat hiánya. Ha csak ezekre fókuszálnánk, elemzésünk nagyon rövidre sikeredne, ezért is szükséges a téma átfogóbb vizsgálata, vagyis a rokonterületekre történő kiterjesztése. A belsőépítészeti – amennyiben műszaki tevékenységet folytató, építész tervezői jogosultsággal és kamarai tagsággal végzett szakmagyakorlásként határozzuk meg – az építészettel mutat szoros rokonságot, amelynek jogi és igazgatási környezetét a Miniszterelnökség felelősségi körébe tartozó építésügy és örökségvédelem szabályozza. A belsőépítészeti produktumai ugyanakkor az iparművészettel is párhuzamba állíthatók, ennél fogva – mint művészeti tevékenység és művészeti alkotás – az Emberi Erőforrások Minisztériumának gondoskodása alá tartoznak, amely a magyar művészetben belül az iparművészet területén is ellátja az ágazat kormányzati igazgatási fel-

* A Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja.

¹ Lásd például Rex-Kiss Béla: Nyílt levél a belsőépítészetről. Forrás: <https://epiteszforum.hu/nyilt-level-a-belsőepiteszetről>.

adatait (jogalkotás, intézmények fenntartása, szakmai szervezetek és alkotók támogatása stb.). Ugyanez mondható el a táj- és kertépítészetről is azzal a különbséggel, hogy művészeti oldalról ez a tevékenység kevésbé az iparművészettel, sokkal inkább a képzőművészettel rokonítható.

A fentiekből következően, „mélyfúrásunk” iránya egyfelől az építészet hatósági eljárási és örökségvédelmi szabályozási terrénuma, másfelől az építészeti alkotásokra vonatkozó szerzői jog.

1. Jog és építészet

Az építészet elsődleges szabályozási pillére az épített környezet alakításával és védelmével kapcsolatos alapvető követelményeket, eszközöket, jogokat és kötelezettségeket, továbbá az ezekhez kötődő feladatokat, hatásköröket és hatósági jogköröket magában foglaló, sokszor módosított építési törvény.² A jogszabály megfogalmazza azokat a legáltalánosabb követelményeket, amelyek teljesülését az épített környezet alakítása során – a településrendezéstől a konkrét építésig – következetesen biztosítani szükséges. A korábbi „igazgatási jellegű” szabályozástól eltérően döntő változást jelent, hogy – összhangban a környezetvédelmi törvény rendelkezéseivel – az építési törvény rendezőelvéként az épített környezet fogalma került bevezetésre, és történelmileg először kötődik össze a környezet ügye és az építés ügye.³ Mivel korábban hazai jogszabályban az épített környezet fogalma, illetve az épített környezet alakítása és védelme nem került meghatározásra, az építési törvény szabályozási körében történt meg e tevékenységek egyértelmű és deklaratív felsorolása.

A második pillér az immáron húszéves örökségvédelmi törvény,⁴ amelynek fő célja, hogy megeremtsen a nemzeti és az egyetemes történelem során felhalmozott kulturális örökség feltárásának, tudományos feldolgozásának, megóvásának, védelmének, fenntartható használatának és közkinccsé tételének feltételeit, ideértve a kulturális örökség megőrzésére irányuló tevékenységeket, a hatósági eljárásokat, a kiemelkedő jelentőségű kulturális értékek állami tulajdonba kerülését. Mindebből fakadóan az örökségvédelmi törvény fókuszában nem az építmény vagy az épület áll, hanem a kulturális örökség, illetve azok elemei, legfőképpen a régészeti örökség, a műemléki értékek és a kulturális javak. Vizsgálódásunk tárgykörébe értelemszerűen ez utóbbiak tartoznak, a régészeti emlékekkel és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységekkel nem foglalkozunk.

Az építészet jogi eszköztárának harmadik pillére, a szerzői jogi törvény⁵ – mint a szerzői jogi szabályozás első számú jogforrása – alapvetően a szerzők és egyéb jogosultak személy-

² 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (a továbbiakban: építési törvény vagy Étv.).

³ Indokolás az építési törvényhez.

⁴ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről (a továbbiakban: örökségvédelmi törvény).

⁵ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Szt.).

hez fűződő és vagyoni jogait, valamint a szerzői művek felhasználásának formáit, feltételeit szabályozza. Az Sztj. és legfontosabb nemzetközi alapidokumentuma, az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Uniói Egyezmény (a továbbiakban: BUE) a szerzői jog által biztosított védelem felől közelíti meg és azonosítja a hatálya alá tartozó (következésképpen védelmet élvező) művészeti alkotásokat és egyéb teljesítményeket.⁶ Az Sztj. részben a BUE megoldását követi a szerzői jogi védelemben részesülő alkotások fogalmának és típusainak meghatározásánál. Mivel valamennyi műfaj, műtípus kimerítő felsorolása lehetetlen lenne, ezért az Sztj. 1. § (1) bekezdése is példálózó felsorolásban adja meg a legtipikusabb és leggyakrabban előforduló műtípusokat. E felsorolás *k)* pontja mint „*az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes, illetve a városépítészeti együttes terve*” definiálja az idetartozó alkotások körét. Mint látható, az Sztj. az építési törvénynél és az örökségvédelmi törvénynél cizelláltabban határozza meg a szerzői jogi védelem alatt álló építészeti művek fogalmi körét, miközben – sem az Sztj., sem annak indokolása – nem ad további támpontokat a fogalmak feloldására, a kapcsolódási pontok tisztázására. Ily módon a belsőépítész, valamint a táj- és kertépítészeti alkotásai nem szerepelnek a műfajták exemplifikatív felsorolásában, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ezek a művek ne állnának a szerzői jog védelme alatt, ha egyéni, eredeti jelleggel rendelkeznek. A Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) álláspontja szerint például belsőépítészeti alkotás lehet egy irodahelyiség, tárgyaló beépítésének vázlatterve és a megvalósított beépítés.⁷

Az Sztj. további sajátossága, hogy X. Fejezete együtt tárgyalja az építészeti alkotások, műszaki létesítmények sajátos jogi kérdéseit a képzőművészeti alkotásokkal. A szerzői jog a tudományos és a művészeti alkotásokat egyaránt védelemben részesíti, és ebből úgy tűnhet, hogy az építészeti alkotást kizárólag művészeti alkotásnak tekinti a törvény, annak tudományos dimenzióiról megfeledkezve. Valójában pusztán arról van szó, hogy az építészeti területére a szerzői jog a képzőművészeti alkotások irányából közelített, és ez a megközelítésmód a mai napig rányomja a bélyegét a szabályozásra. A szerzői jogi felfogás azonban már nem különböztet meg aszerint, hogy egy mű inkább tudományos vagy művészeti jellegű. Gyertyánfy Péter szerint ahogyan egy tudományos esszé esetében sem különíthető ez

⁶ A BUE tárgyi hatálya – preambulának (2) bekezdése és szövegének 1. cikke értelmében – az irodalmi és művészeti művekre vonatkozó szerzői jogok védelmére terjed ki. A 2. cikk (1) bekezdése pedig kimondja, hogy az „irodalmi és művészeti művek” kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára, tehát lehet könyv, szöveggönyv vagy más írásmű; előadás, szónoki beszéd, szentbeszéd vagy ugyanilyen jellegű egyéb mű; színmű vagy zenés színmű; táncmű vagy némajáték; szöveges vagy szöveg nélkül zenemű; film, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a filmhez hasonló eljárással hoznak létre; rajz, festmény, építészeti mű, szobor, metszet, könyvomat; fényképészeti mű, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a fényképészeti művekhez hasonló eljárással hoznak létre; az alkalmazott művészet terméke; illusztráció és térkép; földrajzi, tereprajzi, építészeti vagy tudományos vonatkozású tervek, vázlat vagy plasztikai mű.

⁷ SZJSZT-14/1991.

el egymástól, úgy az építészeti művek is egyszerre művészeti és tudományos alkotásokként kezelendők.⁸

Az Szjt. Nagykommentárja csupán egy helyen, a vizuális műfajok besorolásának és műfaji sajátosságainak taglalásánál tér ki arra, hogy az épület, épületegyüttes és városépítészeti együttes mellett nem feledkezhetünk meg a kert- és tájépítések munkájáról sem, amelyek eredménye szintén védett alkotás.⁹

2. Az építészeti szerzői jogi védelme

2.1. A szerzői jogi védelem feltételei

Szerzői jogunkban az építészeti alkotás és egyéb műszaki létesítmény mint alkotás fogalma kettős jellegű: beletartozik a terv és az épület (műszaki létesítmény) is, illetve hogy az építészetben szerzői mű a tér minden egyéni, eredeti alakítása.¹⁰ Ilyennek minősülnek azok az épületek, műszaki létesítmények tervei és mindazok a rajzok, a háromdimenziós modellek (vagyis együtt építészeti művekre vonatkozó alkotások), amelyek alapján ezek az épületek, műszaki létesítmények létrehozhatók. Hasonlóképpen az Szjt. az építészet és a műszaki létesítmények tekintetében a művészeti aspektust kívánja védelemben részesíteni, és pedig mind a terv, mind pedig a megvalósult létesítmény vonatkozásában. Ezt az álláspontot erősíti az SZJSZT szakvéleményeinek sora is. Ugyanez az elv került kimondásra egy kertépítészeti alkotás kapcsán szerzői jog megsértése miatt indított kártérítés iránti perben: „az építészeti – jelen esetben kertépítészeti – alkotás egyedi jellege már a tervekben is megjelenik, ezért a szerzői jogi védelem a tervekre is kiterjed, és azok alapján is megállapítható.”¹¹

Az építészeti művek esetében nem csupán az alkotó és építési szakasz többemű, hanem a felhasználás is többszereplős: a tervezőn és megrendelőn túlmenően az egyes szerzőtársak (tervezőtársak), munkaviszonyban alkotott művek esetében a munkáltató, az örökösök és jogutódok, más – felhasználásra jogosult – személyek, az építészeti alkotásokon nyugvó származékos művek szerzőinek, valamint az épület tulajdonosának az érdekei is előtérbe kerülnek. Az, hogy az egyes jogosultságok pontosan kit illetnek meg ezen széles személyi körön belül, legtöbbször csak a felek közötti szerződéses viszonyrendszer elemzéséből fejthető vissza.¹²

Az építészeti tervek esetében általánosságban megállapítható, hogy bármilyen, tehát valamennyi tervfajta szerzői jogi ortalomban részesülhet, ha annak törvényi feltételei fenn-

⁸ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez (a továbbiakban: Nagykommentár). Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

⁹ L. a Gyertyánfy: i. m. (8), az SZJT 67. %-ához fűzött magyarázat.

¹⁰ SZJSZT-3/1986.

¹¹ SZJSZT-04/97.

¹² Bakos Kitti, Nótári Tamás: Adalékok az építészeti alkotások szerzői jogi védelméhez. Lásd: <http://jesz.ajk.elte.hu/bakos45.html>.

állnak.¹³ Idesorolhatóak a vázlattervek, a műszaki rajzok, a tanulmánytervek, a különféle tervdokumentációk, az építési engedélyezési tervek, valamint akár a kivitelezési tervek is.¹⁴ Az SZJSZT gyakorlata szerint már a műszaki rész megoldásokat tartalmazó építészeti vázlatok és látványtervek is részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Abban az esetben azonban, ha nem érik el azt a szintet, amely alapján az épület megvalósítható és kivitelezhető lehetne, vagy nem tartalmazzák azokat az építészeti determinációkat, műszaki és esztétikai elemeket, amelyek egyértelműen meghatároznák az építési folyamat legfőbb irányait, nem az építészeti alkotás terveként, hanem grafikai műként élvezhetik az oltalmat.¹⁵ Egy megvalósulási tervdokumentáció sem élvezhet szerzői jogi oltalmat, hiszen funkcióját tekintve az csak a kivitelezés során történő módosítások feltüntetését szolgálja. Ez nem jelent önálló tervező-alkotó tevékenységet, így új szerzői alkotás sem jön létre.¹⁶ Az engedélyezési tervek vonatkozásában érvényesül az ún. ügyirati funkció: amennyiben hatósági eljárás keretében használják fel őket, ügyiratként, de csak az eljáráshoz szükséges többszörözés és átdolgozás aspektusában, elveszíthetik a szerzői jogi védelmet.¹⁷

Építészeti tervrajz és makett¹⁸

¹³ SZJSZT-09/08/2001.

¹⁴ SZJSZT-39/2001 és SZJSZT-11/2003.

¹⁵ SZJSZT-26/2004; SZJSZT 29/2001.

¹⁶ SZJSZT-14/2006.

¹⁷ SZJSZT-15/2010.

¹⁸ Forrás: Stock fotók. Jogdíjmentes képek – Depositphotos. <https://hu.depositphotos.com/stock-photos/tervrajz.html>.

Nem részesülhetnek szerzői jogi oltalomban azok a kiviteli tervek sem, amelyek az engedélyezési tervekhez képest semmiben nem térnek el és nem mutatnak fel individuális jegyeket a tervező-alkotó munka során.¹⁹ Az Étv. is számos tervfajtát szabályoz (településszerkezeti és szabályozási tervek), azonban esetükben a szerzői jogi védelem csak akkor valósulhat meg, ha annak Szjt.-ben foglalt törvényi kritériumai fennállnak, tehát művészi értéket kifejező egyéni-eredeti gondolatiságot is tartalmaznak. A településszerkezeti tervek esetében az Étv. által adott fogalomból kiindulva ilyen egyedi jelleget jelenthet az egyes területrészek felhasználási módja, térbeli kialakítása és elrendezése, míg a szabályozási tervek vonatkozásában az újonnan beépítésre vagy átépítésre kerülő területek, illetve a védett övezetekre vonatkozó elképzelések hordozhatnak magukon ilyen individuális jegyeket.²⁰

Az építész/tervező nem csupán papíralapon, hanem más formában, például makett alakjában is rögzítheti elképzeléseit. A makett szintén csak abban az esetben részesül szerzői jogi védelemben, ha egyéni-eredeti jelleggel bír. A makett védelme azonban kettős jellegű lehet: amennyiben az építész nem tervben, hanem háromdimenziós alakban ábrázolja a megépítendő épület formáját, akkor eredeti szerzői műként élvezhet oltalmat, amennyiben pedig már egy meglévő másik építészeti művet dolgoz fel egyéni-kreatív stílusban, például gyufaszálakból készült makett (a Parlament vagy a Szegedi Dóm) esetében, akkor a későbbiekben tárgyalandó származékos művek közé sorolható. Azok a makettek pedig, amelyek csupán valamely épület kicsinyített másaként vagy reprodukciójaként jelennek meg, és sem látószögükben, sem pedig anyaghasználatukban nem tartalmaznak egyéni, kreatív gondolatiságot, nem élvezhetnek szerzői jogi védelmet, mert annak törvényi feltétele, az individuális-eredeti jelleg nem áll fenn.²¹ Az építési folyamat utolsó fázisaként megvalósuló és kivitelezett épülettől szintén nem tagadható meg a szerzői jogi oltalom, hiszen ez a terv kész épületben történő realizációjának tekinthető az építészeti alkotások sajátos kettős jellege miatt.

2.2. Személyhez fűződő jogok az építészetben

Az Szjt. „Személyhez fűződő jogok” címet viselő fejezete a három legalapvetőbb – a szerző és az alkotás közti személyes kapcsolatot leginkább megtestesítő – személyhez fűződő jogot biztosítja az alkotók számára: a mű nyilvánosságra hozatalát, a név feltüntetését és a mű egységének védelmét. Ezt egészíti ki a törvénynek a vizuális művek külön szabályait összefoglaló fejezete, amely további speciális rendelkezéseket állapít meg elsősorban az építészeti alkotások szerzőinek személyhez fűződő jogaira vonatkozóan.

¹⁹ SZJSZT-15/2010.

²⁰ Bakos, Nótári: i. m. (12).

²¹ Ilyen például a Nyugati pályaudvar Vasúttörténeti Parkban kiállított makettje, amely pusztán arányosan és hűen kicsinyített mása az eredeti állomásépületnek anélkül azonban, hogy szerzői jogi megközelítésből újszerű meglátásokkal vagy anyaghasználattal rendelkezne.

A mű nyilvánosságra hozatala jelenti a szerző döntési szabadságát a műve fölött, konkrétan azt, hogy művét a nyilvánosság elé tárja, vagy visszavonja a nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulását, illetve megtiltja a már nyilvánosságra hozott műve további felhasználását. A művészi szabadság ily módon történő gyakorlásába ad abszurdum az is beletartozik, hogy az alkotó megsemmisítse a kizárólagos uralma alatt álló kéziratot, vázlatot vagy tervet. A visszavonás vagy a mű további felhasználása megtiltásának a jogával csak korlátozott mértékben és szűk keretek között lehet élni építészeti alkotások esetében, mivel ezek a műtípusok szinte kivétel nélkül munkaviszonyban vagy vállalkozási jogviszonyban készülnek, amelyeknél főszabályként a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg. A munkáltató Sztj.-ben előírt megszerzése tehát a személyhez fűződő jogokra nem vonatkozik, ezek a szerzőnél maradnak. Ennek ellenére, a nyilvánosságra hozatali jog a munkaviszonyban alkotó építész szerzőt csak elvileg illeti meg a továbbiakban; e jogát csak a mű munkáltatónak való átadásáig gyakorolhatja. A tényleges nyilvánosságra hozatal – építészeti alkotás esetében a felhasználás megkezdése, tipikusan az építési engedélyezési eljárás megindítása – módjáról, idejéről a munkáltató dönt, hacsak a szerzővel kötött írásbeli szerződése kifejezetten másként nem rendelkezik.

A mű nyilvánosságra hozatalának jogához kapcsolódik a műről való előzetes tájékoztatás adása, amelyet csak a szerző hozzájárulásával lehet gyakorolni. A mű nem lényeges tartalmát érintő tájékoztatáshoz a szerző hozzájárulása nem szükséges. Ha tehát a felhasználó a mű nyilvánosságra hozatala előtt annak nem lényeges tartalmáról tájékoztatást ad, ezzel nem sérti a szerző személyhez fűződő jogát. A tervező–megrendelő/építtető viszonyrendszerben nem tekinthető tipikusnak a megrendelő részéről, hogy a terveket vagy azok egy részét idő előtt nyilvánosságra hozza. Inkább a tervező részéről merülhet fel ennek igénye, szándéka (például egy szakfolyóiratban történő publikáció formájában), aminek főszabály szerint nincs akadálya, kivéve, ha ezt a felek szerződésben korlátozzák vagy kizárják.

A név feltüntetéséhez való jog – vagy más megfogalmazásban a szerzői minőség elismeréséhez való jog – nem más, mint a szerző és a mű legszorosabb kapcsolatának kifejezése, csak természetes személyt illethet meg saját vagy felvett név alapján. Alapvető funkciója a plágium elleni védelem. Ez a jog magában foglalja a név feltüntetését a művön, és a névfeltüntetést a műre vonatkozó közleményben. A szerzőnek ugyanakkor joga van az anonimitáshoz is, vagyis kérheti neve feltüntetésének mellőzését.²² A névfeltüntetés korlátja, hogy a szerző ezt a jogát a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja. Az Sztj. ezt az általános felhasználói kötelezettséget néhány esetben külön is kiemeli: a szerzőt – a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon – a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni; az átdolgozáson vagy feldolgozáson, illetve a fordításon az alapul szolgáló mű szerzőjének nevét is fel kell tüntetni.

²² Bodó Gergely: A mű integritásának sérelme építészeti aspektusban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 109. évf. 4. sz., 2004, augusztus; <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200408/01-bodo.html>.

Az Szjt. elsősorban az építészeti művek esetében határoz meg külön szabályokat a név feltüntetésére, figyelemmel a tervező (szerző) különleges – például a tervezés idejéhez vagy a név épületen, műszaki létesítményen történő elhelyezésének módjához, helyéhez fűződő – érdekeire.²³ A szerzőknek ugyanis fontos érdekük, hogy nevük és a tervezés ideje a megvalósult alkotáson jól láthatóan feltüntetésre kerüljön, és a méretekből fakadóan ennek rendszerint nincs is technikai akadálya.

Az első ilyen sajátos rendelkezés értelmében a tervezőnek jogában áll meghatározni, hogy az épületen vagy műszaki létesítményen a nevét és a tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel. A névfeltüntetés nem okozhatja a tulajdonos, illetve a használó vagy az üzemeltető jogainak vagy törvényes érdekeinek indokolatlan vagy aránytalan sérelmét. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a tulajdonos csak a feltüntetés helyére és módjára nézve hivatkozhat méltányos érdekeire, a tervező nevét és a tervezés idejét (évét) mindenképpen fel kell tüntetnie, amennyiben azt a tervező igényli. A tervező és a munkáltató által megjelölt további személyek, valamint a munkáltató nevének, valamint a tervezés idejének feltüntetésén túlmenően a tulajdonos (üzemeltető, kezelő) további adatot nem köteles a feliraton szerepeltetni.

Építészeti alkotások, műszaki létesítmények esetén előfordul a terv ismételt megvalósítása az eredetitől eltérő helyen és az eredetitől eltérő másik (adaptáló) tervező közreműködésével. Ilyen esetekben szükségessé válhat a tervek kisebb változtatása, az alkotások új környezetéhez történő igazítása.²⁴ Amennyiben az ilyen változtatás csekély mértékű, és csak technikailag szükséges módosításokat tartalmaz (azaz nem egyéni-eredeti jellegű és a szerző hírnevére-becsületére sem sérelmes), a módosításhoz nem szükséges az eredeti szerző hozzájárulása. Ilyen esetben a tervet módosító szakember nevének feltüntetésére nem kerül sor, csak az eredeti terv szerzőjének nevét kell megismerhetővé tenni.

A mű egységének védelméhez való jog az integritáshoz, a mű sérthetlenségéhez való jogot jelenti. Az Szjt. 13. §-a szerint a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása vagy megcsorbítása, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes. Az integritáshoz való jog lényege, hogy az egyéni, vagyis a szerző személyiségét tükröző és ezért tőle elválaszthatatlan gondolat kifejtés a közönség előtt olyan maradjon, amilyennek azt alkotója eltervezte. A mű egysége megsértésének két törvényi esete között alapvető különbség, hogy amíg az alkotás eltorzítása, csonkítása – e fogalmak jelentéséből adódóan – csak a mű lényegének megváltoztatásával történhet, addig a becsületre, jó hírnévre sérelmes megváltoztatás és hasonló visszaélés a műbe való beavatkozás nélkül is jogsértő lehet (a védelem itt a mű gondolatiságára, szellemiségére is irányul, így akár a mű környezetéből, ismertetéséből eredő „leértékelés” is alapot teremthet ilyen igényre).²⁵ Annak elbírálása, hogy hol húzódik a határ egy szerzői

²³ Szjt. 67. § (2)–(4) bekezdés.

²⁴ Különösen így van ez akkor, ha a típusterv nem az épületre, hanem csak egyes szerkezeti megoldásokra, csomópontokra stb. vonatkozik, de egyébként nem köti meg teljesen a tervező kezét.

²⁵ L. Gyertyánfy: i. m. (8).

műnek az adott kor művészeti, erkölcsi értékrendjének megfelelő vagy műfaji sajátosságok miatt indokolható, a mű egységét tiszteletben tartó értelmezése, illetve jogsértő megváltoztatása között, mindig a konkrét tényállás ismeretében lehetséges.

A szerző egyik legfontosabb és legszemélyesebb érdeke, hogy maga döntsön a mű eredeti állapotának megtartásáról (egységéről) vagy esetleges megváltoztatásáról. Ez műfajtól, művészeti ágtól függetlenül minden műtípusra igaz még akkor is, ha a műfaji sajátosságokból fakadóan eltérő magatartás vezethet a mű egységének a sérelméhez, vagyis műfajonként más és más beavatkozás lehet sérelmes a szerző becsületére vagy hírnevére.²⁶ Építészeti alkotásoknál a mű egységének megsértését, illetve a műbe történő beavatkozás megakadályozását eleve nehezíti, vagy éppen ellehetetlenítheti egyfelől a művek magántulajdonba kerülése, másfelől a tulajdonos építető külön érdeke az épület későbbi átalakítására, megváltoztatására. A tulajdonos változtatási igényei adott esetben elsőbbséget élveznek még akkor is, ha nem rendelkezik klasszikus értelemben vett szerzői jogi felhasználási jogokkal. Ilyen elsőbbséget keletkeztethet a tulajdonosnak a ráépítés vagy hozzátoldás esete, de a homlokzat pusztán ízlésváltozás miatti megváltoztatása már nem élvez elsőbbséget. Ebből következően az integritáshoz fűződő jog esetleges megsértését mindig össze kell mérni a megsemmisített (megsemmisítésre szánt) eredeti műpéldány tulajdonosának a szerzői joggal azonos súlyú alkotmányos védelemben részesülő dologi tulajdonjogával, pontosabban az annak részét képező rendelkezési jog tulajdonjoggal való felhagyásában álló részjogosítványával. Ha a tulajdonos megsemmisítéshez fűződő érdeke jogszerű, és súlyosabban mérlegelhető, mint a szerző integritáshoz fűződő joga, a szerzői jogérvényesítés nem vezethet sikerre. Ha azonban a tulajdonos nem rendeltetésszerűen gyakorolja a megsemmisítéshez fűződő (a tulajdonjoggal való felhagyásra) vonatkozó jogát, azaz visszaél a tulajdonjogával, a szerzői igényérvényesítésnek van tere.²⁷

Az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa vagy azt elbontsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét. A tervező szerzői joga szempontjából a felhasználó hasznosítási jogosultságait érdekösszeméréssel kell mérlegelni.²⁸

Az integritásjog első esetkörénél, a mű eltorzítása, megcsonkítása megítélésénél a bírói gyakorlat csak a mű lényeges vonásait érintő beavatkozást tekinti jogsértésnek. Ebből az következne, hogy apró, kizárólag formai változtatások nem minősülnek jogsértésnek. Vizuális alkotásoknál az Szjt. csak az építészeti művekre vonatkozóan állapít meg külön szabályt, miközben a képzőművészetben is gyakran találkozhatunk olyan esetekkel, amikor azt kell

²⁶ Irodalom, zene terén: rövidítés, kihagyás, hozzáadás, önkényesen kiragadott, szó szerinti idézés. Színpad műveknél: a művészi önkifejezés szabadsága. Képzőművészeti alkotásoknál: átfestés, színek, formátum, nagyság változtatása. Filmnél: fekete-fehér film színessé alakítása.

²⁷ SZJSZT-38/07/1.

²⁸ BDT2010. 2329.

megítélni, hogy a műbe történő illetéktelen beavatkozás (például egy festmény megváltoztatásával átfestéssel) csupán a szerző személyhez fűződő jogát sérti, vagy vagyoni jogait (leginkább az átdolgozás jogát) is érinti.

Az építészeti művekre vonatkozó külön szabály értelmében a mű jogosulatlan megváltoztatásának minősül az építészeti alkotás vagy a műszaki létesítmény tervének a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja. A rendeltetésszerű használat befolyásolásának fogalmát az Szt. nem tartalmazza; minden bizonnyal az épület rendeltetésének komoly megváltoztatása esetén merülhet ez fel, például egy templom épületének raktárként való átalakításánál.²⁹ Az iránymutató szakértői vélemények szerint a két törvényi rendelkezést [13. § és 67. § (1) bekezdése] a konkrét esetek elbírálásánál együtt kell értelmezni: az építészeti művek tekintetében a mű integritásához fűződő jog abban az esetben sérül, amennyiben az alkotás megváltoztatásának eredményeképpen a külső megjelenés a lényegét érintő mértékig eltorzul, megcsönkul, illetve a külső megjelenés vagy a rendeltetésszerű használat oly módon változik meg, hogy az a szerzői becsületet, a szerző jó hírnevét sérti.³⁰

Az ingatlantulajdonos tulajdonjogának és az építész szerzői jogának konfliktusában a jogalkalmazó a személyes és társadalmi érdekek összemérésével alakítja ki álláspontját, hozza meg döntését. A kétféle, esetenként eltérő érdekek kapcsolatban érdemes szó szerint idézni az SZJSZT egyik szakvéleményéből: „A szerzői jogosultnak nincs érvényes szerzői jogi jogcíme arra, hogy követelje, maga is részt vehessen a[z átépítési] tervezésben. Mindazonáltal igen gyakorlatias, az eredményes felújítást elősegítő, a meglévő tervek ismeretét az áttervezésbe való ésszerű beépítést lehetővé tevő, s minden esetleges – akár alaptalan – jogvitát eleve kizáró megoldást jelent, ha az áttervezésben megfelelő módon részt vehetnek a korábbi tervek készítői.”³¹

2.3. Vagyoni jogok az építészetben

Főszabály a vagyoni jogok egészben történő elidegeníthetlensége, ám ez alól a törvény számos, taxatív meghatározott kivételt enged a szerzői művek forgalmához fűződő praktikus társadalmi érdeket szem előtt tartva.³² A kivételek egyik típusa az, amikor a vagyoni jogok átruházását meghatározott esetekben lehetővé teszi az Szt. (például az adatbázis, a szoftver, a reklámozás céljára megrendelt mű esetében), de erre vonatkozóan semmilyen vélelmet nem állít fel. Vannak viszont olyan esetek, amikor a szerző és a felhasználó közötti jogviszonytól függően a törvény vélelmezi a vagyoni jogok egészének a felhasználóra történő átruházását, és az ettől való eltérést az eltérésre utaló kifejezett (szinte mindig írásbeli) megállapodáshoz köti. Ez a helyzet például a munkaviszonyban vagy más hasonló jogvi-

²⁹ L. Gyertyánfy: i. m. (8).

³⁰ L. az SZJSZT 35/2002, SZJSZT-26/2004 és SZJSZT-1/2006 számú szakvéleményt.

³¹ SZJSZT-19/2012.

³² Szt. 9. §-a.

szonyban létrehozott műveknél, valamint a megfilmesítési szerződésnél. Amennyiben a vagyoni jogok átruházása az erre vonatkozó szerződésben megtörténik, a szerzőt megillető felhasználási jogok és a felhasználás engedélyezésének joga – a szerződésben foglalt esetleges korlátozásokra figyelemmel – a felhasználóra szállnak át, és az Szjt. 16. § (1) bekezdésében foglalt jogokkal már nem a szerző, hanem a felhasználó rendelkezik.

Az építészeti alkotások esetében az egyéb vizuális művekhez képest is sajátos szerzői jogi helyzet keletkezik: amennyiben az építészeti alkotás tervezője egy építésziroda munkavállalója, akkor a szerzői vagyoni jogokat a felek között megkötött munkaszerződéssel általában az iroda szerzi meg és gyakorolja a továbbiakban.³³ Az elkészült tervek hasznosulása az építész-tervező vagy építésziroda és az épület leendő tulajdonosa vagy kivitelezője között létrejött vállalkozási szerződés alapján valósul meg, és e szerződéssel válik a megrendelő az épület tulajdonosává. Lényeges különbség tehát, hogy az épület tulajdonosa nem szerzői jogokat szerez, hanem az építés folyamán megvalósult épület tulajdonjogát szerzi meg, vagyis ebben az esetben a „műpéldány” elkészülte nem eredményezi a szerzői vagyoni jogok átszállását, az épület „megszerzése” és használata kívül esik a szerzői jogi felhasználás lényegén.

Belátható, hogy az építészetben ritkán fordul elő az alkotás pusztá örömeért dolgozó tervező; itt szinte mindig valamilyen jogviszony, szerződéses láncolat keretében kerül sor a tervdokumentáció elkészítésére és ennek alapján az épület megvalósítására.

A személyhez fűződő jogokkal megegyezően a szerzőt a mű keletkezésétől fogva megillető vagyoni jogok jelentik a szerző kizárólagos jogát műve anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére.³⁴ Az Szjt. a mű egészére vagy valamely azonosítható részére tekinti irányadónak ezt a szabályt, miközben vizuális műalkotások és főként építészeti művek esetében nem kifejezetten értelmezhető és kezelhető a műrészlet. Az építészetben a tervdokumentáció alapján megvalósított épület egészének tulajdonátruházása történik meg, amiből az is következik, hogy a törvényben részletezett engedélyezési jogok közül az anyagi formát öltő terjesztés joga³⁵ a leginkább meghatározó vagy kizárólag előforduló. A többszörözés engedélyezése³⁶ az építészeti alkotások létrehozásának első fázisában bír jelentőséggel: az épület megvalósítása szerzői jogi szempontból fogalmilag a tervdokumentáció többszörözésének minősül, az épület lényegében a terv „háromdimenziós másolata”.³⁷ Építészeti alkotások esetében

³³ A rendszerváltozás előtt a tervezőirodák kivétel nélkül állami vállalatok voltak, amelyek munkaviszonyban alkalmazták az építész-tervezőket. E vállalatok egy részének jogutód nélküli megszűnése, más részüik magánvállalkozássá alakulása vált a későbbiekben számtalan jogvita forrásává az eredeti terek újrahaznósítása vagy az e tervek alapján megvalósított épületek átépítése, megváltoztatása során.

³⁴ Szjt. 16. § (1) bekezdése.

³⁵ Szjt. 23. § (1) bekezdés: „A szerző kizárólagos joga, hogy a művét terjessze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Terjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozattal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással.”

³⁶ Szjt. 18. §.

³⁷ Barta Judit: Építészeti alkotások szerzői jogi védelme és a gazdasági reklámozás némely összefüggései megtörtént esetek kapcsán. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 6. sz., 2011. december.

többszörözés a tervben rögzített alkotás kivitelezése és utánépítése. A gyakorlatban a terv többszörözésének minősül az egyes jellemző elemek megépítése is.³⁸

A szerzői vagyoni jogok intézményének egyik legfontosabb fundamentuma az alkotónak járó díjazás biztosítása még abban az esetben is, ha a mű felhasználása a felhasználó számára semmilyen közvetlen vagy közvetett vagyoni előnnyel nem jár. A szerző természetesen jogosult ingyenesen is engedélyezni a felhasználást, és le is mondhat a jogdíjáról. Az Szjt. főszabályként mondja ki, hogy a díjazásnak – a felek eltérő megállapodása hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányban kell állnia (arányos díjazás elve). Más esetekben a szerzőt a mű felhasználásáért megfelelő díjazás illeti meg anélkül, hogy a felhasználás engedélyezésére kizárólagos joga volna (megfelelő díjazás elve).³⁹

Építészeti alkotások esetében sajátosan értelmezendők és érvényesítendőek ezek a garanciális szabályok. Az építészeti alkotások mint funkcionális művek tervező szerzői egyfelől a tipikusnak tekinthető foglalkoztatói jogviszonyból adódóan, másfelől az elkészült épület tulajdonosának a tulajdonjoghoz fűződő erős dologi vagyoni jogi pozíciójából fakadóan távol kerülnek szellemi terméküktől, és többnyire nem képesek kontroll alatt tartani – hát még engedélyezni – műveik további felhasználását, hasznosítását. A számukra rendelkezésre álló eszközök az előző pontban részletezett személyhez fűződő jogok gyakorlása és meghatározott esetekben az átdolgozási joghoz kapcsolódó igények érvényesítése. Mindebből az is következik, hogy az építészeti alkotás hasznosításakor az arányos és a megfelelő díjazás elve is megbicsaklik: a megrendelő oldalán általában nem jelentkezik a mű hasznosításából származó olyan bevétel, amihez a tervező díjazását arányítani, mérni lehetne. Ettől függetlenül, az építészeti alkotások tervezési díjának zsinórmértéke igazodik az épület bekerülési értékéhez (nem pedig a mindenkori piaci értékéhez). E tekintetben is és általában a tervezési és felhasználási szerződések tartalmi elemei tekintetében irányadó lehet a Magyar Építész Kamara (MÉK) honlapján közzétett mintaszerződés-csomag.⁴⁰

Nagyon eltérő a gyakorlat a tervezési szerződések szerzői jogi rendelkezéseinek tartalmában. A MEK által preferált tervezőcentrikus mintaszerződésben az elkészített terv és az ehhez kapcsolódó munkarészek a tervező tulajdonában maradnak, és a megrendelőt az elkészített építészeti-műszaki dokumentáció vonatkozásában csak egyszeri felhasználási jog illeti meg: az építészeti tervet kizárólag az építésügyi hatósági eljárás kérelméhez, míg a kiviteli tervet az épület kivitelezésére jogosult felhasználni. A felhasználás feltétele, hogy a megrendelő a tervezőnek a szerződésben meghatározott tervezési és felhasználási díjat szerződésszerűen teljesítse. Ebben a konstrukcióban a tervdokumentáció vagy annak részei ismételt felhasználásához, másnak történő átadásához, illetve átengedéséhez a tervező külön írásbeli engedélye vagy a szerződő felek írásbeli megállapodása szükséges. Ennek megszegése esetén a megrendelő kártérítési felelősséggel tartozik a tervező felé.

³⁸ SZJSZT-26/2004.

³⁹ Szjt. 16. § (4)–(5) bekezdés.

⁴⁰ <http://mek.hu/index.php?link=mintaszerzodesek>.

A fentiekől eltérően a megrendelőcentrikus konstrukció lényege az, hogy a tervezési szerződés alapján elkészített valamennyi szellemi alkotás vonatkozásában a megrendelő az átadott szellemi alkotás elfogadására vonatkozó írásbeli jognyilatkozat megrendelő általi kibocsátásával, külön jogcselekmény nélkül gyakorlatilag korlátlan felhasználási engedélyt kap: az átadott szellemi alkotások vonatkozásában kizárólagos felhasználási jogot szerez, időbeli megkötések nélkül. A felhasználási jog területileg is lehet korlátlan, de általában csak egy konkrét fejlesztési területre vonatkozik. A felek megállapodhatnak abban is, hogy a megrendelő a felhasználási engedélyt a szavatossági időn belül harmadik személyek számára átruházhatja, továbbá hogy a megrendelő jogutódjára átszáll a tervező hozzájárulása nélkül, és ebben az esetben a tervező jutalékra vagy egyéb jogcímen kifizetésre sem tarthat igényt. Kivételt képez mindezek alól a szellemi alkotás átdolgozása, amelyet általában minden esetben a tervező külön engedélyéhez kötnek a felek. Ezt leszámítva, a felhasználási engedély kiterjed a többszörözésre, a használatra,⁴¹ a nyilvánosságra hozatalra, sőt, a kiállításra is.

A bemutatott engedélyezési jogoknak a gyakorlása és érvényesítése kizárólag egyéni joggyakorlás útján történik, vagyis az építészet területén nem találkozunk sem kötelező (törvény által előírt), sem önkéntes közös jogkezeléssel. A HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület csak a képző-, ipar-, ipari tervező- és fotóművészeti alkotások tekintetében engedélyez egyes felhasználásokat és állapítja meg a felhasználási díjakat, építészeti alkotások esetében nem. Ez azt is jelenti, hogy ezek másodlagos (például reprodukciós) felhasználására kizárólag a szerző vagy a szerzői vagyoni jogok jogosultja adhat engedélyt. A közös jogkezelés hiányára az építészet körében magyarázatul szolgálhat egyfelől a szabad felhasználási esetkörök számossága, másfelől a másodlagos felhasználások (például reprodukciós célú többszörözés, terjesztés) ritkább előfordulása. Ennek ellenére elgondolkodtató és kevésbé érthető, hogy a magánmásolási és a reprográfiai díjból miért nem részesülnek az építészeti alkotások szerzői, miközben ezeket a műveket – ha nem is olyan mértékben mint például az irodalmi műveket, zeneműveket vagy filmalkotásokat – többszörözik és felhasználják reklámművekben vagy különböző print és online kiadványokban.⁴²

⁴¹ Használat alatt az építmény (a teljes felszínrendezési beruházás, annak minden eleme) kivitelezését és utánépítését kell érteni.

⁴² Az építészek kiszolgáltatottságát jól példázza a BH2005.143. jogeset is, amelyben egy családi ház különleges kiképzésű tetőszerkezetének képeit használta fel engedély nélkül a tető fedésére használt cserepeket gyártó cég a termékeit népszerűsítő nyomtatott kiadványokban és az interneten. Az ügy külön érdekessége az volt, hogy nem az építésztervező, hanem az érintett lakóház tulajdonosa lépett fel a lakóházzal engedély nélkül készült fényképek reklámcélú felhasználása miatt. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a tulajdonost illeti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje. A házról készült fénykép reklámcélokat szolgáló, gazdasági tevékenység körében való hasznosítása közvetetten a felperes tulajdonosi részjogosítványait érintette: a dolog hasznosítását, hasznainak szedését jelentette, amire a Ptk. alapján a tulajdonos jogosult. Az alperesnek az a magatartása hogy a házról készült fényképfelvételt gazdasági reklámtevékenysége során a tulajdonos engedélye nélkül hasznosította, sértette a dolog használatával, illetve a dologból folyó hasznok szedésével kapcsolatos tulajdonosi jogokat.

Az építészeti alkotásokhoz fűződő vagyoni jogok legfontosabb típusa az átdolgozás engedélyezésének joga,⁴³ amely szorosan kapcsolódik a mű integritásához fűződő joghoz. Az átdolgozás ugyanis a mű módosításának, megváltoztatásának az a szélső esete, amikor a változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek, hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének. Az így létrejött mű együtt tartalmazza az eredeti alkotó személyiségi jegyeit mutató gondolati formákat és az előbb említett újakat. Az ilyen átdolgozás jogszerűsége nyilvánvalóan pusztán a személyhez fűződő jog alapján is a szerző engedélyétől függ.⁴⁴ Az épületek tulajdonosainak változtatási igényei, a későbbi beavatkozások mind-mind magukban hordozzák a jogosulatlan megváltoztatás lehetőségét. Ilyennek minősülnek azok az esetek, amelyek a szerző hozzájárulása nélkül a külső megjelenést, a rendeltetésszerű használatot és az üzemeltetést befolyásolják, vagyis amikor a terv egyáltalán megváltoztatható. A tervek átdolgozásával kapcsolatban az SZJSZT kifejti, hogy a tervek átdolgozásához (az átépítési terv elkészítéséhez) az Szjt. 4. § (2) bekezdése értelmében⁴⁵ az eredeti szerző (tervező) engedélye szükséges.⁴⁶

Az építészeti alkotásokat érintő jogátruházási-felhasználási szerződések elengedhetetlen tartozéka az átdolgozás jogának átengedése vagy visszatartása. Az SZJSZT építészeti művekkel kapcsolatos, az átdolgozási jog meglétével foglalkozó, nem jogátruházást, csak felhasználási engedélyt adó szerződésekkel összefüggő állásfoglalásai⁴⁷ és az ezekre épülő bírói gyakorlat⁴⁸ alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a funkcionális művekre, így az építészeti alkotásokra vonatkozó nem korlátozott vagyoni jogátruházási szerződés hatálya kiterjed az átdolgozás jogára is.

3. Belsőépítészet

Általánosan elfogadott definíció nem létezik, amely meghatározná, hogy mi a belsőépítészet, illetve ki a belsőépítész. Összefoglalóan úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a belsőépítészet egy épület belső tereinek, helyiségeinek a megbízó igényei szerinti megtervezése, kialakítása, átszabása. Ebbe beletartozhat a konyhabútorok megtervezésétől kezdve a lépcsőkön át a mennyezet- és falburkolatok kialakításáig szinte minden enteriőrfeladat. Ez a meghatározás tökéletesen mutatja a belsőépítészet és az építészet közötti különbségeket, miközben a belsőépítészet és a lakberendezés között már nagyon nehéz meghúzni a határvonalat. Optimális esetben a lakberendező funkcionálisan jól működő tereket rendez be, alakít szebbé, hangulatosabbá. Segít egységesíteni az épület stílusát, összhangot teremt a színek, anyagok,

⁴³ Szjt. 29. §-a.

⁴⁴ L. Gyertyánfy: i. m. (8).

⁴⁵ Szerzői jogi védelem alatt áll – az eredeti mű szerzőjét megillető jogok sérelme nélkül – más szerző művének átdolgozása, feldolgozása vagy fordítása is, ha annak egyéni, eredeti jellege van.

⁴⁶ SZJSZT-38/2001.

⁴⁷ SZJSZT-2/2001.; SZJSZT-35/02.

⁴⁸ Pl. EBH2005. 1201.

formák közt. Megtervezi a lakás berendezését, álmennyezetét, világítását, bútorait, textilhasználatát, burkolatait.⁴⁹

A belsőépítészet tehát önálló, az építészetet feltételező, de attól függetlenül létező alkotómunka. Mint ahogy az építésznek az építési alkotást körülölelő terek, a környezet, az épület leendő funkciója, a korszellem adta elvárások, a technológiai és a statikai lehetőségek az irányadók, a belsőépítésznek az épület belső terei, a stílus, a funkció, a dekorációs igény, az individuális testreszabás a mindenkor meghatározó szempont. Ideális esetben egy új épület megvalósítása során az építész és a belsőépítész együttműködik egymással a funkcionális terek megtervezésében, a beépítésre kerülő anyagok kiválasztásában stb. Tény azonban az is, hogy a békés koegzisztencia többször borul az építész hibájából. Az építészek gyakrabban kötelezik el magukat a külső látvány, mint a belső használhatóság iránt. A külső megjelenés érdekében a belső terek kárára kötött kompromisszumokat aztán a belsőépítésznek kell korrigálnia. Ez sokszor a belsőépítésznél is kompromisszumhoz vezet, amellyel immár neki, és nem az építésznek kell elszámolnia. A másik gyakori jelenség, hogy az építész sokszor belsőépítész babérokra pályázva „túlépíti” az épületet. A túlépítés karaktere viszont, az építész sajátos világánézetéből eredően, mindenkor arhitektónikus marad. Ez azt jelenti, hogy az építész eszköztárában fellelhető eszközök, külső homlokzati elemek, ornamentikák töltik meg a belső tereket is, a hardver a szoftver rovására túl sok hangsúlyt kap.⁵⁰

Az előző pontban már említettük, hogy a szakma egyes gyakorlóinak véleménye szerint a belsőépítészet, mint önálló szakág, kiszorult az épített környezet belső tereinek alakításából, annak műszaki tervezéséből. Ennek egyik oka anyagi természetű: a generáltervező megtagadhatja a belsőépítész altervezőjének fizetendő tervezési díjat. Belsőépítész bevonása a tervezésbe ugyanis nem kötelező. A belsőépítész-tervdokumentációknak, -munkarészeknek – eltérően a többi szakágtól – nincsenek előírt tartalmi, formai és műszaki követelményei, nem engedély- és szakmaibírálat-kötelesek, a tervek esztétikai és műszaki megfelelősége hivatkozási alap híján számonkérhetetlen. Egyedül a közbeszerzési törvény hatálya alá eső tender tervdokumentációin és munkarészein belüli, hagyományosan belsőépítészeti munkák tételeinek (terv és szöveges munkarész) a követelményeiről rendelkezik jogszabály, de nem belsőépítészetként nevesítve.⁵¹

Az egyetemes építészeti hármasságán (építész, belsőépítész, tárgytervezés) belül a speciális feladatkörükből következően önálló, egymást csak részben átfedő szakterületek (gyakorlatban: szakágak) egymástól elkülöníthető saját tudástárral és szakmai ismeretanyaggal rendelkeznek. Ez a megállapítás a szakmagyakorlás során revelálódik, és igaz bármely, építészethez köthető tevékenység, tervezési folyamat esetében. A művészeti egye-

⁴⁹ András Zsuzsa: Fogalmak. Lakberendezés. L.: <http://www.andrasizsuzsa.hu/index.php/45-andrasi/fogalmak>.

⁵⁰ Obersovszky Gyula: Belsőépítészet, mi is az? L.: <https://blogger42.com/beloepiteszet-mi-is-az/>.

⁵¹ Lásd a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló 439/2013. (XI. 20.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdésének f) pontjában.

temeken végző 20-30 pályakezdő tervezőművész eleve hátrányban van a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen évente végző 350 főnyi, szakirányú képzettséggel rendelkező építésztechnológusokkal szemben, miközben a belsőépítészet területén ugyan „hiánycikk” a képzett belsőépítész, de az utánpótlást hosszú ideje nem biztosítja szakirányú képzés.

E két, egymással sokszor konkuráló szakterület elhatárolásához értékes adalékul szolgál a Pécsi Tudományegyetem belsőépítész tervezőművész mesterképzés szakának képzési célja és szakmai kompetenciái. Eszerint a belsőépítész tervezőművészek képesek lesznek az építészeti környezetalakítás során társtervezőként együttműködésre, építész és más tervezőkkel az adott tér, illetve terek esztétikai, funkcionális és pszichológiai vonatkozásaival összefüggő kérdésekre a válaszokat megadni, továbbá az építészeti tér, illetve terek megformálása során képesek abban a múlt örökségeként ránk maradt egyedi elemek és berendezések koncepcionális egységének megőrzésére. Rendelkeznek az ehhez szükséges műszaki alapképzettséggel, művészeti alkotóképzettséggel. Nemcsak az egyes szakágak szempontjainak koordinálásához szükséges ismereteknek vannak birtokában, hanem jártasak az egyes anyagok tulajdonságaiban és a felhasználásukhoz elengedhetetlen műszaki és megmunkálási ismeretekben is.⁵² Ebből is látszik, hogy a belsőépítésznek milyen szerteágazó képességekkel, ismeretekkel és felkészültséggel kell rendelkeznie, beleértve a művészeti vonatkozásokat is; nem véletlenül használják a belsőépítészt szinonimaként a környezettervező művész fogalmat. Mindazonáltal e szakma, szakterület bizonyos fokú alárendeltségét tükrözi, hogy önálló művészeti ággént, diszciplínaként nem lett elismerve és elfogadva: az egyetemi (mester-)képzésekben is az építészeti szakok közé került besorolásra, továbbá külön szakmai szervezet híján a Magyar Építész Kamarán belül működő Belsőépítész Tagozatként nyert elismerést, a tájépítészeket tömörítő Táj- és Kertépítészeti Tagozathoz hasonlóan.⁵³

A fentiek szolgálhatnak magyarázatul arra, hogy a belsőépítészet nem rendelkezik külön jogi szabályrendszerrel; a szakmagyakorlás és képzés feltételeinek meghatározásán kívül lényegében nincs elkülönült szerzői jogi joganyaga sem. A belsőépítészzel kapcsolatban eleve vitatott kérdés, hogy az építészet, az iparművészet vagy az ipari tervezőművészet körébe tartozik-e, mivel mindhárom térréteg számára egyaránt feladatként jelentkezik.⁵⁴

Az SZJSZT már a régi Sztj. hatálya alatt állást foglalt abban, hogy belsőépítészeti alkotás lehet egy irodahelyiség, tárgyaló beépítésének vázlatlatterve és a megvalósított beépítés, mert az adott esetben egyéni, művészi színvonalú eredmény jött létre.⁵⁵ Abban a kérdésben, hogy egy sárgaréz öntvényekből és csövekből álló lépcsőkorlát mint iparművészeti alkotás véde-

⁵² https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/Szakleirasok/index.php/szak/20675/szakleiras.

⁵³ A két szakterület közötti különbséget jól érzékelteti továbbá a tervezési díjak eltérő árképzése. Amíg az építész tervezők díja szinte mindig az épület bekerülési költségéhez igazodik és a kamara ajánlott díj-szabására épül, addig a belsőépítészek (és a lakberendezők) általában négyzetméter alapon kalkulálják a tervezési díjat. Egy komplett tervezési csomag általában 8000 és 15 000 Ft/m² között változhat.

⁵⁴ Bodó: i. m. (22).

⁵⁵ SZJSZT-14/1991.

lemben részesül-e, a testület eljáró tanácsa megállapította: az iparművész munkáját a kivitelezés színvonala emeli művészetté. Az adott esetben egyedi hajlítás, az építészeti kivitelezés hiányosságait is korrigálni képes eredeti megoldásokat kellett alkalmazni.⁵⁶ Ennek nyomán az ügyben eljáró bíróság jogerős ítéletében megállapította: „Hogy egy mű szerzői jogvédelem alá esik-e vagy sem, azt kizárólag az alkotás jellege, és nem a megrendelő és a szerző megállapodása dönti el.”⁵⁷

A belsőépítészeti tervek is állhatnak szerzői jogi védelem alatt, bár a belsőépítészet területének jogi megítélése a mai napig vitatott; felmerülhet annak az építészet, az iparművészet vagy akár az ipari tervezőművészet körébe tartozása egyaránt.⁵⁸ Belsőépítészeti alkotásról egy épület belső terének egyéni-eredeti kialakításakor beszélhetünk; az építészet szerzői jogi szabályai vonatkozhatnak rá, ha a munka téralakító jellegű. Az ipari tervezőművészet szabályainak párhuzamos (vagy kizárólagos) alkalmazásának sincs akadálya valamely berendezési tárgy külső megjelenésének egyéni-eredeti megoldásai tekintetében.⁵⁹

A fentiek alapján kijelenthető, hogy az építészeti tervek mellett a tervek alapján megvalósult épület(együttes) külső és belső megjelenése is szerzői jogi védelem alatt áll. Az Sztj. 67. § (1) bekezdésének szó szerinti megfogalmazása (amely szerint csak a külső megjelenést és a rendeltetésszerű használatot befolyásoló, engedély nélküli beavatkozás minősül jogsértőnek) akár azt is sugallhatja, hogy az épületegyüttes belsőépítészeti tervei automatikusan áttervezhetők, áttervezethetők, ezáltal kívül esnek a szerző személyhez fűződő jogának körén. Ez a jogértelmezés azért nem fogadható el, mert a szerző személyiségéből fakadó egyéni, eredeti vonások megnyilvánulhatnak akár az épület, létesítmény külsejében, akár belső képében, illetve az ezekre vonatkozó tervekben is.⁶⁰

Az Sztj. vizuális művekre vonatkozó fejezetében az ipari tervezőművészeti és belsőépítészeti alkotások szerzőinek névfeltüntetési jogára találunk a felhasználó jogait eltérően szabályozó, lehetőségeit szélesítő rendelkezéseket e művészeti ágak specialitásaira tekintettel.⁶¹ Mivel mind az ipari tervezőművészet, mind a belsőépítészet alkotásai tekintetében elsődleges szempont a célszerűség, használhatóság az esztétikai követelményeken túlmenően, így méltányolható a szerző jogainak korlátozását jelentő névfeltüntetési jog eltérő szabályozása. A terv alapján létrehozott ipari terméken általában nem tüntetik fel a szerző nevét, tekintettel arra, hogy e tárgyak esetében elsődleges a használati cél, így a névfeltüntetésre sok esetben nincs is lehetőség. A szokás azonban önmagában nem ad felmentést a névfeltüntetés általános törvényi kötelezettsége alól, csak abban az esetben, ha jogszabály vagy szerződés

⁵⁶ SZJSZT-10/1992.

⁵⁷ Veszprém Megyei Bíróság P.20.145/1992.

⁵⁸ SZJSZT-15/2011.

⁵⁹ L. Gyergyánfy: i. m. (8).

⁶⁰ A belsőépítészeti tervek bonyolultak, a külsőnél sokkal több funkcionális elemet vesznek figyelembe amellett, hogy alapvetően az esztétikum, a kuriozitás a céljuk. Az építészetben szerzői mű a tér minden egyéni, eredeti alakítása.

⁶¹ Sztj. 71. §-a.

eltérően rendelkezik. Ezt a hátrányt kiküszöbölendő, a felhasználási szerződésekben célszerű úgy rendelkezni, hogy a tárgyon nem kerül feltüntetésre a tervező neve, de a tárgy ismertetésénél és esetleges kiállításán igen, hiszen ez utóbbi esetekben már az alkotó érdeke a névfeltüntetés, a felhasználónak pedig nem okoz nehézséget, sőt, egy ismert tervező esetében a tárgyak kereskedelmi hasznosítását is elősegítheti.⁶²

A másik kivételi szabály a felhasználót (megrendelőt) jogosítja fel a kizárólagos felhasználásra és változtatásra azzal, hogy a változtatás előtt ki kell kérni a tervezőművész véleményét. A tervezőművészet körében ugyanis életszerű, hogy a felhasználó kizárólagos felhasználási jogot kíván szerezni, hiszen a versenyhelyzetét sértené, ha a piacon azonos termék jelenne meg. A változtatás jogára általában a gyártási technológia miatt van szüksége a felhasználónak, esztétikai okok miatt erre ritkábban kerül sor. A szerző megkérdése azért indokolt, hogy a mű alapvető megváltoztatására ne kerüljön sor, de egyet nem értése nem akadályozza meg a változtatást. Vita esetén végső soron a bíróság dönt. A felhasználás időtartamát a feleknek a szerződésben kell meghatározniuk, a műfajra tekintettel ez sok esetben időhatár nélküli, így például egy megépített belsőépítészeti mű tekintetében.⁶³

4. Kert- és tájépítészet

Amíg a belsőépítészet egy épület belső tereinek, helyiségeinek megtervezését és kialakítását foglalja magában, addig a kertépítészet rendeltetése az épület(ek) környezetében lévő terület megtervezése annak érdekében, hogy az jól funkcionáló és esztétikus tér legyen.⁶⁴ A kerttervezés során létrejön egy művészi igénnyel és részleteiben aprólékosan kidolgozott létesítmény terve, ahol a növények mint élő és meghatározó építőanyagok, valamint a művi vagy épített elemek együttesen nyújtanak harmonikus élményt vagy keretet az adott helyen zajló tevékenységeknek. Idővel a kerttervezés önálló szakmává vált, speciálisan kertépítész vagy tájépítész szaktudást követelve meg. Egy mai kertépítész érti az építészetet, mérnöki képességekkel bír, és kertészeti, botanikai ismeretekkel rendelkezik. A kertépítész a munkájában az építész partnereként tevékenykedik, ám az alkotás élő jellegéből következik egyedi, művészi vonása: a kert évek, évtizedek elteltével érik be.⁶⁵ A kerttervezés kiindulási rajzi alapja a meglévő állapotot tükröző helyszínrajz, felvételi alaprajz, geodéziai felmérés, amely tervezési alaptérképként szolgál a kertépítész munkájához. Talán az sem véletlen, hogy Japánban a kertépítészet a tájképfestészettel mutat rokonságot.

A tájépítészet a kertépítészettel rokon fogalom és tevékenység. A tájépítészet körébe a tágabb környezet, a nagyobb léptékű szabad terek tervezése tartozik, a hozzá kapcsolódó

⁶² L. Gyergyánfy: i. m. (8).

⁶³ L. Gyergyánfy: i. m. (8).

⁶⁴ A kerttervezés tevékenységét az angol a „garden design” kifejezéssel adja vissza, amikor a tervezési területre nem csupán a növénytelepítés kérdéseit megválaszoló kertterv készül a kertépítész kezei alatt.

⁶⁵ <https://www.kerttervezes-tajepitesz.hu/kerttervezes-kertepiteszet/>.

olyan összetett feladatokkal mint a birtokrendezés, környezetrendezés, tájrendezés, tájvizsgálat.⁶⁶ A tájépítész a természetes és a művi alkotóelemek összehangolásán dolgozik, miközben előnyt kovácsol a táji adottságokból. A szó tágabb értelmében az ember alighanem hamarabb végzett tájépítész-tevékenységet, mint gondolnánk.⁶⁷ A tájépítész sokszor igen bonyolult és soktényezős feladatot végez a tervezési és fejlesztési tevékenységek során, sokoldalú megközelítés szükséges, hogy a táj egyes térségeiben a potenciális adottságok sokirányúan, optimálisan hasznosuljanak. A sajátos szemléletmódú tájépítészeti fejlődéstörténetében az a tendencia érvényesül, hogy az ember és környezete kölcsönös egymásra hatásának (és gyakran ellentétének) meg kell találni azt az egyensúlyi keretét, ahol minden létező a legjobb életfeltételek és minőség közepette bontakozhat ki.

A tájépítészettel jóval több, mint kerttervezés, és nem is pusztán építészet: a természetes és az emberi beavatkozással érintett táj alakítása tartozik a tájépítészeti hatáskörébe. A tájépítészeti lehetőségei természetesen országonként különböznek a természetes, a társadalmi és a gazdasági adottságoktól függően. Egy tengerentúli mondanak szerint a tájépítész a formához keresi a tartalmat, ezzel szemben az építész a tartalomhoz a formát. Mindezeknek megfelelően a tájépítész feladata, hogy a környezet (a táj, a város vagy akár a kisebb méretű kert) természetes közegével és növényzetével jól egybeszerkesztetten, kompozíciós egységben jelenjenek meg az épített elemek (épületek, építmények). A tájépítész több tudományágból fakadó ismereteket és készségeket alkalmaz tevékenysége során, mivel a tájban sok, összehangolást igénylő tényezőnek (élő és élettelen tájalkotó elemek, ökológiai, esztétikai értékek stb.) kell érvényesülnie.

A tájépítészettel gyakran olyan összetett feladatokkal foglalkozik, ahol még a konkrét tájépítész-elgondolásokat tartalmazó tervek készítését megelőzően szükséges akár megvalósíthatósági tanulmány vagy hatástanulmány is. Megvalósíthatósági tanulmányterv kell, amikor egy elképzelt építési-fejlesztési feladatot több bizonytalansági tényező terhel. A megbízó elsősorban a feladat megvalósításának realitását ellenőrzi, illetve ellenőrizteti. A vázlattervek készítésének célja a lehetőségek minél szélesebb körű feltárása, és ezek közül a legoptimálisabb kiválasztása. Esetenként külön programtervjavaslat válik szükségessé, amelynek célja még a tervezési folyamat elején felmérni a tájépítész tervezők által részletesen kidolgozandó tervi elképzelések várható anyagi kihatásait.

A belsőépítészethez hasonlóan a kert- és tájépítészettel sem rendelkezik külön jogi szabályrendszerrel, még egy-egy speciális normával sem. Ugyanakkor a kert- és tájépítész szakma gyakorlásának és felsőfokú képzésének⁶⁸ feltételei adottak: a Szent István Egyetem tájépítészeti és kertművészet mesterképzési szak keretében például olyan tájépítészeket képeznek,

⁶⁶ <https://www.kerttervezes-tajepitesz.hu/tajepiteszet-tajepitesz/>.

⁶⁷ Először a nyugati kultúrkörben ébredtek rá a tudatosan művelt és fejlődő „landscape architecture”, azaz a tájépítészeti szükségességre. A tájépítész tevékenysége, különösen a tájtervezés jelentősége eleve ott nő meg, ahol a táj terhelése egy bizonyos szintet elér vagy túllép.

⁶⁸ Újabban az egyetemi képzés átalakítása során a megnevezése: okleveles tájépítész mérnök.

akik „ *kreatív, formai és vizuális készségekkel és alkotó művészi képességekkel rendelkeznek, felkészültek a települések és a táj arculatának, létesítményeinek, a szabadterek (közparkok, közkertek, történeti kertek, parkok, intézményi és villakertek) a funkciójukat szolgáló alakítására, művészi kvalitással bíró megformálására, táj- és kertművészeti alkotások létrehozására, illetve ilyen tervek készítésére és a megvalósulás irányítására.*”⁶⁹

Mindezek ellenére, a kert- és tájépítéset hazai elismertsége nem éri el, nem mérhető össze az építészettel, ami ezeknek a műveknek a szerzői jogi megítélésében is tetten érhető: mind szakmai körökben, mind a jogirodalomban mindmáig vitatott kérdés az, hogy minden megtervezett és létrehozott kert szerzői jogi értelemben műnek minősül-e. Az Szjt. 1. § (2) bekezdésében a törvény a teljesség igénye nélkül sorolja fel azokat a leggyakrabban előforduló műfajtaikat, amelyek tipikusan a szerzői jogi védelem hatálya alá esnek. E szakasz (2) bekezdésének k) pontja az építészeti alkotást és annak tervét, valamint az épületegyüttest, illetve a városépítészeti együttes tervét nevesíti, a belsőépítészeti alkotást és a kertépítészeti alkotást nem. Az építéset területéhez tartozó alkotások a törvény példálózó felsorolásában foglaltaknál nyilvánvalóan szélesebb kört képeznek, amelyek esetében a szerzői jogi védelem indokoltsága szintén felvetődhet. A szerzői jogot tágan értelmező szakértők álláspontja az, hogy az egyediséget megtestesítő, megtervezett kertek kivétel nélkül oltalom alatt állnak. Ezzel szemben Barta Judit kevésbé megengedőbb jogértelmezése szerint a belsőépítéset, a kertépítéset, a településrendezés, valamint az épített környezet kialakítása csupán hordozhat magán olyan individuális jegyeket, amelyek a törvényi feltételeknek megfelelően szerzői jogi oltalmat keletkeztethetnek.⁷⁰ Ez a megközelítés ab ovo nem minden kertépítészeti alkotást enged a szerzői jog védőernyője alá, és ezzel véleményemmel – kikristályosodott hazai joggyakorlat hiányában – nem könnyű vitába szállni.

Az Szjt. hatálybalépése óta eltelt 21 év alatt egyetlen testületi szakvélemény említette – az is csak érintőlegesen – a tájépítéset,⁷¹ amelyben az eljáró tanács megállapította, hogy „... ha a tájépítéset, tájalakítás szempontjából az út mint építmény megvalósult nyomvonalának tájépítészeti képét összehasonlítjuk az épület, mint másik fajta építmény homlokzati képével, nyilvánvalónak látszik, hogy az épülethomlokzat tervezése általában nagyobb alkotói játékteret nyújt, mint az út nyomvonalának tervezése. Emellett a tájalakítás emberi érzékelése is eltérő utak és épületek esetében. Utak esetében csak megfelelő távolságból, felülnézetből érzékelhető az építmény tájbéli elhelyezkedése, az út használata során csak igen korlátozottan, míg épület esetében előlnézetből könnyen érzékelhető a tájalakító jelleg.” Az autópályanyomvonalterv mint tájépítészeti mű esetében az SZJSZT tehát nem zárta ki a tervező egyéni-eredeti jellegű, alkotói választását az út nyomvonalvezetésének megtervezésében. A szakvélemény kitért arra is, hogy a nyomvonaltervek hivatalos irati funkciója és műszaki alkotás jellege folytán ezek használati és szerzői jogi értelemben vett felhasználhatósága erősen korlátozott.

⁶⁹ <https://tajk.szie.hu/kepzesek/mesterkepzes/tajepiteszet-es-kertmuveszet-mesterkepzesi-szak-ma>.

⁷⁰ Barta Judit: Az építészeti alkotások és tervek jogi védelmének fejlődése egy színház történetén keresztül. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, 23. évf. 2. sz., 2005.

⁷¹ SZJSZT-18/2009.

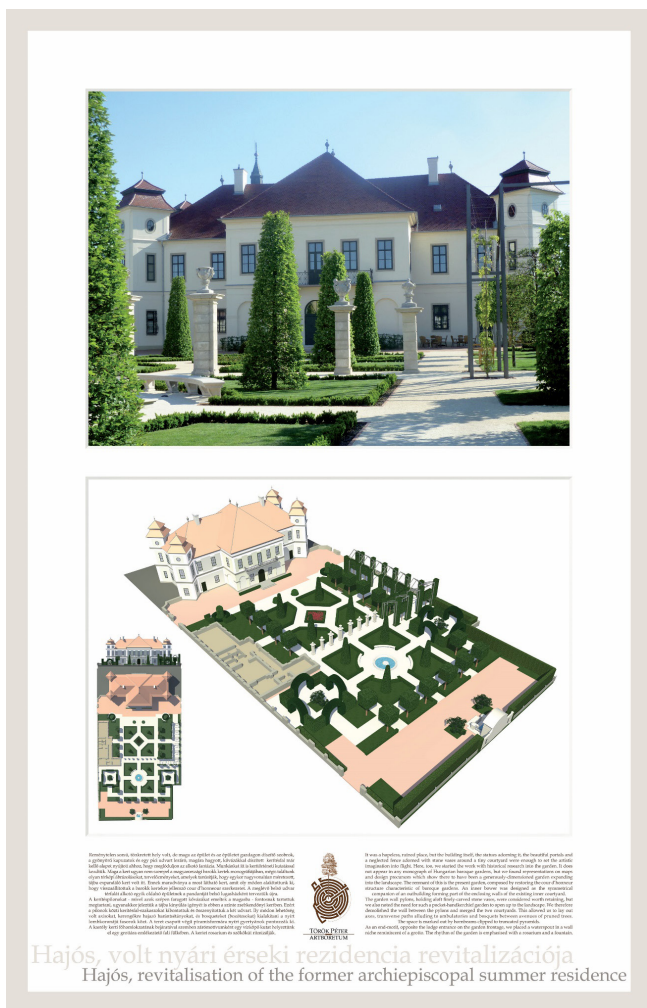
A kérdést jól árnyalják és némiképp pontosítják a témában fellelhető nemzetközi példák, jogesetek. Az egyik legismertebb – virágágyások telepítésének szerzői jogi védelme elismertetése tárgyában indított – ügyben, az USA hetedik körzeti fellebbviteli bírósága hozott ítéletet.⁷² Chapman Kelley, a tájak és virágok reprezentációs festményeiről ismert, nemzetközileg elismert művész 1984-ben engedélyt kapott a Chicago Park Districttől, hogy vadvirág-kiállítást telepítsen a Chicago-i Grant Parkban. Kelley és egy csoport önkéntes 20 évig gondozta és újraterveztette a kertet. 2004-ben a Park District a viráginstalláció területét a felére csökkentette, ezért Kelley beperelte a társaságot arra hivatkozással, hogy a képzőművészek jogairól szóló 1990. évi törvény⁷³ alapján a Park District megsértette a szerzőnek a mű integritásához fűződő jogát és jó hírnevét. Az első fokon eljáró kerületi bíróság megállapította, hogy a vadvirág-installáció nem rendelkezik elegendő eredetiséggel ahhoz, hogy szerzői jogot élvezhessen, és mint helyspecifikus művészet – azaz olyan művészet, amely annak helyét művészeti elemként egyesíti magában – ki van zárva a jogvédelem alól. A másodfokon eljáró fellebbviteli bíróság más okokra hivatkozással ugyan, de megerősítette a kerületi bíróság döntését, miszerint Kelley virágágyásainak telepítését nem védi a szerzői jog. A fellebbviteli bíróság elutasította a kerületi bíróság azon érvelését, miszerint Kelley munkája azért nem volt eredeti, mert nem ő volt az első személy, aki kitalálta és kidolgozta a vadvirágok ellipszis alakú, körbezárt térben való telepítését. A bíróság azt állapította meg, hogy a vadvirág-installáció telepítése azért nem védett szerzői jogi alapon, mivel nem rendelkezik elegendő szerzőségi és rögzíthetőségi képességgel. A szerzőség kapcsán a bíróság kifejtette, hogy a szerzői joggal védett művek szerzői csak emberek lehetnek és azok a művek, amelyek a természet erőinek köszönhetik a formájukat, nem állnak szerzői jogi védelem alatt. A rögzítést illetően pedig a bíróság azt állapította meg, hogy egy kert túl könnyen megváltoztatható ahhoz, hogy kielégítse a rögzítés elsődleges feltételét; megjelenése természeténél fogva túlságosan változó ahhoz, hogy a szerzői jogi védelem megállapítását vagy annak megsértését megalapozza. Egy kert festménynek vagy szobornak minősítésével kapcsolatban a fellebbviteli bíróság arra a következtetésre jutott, hogy egyik megközelítés sem volt megfelelő, mivel a „festmény” és a „szobor” főnév kifejezett használatával a VARA a szerzői jogi védelmet a tényleges festményekre vagy szobrokra korlátozza, nem pedig azokra a művekre, amelyek valamilyen szempontból festményszerűek vagy szoborszerűek. Ebből az ítéletből az a következtetés vonható le, hogy a szerzői jogi védelmet a jövőben valószínűleg nem terjesztik ki olyan tájinstallációkra vagy más élő típusú művekre, amelyekben a mű megtestesülése a természet erőinek függvénye.

Kijelenthető, hogy irányadó joggyakorlat hiányában a kert- és tájépítészet magyarországi művelőinek jogvédelme és műveik szellemi tulajdon-jogi elismerése nem megfelelő, és nem is méltó a tájépítészet hazai hagyományaihoz, kimagasló egyéniségeinek nemzetközi hír-

⁷² *Kelley v. Chicago Park District*, Case No. 08-3701 (7th Cir., Feb. 15, 2011) (Sykes, J.).

⁷³ Visual Artists Rights Act of 1990 (VARA).

névéhez.⁷⁴ Az utóbbi években szinte mindennaposá vált, hogy egyesek visszaélnek neves kert- és tájépítészek munkáival, és pályázati anyagokban, katalógusokban saját referenciaként tüntetik fel az általuk tervezett tereket és parkokat, azok részleteit, továbbá – más esetekben – a már megvalósított terek, parkok továbbépítésénél, áttervezésénél nem kérnek engedélyt, ezzel is megsértve a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogait.

Török Péter engedélyével

⁷⁴ Möcsényi Mihály professzor 2012-ben, mint a tájépítészeti magyarországi iskolateremtő professzora, a tájépítészeti világszinten is legrangosabbnak tartott, nemzetközi életműdíjnak számító elismerésben, a Sir Geoffrey Jellicoe-díjban részesült.

A megbízói erőfölény és az azzal való visszaélés ékes példája az egyik megyeszékhely főterének és környékének továbbtervezése körül kialakult visszás helyzet. A tér és az azon átvezető sétálóutca revitalizációját ütemekre osztva kívánta megvalósítani a város: az I. ütem a tervezővel kötött részletes, a tervdokumentáció ismételt felhasználásához vagy annak módosításához a tervező előzetes engedélyezési jogát tartalmazó szerződés alapján megvalósult, amiért Europa Nostra-díjat kapott a város. A II. ütem folytatása szakaszosan kezdődött el. Mindezek után az önkormányzat a szerzői jogosult megkérdezése és hozzájárulása nélkül a terület továbbtervezésére tervpályázat nélkül egy helyi tervezőnek adott megbízást, aki azt részben az eredeti szerzők terveinek „mintájára” tervezte meg.

A jogsértés vagy – fogalmazzunk árnyaltabban – a joggal való visszaélés különleges esete lehet az is, amikor egy építészeti tender kiírója a nyertes pályázat szellemiségétől és tartalmától eltérően valósítja meg a projektet. Kérdés, hogy ez sérti-e a tervezők (pályázók) szerzői jogát, illetve a beruházó tartozik-e jóvátétellel, kártérítéssel? Egy jeles évforduló kapcsán egy önkormányzat meghívásos emlékműpályázatán indult és nyert egy neves táj- és környezetépítész is a sorai között tudó konzorcium. A megvalósítás tárgya a reformáció szellemiségében fogant „tisztá forrást szimbolizáló” emlékjel (a pályázatban tér- és burkolat-plasztika, vízarchitektúra, és annak fásított környezete) volt. A kiírók instrukciója szerint a tájépítész a mű megvalósítására szerződést kötött a helyi önkormányzattal. Az átadás tervezett időpontjáig azonban egyetlen kapavágás sem történt, ami ellen az építész szót emelt, de észrevételeire, konkrét kivitelezőre vonatkozó javaslataira nem válaszoltak. A változtatás és új közbeszerzési eljárások kiírása kapcsán pedig a beadott kivitelezői pályázatok túlzó költségeire hivatkoztak azok konkrét érdemi elemzése helyett. A nyertes pályázattól való elállási szándékáról sem értesítette az önkormányzat a nyerteseket, azok egy sajtóban megjelent cikkből értesültek az újabb közbeszerzési eljárásról, amiben már nem az ő tervük képezte a kiírás alapját. A tervező jogos kifogása az volt, hogy nem a tervezési díj kifizetésére, hanem műve megvalósítására szerződött, és erről szólt a nyertes pályázat is. Mivel a változtatásról az önkormányzat nem tájékoztatta a nyilvánosságot, a mások tervei alapján megvalósított munkáról a szemlélők és a szakmai közvélemény joggal gondolhatja, hogy annak az eredeti nyertes konzorcium a tervezője.

Ezek és más esetek szerzői jogi kérdések sokaságát vetik fel:

- Táj- és környezetépítésként milyen szerzői jogok illetik, illethetik meg az alkotót az általa készített tervdokumentációkon és az ezek alapján megvalósított terek, parkok, stb. tekintetében?
- A tervek alapján megvalósított terek, tájak későbbi átalakítása, továbbépítése, áttervezése esetén a megrendelő egy nemzetközi tervpályázattal megkerülheti-e az eredeti tervező(k) szerzői jogait, illetve miként vonható(k) be szerzői jogilag aggálymentesen egy átépítési, továbbépítési pályázatba az eredeti szerző(k)?
- A táj- és környezetépítés életművel értelemszerűen nem rendelkező, fabeültető alvállalkozójának reklámreferencia-katalógusa mennyiben sérelmes az építés szerzői

jogaira nézve, különösen akkor, ha az engedélye és hozzájárulása nélkül saját referenciaként tünteti fel ezeket a projekteket?

- Az ingatlan felett tulajdonosi és rendelkezési jogokat gyakorló tulajdonos pályázat kiírása nélkül bevonhatja-e, illetve felkérheti-e az eredeti tervezőt az adott terület új-tervezésére, továbbfejlesztésére?
- Ha megállapítható a jogsértés, milyen konkrét lépések tehetők? Konkrétan: tehet-e feljelentést a tervező szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt az engedély nélkül történő felhasználások tekintetében, továbbá a polgári jogi jogkövetkezmények közül melyek azok, amelyek ebben a speciális felhasználási jogviszonyban jogsértés esetén leginkább szóba jöhetnek a tervező jogvédelme, jó hírnevének megóvása és anyagi kárpótlása érdekében?
- A nyertes pályázat eredményétől eltérő megvalósítás sért-e a szerzői jogot?
- A tervezési díj kalkulálása során a szerzői jogdíj hogyan állapítható meg, hogyan számítható táj- és környezettervezésnél, illetve a tervezési díj hány százaléka lehet a szerzői jogdíj?
- A kivitelezésre fordítható bekerülési összeg hány százaléka lehet szerzői jogdíj?
- Tervezői minőségben felléphet-e az alkotó kijavítási igénnyel, ha a fenntartás minősége vagy az utólagos beavatkozások ezt indokoltá teszi?
- Jelent-e változást a szerzői jog gyakorlását illetően, ha a megbízó, az ingatlantulajdonos személyében változás áll be, vagy a megvalósítás ideje éveken át elhúzódik?

Az SZJSZT és eleve minden szakértői tevékenység princípiuma mindig egy konkrét eset, illetve az eset körülményeinek beható vizsgálata. Ennek ellenére az itt megfogalmazott kérdések jó részére megalapozottan adható lenne általános jellegű, a táj- és környezetépítésszek szerzői minőségét elismerő, vagyoni jogi pozícióit erősítő válasz is, de mindez az ismertett hazai környezetben és körülmények között meglehetősen teoretikus színezetet öltene. Evidensnek tűnik, hogy ezekkel a kérdésekkel – akár általánosságban, akár egyes esetek megemlítésével – első körben a Szerzői Jogi Szakértő Testülethez lehetne fordulni egy magánmegbízás keretében, ha az erre illetékes hatóságok hivatalból nem indítanak, nem kezdeményeznek eljárást a jogsértésre utaló ügyek legalább egyikében. A probléma ezzel csak az, hogy ezen a területen kétséges, illetve nem tisztázott az illetékes személy kiléte, pontosabban az, hogy van-e egyáltalán olyan szervezet, amely jogosult, netán köteles lenne eljárni ilyen ügyekben. Ennek hiányában megítélésünk szerint a MÉK Kert- és Tájépítészeti Tagozata lehetne egy szakértői megkeresés kezdeményezője, vagy másik megoldásként ennek a szervezetnek kellene előremutató és tisztázó iránymutatások, ajánlások, díjszabások kiadásával, valamint hatékony szakmai-jogi érdekképviselettel elsimítani a szakmán belüli ellentéteket, eloszlatni a jogbizonytalanságot.

ZÁRÓGONDOLATOK

Jelen írás indító megállapítása az volt, hogy a belsőépítészet és a tájépítészet hiába önálló, az építészetet feltételező, de attól függetlenül létező alkotómunka, hazai elismertsége és szerzői jogi megalapozottsága napjainkban sem éri el az elvárt, megérdemelt és a tőlünk nyugatabbra fekvő országokban már régebben kivívott szintet. E szakmák, illetve művészeti ágak képviselői hosszabb ideje küzdenek a magyar belsőépítészet és tájépítészet szellemi bázisának és jogi pozíciójának megerősítéséért. Sajnálatos módon a beruházók, ingatlanfejlesztők jelentős része még mindig nem ismerte fel, hogy ezek a szakterületek – a maguk hagyományos kultúrájával, kreativitásával, speciális szakmai, műszaki és művészeti ismereteivel – nagy hozzáadott értéket termelő tevékenységek, és mint ilyenek az épített környezet belső és külső terei alakításának nélkülözhetetlen elemei.

Nem tisztünk állást foglalni ebben az építész szakmán belüli kérdésben, de azzal a sokak által osztott véleménnyel egyet lehet érteni, hogy egy önálló hivatásrendi kamara többet tudna tenni a helyzet megváltoztatására, mint a MÉK keretei között működő fióktagozatok. A kötelező kamarai tagság egyrésztől garantálhatná a jogosultsághoz kötött szakmai tevékenységek gyakorlásának feltételeit, másrésztől megkérdőjelezhetlenné tenné a tagok műveinek szerzői jogi státuszát.⁷⁵

Végül, a belsőépítészet szintet ugrásán nagyot lendítene, ha a mesterképzés mellett az egyetemi alapképzésben is lehetővé válna belsőépítész szakképzettség megszerzése az építészmérnöki vagy az építőművészeti alapképzési szakokhoz hasonlóan.⁷⁶ Ez azonban kevésbé jogi, sokkal inkább szak- és oktatáspolitikai kérdés.

⁷⁵ Ahogy Rex-Kiss Béla írta a 2010. évi Belsőépítészek Országos Találkozóját és Konferenciáját követően a kollégái számára megfogalmazott nyílt levelében, a rendszert alkotó és meghatározó három terület (oktatás, szakmagyakorlás, jogszabályi környezet) egyikébe való beavatkozás feltételezi a többi területen történő változtatást is. Például: hogyan kérhető számon az oktatáson a belsőépítészet, ha azt a jogszabályi környezet nem ismeri, a szakmagyakorlat sem nevesíti, vagy a kérdés inverzeként: vajon kezdeményezhető olyan tevékenységi kör szakmaként, tervezői szakágként történő elismerése, törvényi szabályozása, amelynek nincs szakirányú, végzettséget oklevéllel igazoló alapképzése? Rex-Kiss: i. m. (1).

⁷⁶ Jogszabályi alapja a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről és új képesítések jegyzékbe történő felvételéről szóló 139/2015. (VI. 9.) Korm. rendelet.

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

AZ ÚJ GUTENBERG: KIEGL JÓZSEF TALÁLmányAI ÉS SZABADALMAI

„Volt idő, midőn a betűosztó- és szedőgépek lángeszű föltalálója az egész ország figyelmét bírál felköltetni.” Az 1840-es években a hírlapok hasábjain „lelkes, ihlettől áthatott szövegek” tucatjai szóltak egy új találmányról és annak feltalálójáról, akinek nemes igyekezete meleg rokonszenvet váltott ki: „hazánk lelkesebbjei keblében szilárd bizalom ébredett a derék föltaláló és műve iránt.”¹

Ki volt *Kiegl József*, akinek betűszedő és -osztógépe az 1840-es években nemcsak Magyarhonban, de más országokban is az érdeklődés homlokterébe került? A találmány 1840-től kezdve valóságos közüggé vált, felkeltette az országgyűlés, a *Magyar Tudós Társaság*, *Kossuth Lajos*, majd *József nádor* érdeklődését; kiváló írók, tekintélyes főurak és megszámlálhatatlan buzgó hazafi támogatását élvezte – végül azonban a gyakorlatba nem sikerült átültetni.

Az alábbiakban megkíséreljük feltárni azokat az okokat, amelyek a világraszóló sikerrel kecsegtető betűszedő- és osztógép teljes kudarcához vezettek. *Kiegl József* többi találmánya is hasonló sorsra jutott – pedig a mostani kutatás eredményeként kiderült, hogy közülük legalább háromra megkapta a privilégiumot a monarchia illetékes hivatalától. Tudomásunk szerint *Kiegl* szabadalmairól mindeddig nem adott hírt a magyar technikatörténet.²

Az „új Gutenberg”, a „lángeszű zseni” 225 éve született, 150 éve hunyt el, és 180 éve jelentkezett a nyilvánosság előtt komoly nemzetközi figyelmet kiváltó találmányával. Amilyen hirtelen vetődött rá a közfigyelem reflektorfénye, olyan gyorsan került a feledés homályába: ma szinte ismeretlen a „magyar Edison”, „az emberek új jótévője”, akiről egy-egy rövid szócikk olvasható néhány lexikonban, és akinek legfontosabb találmányáról a nyomdászat-történeti munkák is megemlékeznek. A 19. században megjelent pár értékelhető életrajz, a 20. században néhányan felidéztek az emléket, de az utóbbi időkben már alig néhány publikáció foglalkozott *Kiegl* munkásságával.³

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

¹ *Kiegl József és találmányai*. Budapesti Híradó, 1847. 653. sz., augusztus 31. p. 152–153.

² *Kiegl* két privilégiumának digitalizált leírásához az SZTNH Freckay János Szakkönyvtára és az osztrák szabadalmi hivatal jóvoltából sikerült hozzájutni. A szerző köszönetet mond a 160 éve lappangó dokumentumok rendelkezésre bocsátásáért.

³ Kiemelésre méltó *Závodszy Géza*: Ismert vagy ismeretlen? *Kiegl József*, a festő-feltaláló. *Aetas*, 30. évf. 4. sz., 2015, p. 82–97, *Kiegl* fogadtatásának társadalomtörténeti vonatkozásait feltáró cikke, továbbá *Dobos Gyula*: Adatok a bonyhádi *Kiegl* család történetéhez; uő.: *Kiegl József*, a feltaláló. Tolna megyei levéltári füzetek 11. Tolna M. Önkorm. Levéltára, Szekszárd, 2006, p. 185–223, a feltaláló családjára vonatkozó kutatása.

Cikkünket azon feltaláló emlékének szenteljük, akinek életútját *Jókai Mór* tömören így összegzi 1855-ben megjelent, „Tarka élet” című kötetében: „Nyomtalanul tűnt el Kiegl, ki a betűszedő géppel új korszakot készített volna elő a tudományos világban, ki a vasutakat egy sinnel volt képes kiállítani; s ki elveszett, mert nem tudta árulni tudását.”⁴ Jókai múlt idejű mondata – azóta már tudjuk – a jövőt is előre vetítette: Kiegl később újra magára vonta a figyelmet hangjegyzíró-, illetve aratógéppel, ezek sorsa azonban a betűszedő géphez hasonlóan alakult.

Élete első szakasza

Kiegl József 1795 karácsonyán, a december 24-éről 25-ére virradó éjszaka született Baján,⁵ nemesi családban. Apja *Kiegl József*, Bács-Bodrog megye táblabírája, anyja *Zlinszky Anna*.⁶ A rendelkezésre álló adatok szerint iskoláit Baján kezdte, majd (véltetően) 1810 és 1812 között tanult a *Pesti Tudományegyetemen*.⁷ A kétéves bölcsészeti fakultáson⁸ 1812-ben harmadmagával sikeres matematikavizsgát tett – erről a nagy tekintélyű *Hadaly Károly* matematikaprofesszor által kiadott nyilvános vizsgaanyagból szerezhettünk tudomást.⁹ Ezt követően belépett a császári hadseregbe, de sebesülése miatt otthagyta a katonai pályát, és gazdatisztnak állt Bács megyében, ahol esküdtnek is megválasztották.¹⁰ 1819 körül alapított családot, felesége *Weindl Anna* lett. Házasságukból bő húsz év alatt nyolc gyermek született.¹¹

Az 1820-as években családjával Bécsbe költözött, ahol 1828-ban iratkozott be a *Bécsi Képzőművészeti Akadémiára*: a korabeli nyilvántartások alapján történelmet és rajtot tanult.

⁴ *Jókai Mór*: Egyszerre nagygyá lenni. In: *Tarka élet*. 1. kötet. Pesten, Landerer és Heckenastnál, 1855, p. 160.

⁵ *Ponori Thewrewk József*: Magyarok születésnapjai. Schmid Antal, Pozsony, 1846, p. 126–127.

⁶ Kiegl József anyjának 1813. évi gyászjelentése megcáfolja azt a széles körben elterjedt hiedelmet, hogy a fia korán árvaságra jutott volna: 18 éves, diplomás ember volt anyja elhunytakor; apja ekkor még élt. Forrás: <http://hdl.handle.net/20.500.12346/193274>.

⁷ A szerző itt mond köszönetet Varga Júlia főlevéltáros közléséért: az Országos Levéltárban az 1956. évi tűzvészben elégték az ELTE XVIII–XIX. századi iratsorozatai és anyakönyvei. Az 1820-as évekig megtalált másodpéldányokból összeállított adatbázisban szerepel Kiegl József, neve: az 1811/12. tanév II. félévében 2. éves bölcsészhallgatóként tanult az egyetemen.

⁸ A Ratio Educationis 1806-ban a bölcsészeti stúdiumok időtartamát két évre szállította le. Forrás: *Szentpétery Imre*: A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935, p. 155–157.

⁹ Tentamen publicum e mathesi adplicata, quod in regia universitate Pestiensis e praelectionibus Caroli Hadaly de Hada anno 1812 subiverunt Benjamin Semsey, Joannes Lippay, Josephus Kiegl. Pesthini, typis Mathiaae Trattner, 18 p. A névsorban Lippay János neve mellett olvasható: „Stipendiatus Regius” – királyi ösztöndíjas. Egyes szerzők Kiegl Józsefről azt írják, tanulmányai során ösztöndíjat kapott, de a vizsgajegyzék ezt nem támasztja alá.

¹⁰ *Dienes Lajos*: Kiegl József. Vasárnapi Ujság, 4. évf. 5. sz., 1857. február 1., p. 37–38. A Dienes által írott életrajz java részét közli Szinnyei József a Magyar írók élete és munkái c. művében.

¹¹ *Dobos*: i. m. (3).

Arról nincs adatunk, mennyi időt töltött az intézmény falai között.¹² A festészet azonban „soha nem tudta tulajdonképeni szenvedélyétől, a találmányok és a géptani kutatások teréről, elvonni.”¹³ „Saját állítása szerint 1835-ben lépett föl először gépész eszméivel, melyeket tervben egy akkori nagy tekintélyű hazánkfiának ajánlott fel, de hidegen fogadták. A felajánlott tervek közt volt az a híres betűszedő gép, melyről egy országgyűlés közönsége sokat és lelkesen beszélt. ... Buvárhajó tervet is mutatott be ugyanazon főúrnak 1835-ben, mely a víz alatt járhat, de elutasították túlcsigázott képzelődéseivel.”¹⁴ Ugyanabban az évben *Zichy József* gróf hívta meg Nyitra megyei birtokára, hogy őt és családját lefesse; az ott töltött idő alatt Kliegl egy számológépet is feltalált.¹⁵

Az egyre gyarapodó család Pozsonyba költözött; Kliegl itt további támogatókra, barátokra lelt; akik közül kiemelendő *Pulszky Ferenc*, *Kunoss Endre*, *Ney Ferenc* és *Zsoldos Ignác*. Barátja és hű segítőtársa, Ney Ferenc 1842 nyarán a *Világ* hasábjain adta hírül, milyen óriási tragédia érte a családot: Kliegl felesége belehalt a nyolcadik gyermek születésébe. Az apa hét gyermekkel maradt magára, és a család akkora szegénységben élt, hogy a koporsót is a rokonoknak kellett elkészíttetniük.¹⁶

A betűszedő és -osztó gép – a „jelenkor legnevezetesebb találmánya”

Joggal tehető fel a kérdés: miért kapott sajtónyilvánosságot Kliegl feleségének halálhíre? Abban az időben gyakran előfordult, hogy egy édesanya nem élte túl gyermeke születését.

1842 derekán Kliegl József nevét – némi túlzással – az egész ország ismerhette; a sajtótermékek olvasói legalábbis tudhatták, kiről van szó: a saját találmányáról 1840. január 5-én Pozsonyban írt első sajtóközleményét több orgánus is közzétette.¹⁷ Az alábbiakban a *Századunk* című lapban megjelent cikket idézzük.

A bevezető részben a feltaláló hosszan részletezi, hogy a nyomdákban lényegében évszázadok óta változatlanul zajlik a betűszedés: a szedőnek szabad kézzel, egyenként kell „a betűasztal” különféle osztályaiból kivenni” az egyes betűket, majd „nem kevés körülménységgel összeállítani” a betördelt szövegoldalokból a nyomtatandó ívet. Egy 16 000 betűből és jelből álló, ún. „közép cicero-ív” kiszedése ... egy szedőnek 15-20 óráig ad dolgot.” A nyom-

¹² *Szögi László*: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848. ELTE Levéltára, Budapest, 2013, p. 328, 7138. Joseph von Kliegl (Klingl), Baján született 1795. december 24-én (!). Apjáról/gyámjáról nincs adat. Az érdekesség kedvéért megjegyezzük, hogy ugyanebben a kötetben, 5610. sor-szám alatt (p. 274.) szerepel a fia, Joseph Klingl (sic!) néven, aki Zomborban született, apja foglalkozása magánzó (Privatier), 1842-ben iratkozott be a Bécsi Műegyetem mérnökkarára.

¹³ *Színnyei József*: Magyar írók élete és munkái, VI. köt. Hornyánszky, Budapest, 1899, 550–553. hasáb.

¹⁴ *Dienes*: i. m. (10).

¹⁵ *Szabó József*: Még egyszer Kliegl József és gépei. Vasárnapi Ujság, 9. évf. 4. sz., 1862. január 27., p. 43–45.

¹⁶ *Ney*: Kliegl. Világ, 1842, 55. sz., p. 451. Egyik gyermekük pár évvel előbb elhunyt. Forrás: *Dobos*: i. m. (3.).

¹⁷ *Kliegl József*: Programja egy typographiai gyors-szedő és szétrakó gépnek. Századunk, 3. évf. 5. sz., 1840. január 16. és Hasznos Mulatságok, 1840. 7. sz., január 22. és 8. sz., január 25.

tatás után – szintén sok munkával – vissza kell rakni a betűasztal meghatározott helyére az összes betűt és írásjelet, hogy azok egy újabb szedéskor használhatók legyenek. Egy ciceróív szedésére és visszaosztására 21-26 órát kell számítani, ami a szedők 10 órás munkanapjával számolva legalább 2½ napot jelent.

Mindezek „fölötte kíváncsiak teszik, hogy ezen hoszadalmasság ellen orvosság találtassék fel”, hiszen a szedés és lerakás gyorsításának gondolata elég fontos ahhoz, hogy sikeres megvalósítása a „legélénkebb figyelemre méltatassék”. Mint írja, több évi munkával sikerült a betűszedő, illetve a betűosztógép mintáit kidolgoznia. Elsőként a szétrakógép modelljét készítette el, amelyet a lakásában meg is lehet szemlélni, de „van a’ feltalálónál a’ gyors-szedő gépből is már egy mintácska készen”, amely szintén megtekinthető.

A feltaláló meglehetősen részletességgel írja le, hogyan képzei a gépek kialakítását és működését. „Az egész szétrakás és rendezés egyetlen fogantyú (Kurbel) forgatása által hajtatik végre”, a betűk és az írásjelek pedig vagy egymás mellé sorolva maradnak, vagy a kialakított tartókba hullanak, amelyekből azokat vissza lehet rakni a betűasztal megfelelő fiókjaiba. Az elkészült „minta-gép” 27 különböző típust osztályoz, de a megvalósítandó szerkezet tiszterte több típus válogatására is alkalmas lesz. A modell 1½ másodperc alatt „soroz el” egy-egy típust, de a tervbe vett, tökéletesebb gépezetnek 1 másodpercre lesz szüksége: így egy 16 000 típusból álló ciceróívet 4½ óra alatt fog szétrakni, mégpedig emberi kéz érintése nélkül. A későbbiek során kialakítandó „tökéletes gépben az egész szétrakás gépileg történik, ... a’ gép éjjel nappal folyvást dolgozhatik ... ’s így az erőmű folytonos munkásságban tartható.”

Mint írja, a gyorszedő mintagéppel még nem tud hasonló eredményt felmutatni, mert annak kivitelezése saját pénzerejét felülmúlja. A lényeg azonban látható: „a szedés gyorsaságát már is iszonyú fokra emeli” – ezáltal egy ciceróív összeállítása 1½ óra alatt megtörténik. Az igazítással (Justirung) és az egyéb munkafolyamatokkal együtt egy ívet 3 óra alatt össze lehet állítani.

A feltaláló jól tudja, hogy mindez sokak előtt hihetetlennek, kivihetetlennek fog látszani, pedig a könyvnyomtatás összes feltételét számításba vette. „Hat évi fáradságos és nem kevés áldozatokkal párosult munkájába került e’ közhasznú” tervek megvalósítása, melynek „Haspe Buchdruckerkunstja szolgált vezérfonalul”.

Cikke végén Kliegl támogatásért esedezik: 600 pengő forint „előleges költségre, illetőleg kölcsönre” volna szüksége, akár egy nagylelkű mecénástól, akár befektetőktől. Először az osztógépet, utána a gyorszedőgépet tervezi megvalósítani, de tisztában van azzal is, hogy a legjobb eredményt akkor tudná elérni, ha a két gépet egy egységként lehetne kivitelezni.

Az első reakciók a betűszedő- és -osztógép tervéről

A feltaláló nem véletlenül időzítette bemutatkozását az 1839/40. évi pozsonyi országgyűlés idejére: az ott egybegyűlteknak mutatta be terveit, mert azt remélte, közöttük bőkezű támogatókra lel. „Nemes Kliegl József, lángeszű hazafink” nevezetes találmányáról, az általa

létrehozott betűrakó- és betűosztógépről több hazai hírlap írt. Az országgyűlési tagokból és Pozsony lakosaiból álló társaság a feltaláló részére szükséges pénzek összegyűjtését vette célba. A *Batthyány Lajos* gróf elnöklete alatt megalakult társulat választmánya felhívással fordult a honfitársakhoz a „jelenkor’ legnevezeteseb találmánya” támogatása érdekében.¹⁸ Tíz pengő forint értékű részvényeket bocsátottak ki, remélve, hogy legalább 1000 pengő forint összegyűlik. A célt nem sikerült elérni: az előzetesen jegyzett összegnek csak egy része folyt be.

1840 nyarán „Kliegl József hazánkfia ..., kiről már lapjaink is dicséretesen emlékeztek, Pozsonybul Pestre érkezett,” gépmintáit a „nemzeti casinóban” állította ki közszemlére. A feltaláló támogatókat akart szerezni a találmány megvalósításához.¹⁹

A Magyar Tudós Társaság véleménye a betűosztó és betűrakó gépről

A Magyar Tudós Társaság 1840. június 22-i kisgyűlésén „Kliegel (sic!) József hazánkfiának betűosztó és betűrakó gyors” gépéről elhangzott véleményét a *Tudománytár* az augusztusi számában publikálta, az *Athenaeum* pedig októberben tette közzé. A korszak legfontosabb folyóiratának köszönhetően a hír – és egyúttal a tény, hogy a feltaláló anyagi támogatásra szorul – sok olvasóhoz eljutott, így válhatott a találmány országos hírűvé.²⁰

A gépek megvizsgálására kinevezett akadémiai küldöttség tagjai: *Schedius Lajos*, *Schedel Ferenc*, *Balogh Pál*, *Győry Sándor* és *Vörösmarty Mihály*. A jelentés a „gépezetek” leírását mellőzi; a bizottság csak az általa tapasztalt eredményeket és a találmány hasznairól alkotott véleményét foglalta írásba.

Mint írják, „Kliegel úr’ találmánya két rendbeli gépből áll.” Az első a nyomtatás után szét-szedendő betűoszlopokat bontja fel elemeire, „minden betűt és jegyet külön szekrénykébe rak le,” a másik pedig azok gyors szedésére és összeállítására szolgál. A két mű szoros rokonságban áll, egymást egészíti ki, és bár mindkettő „csodálatos sebességgel és pontossággal teljesíti” rendeltetését, a célnak együtt felelnek meg.

A betűosztó gyorsgép mintája harminc különféle betű és írásjegy szétválasztására készült. A bemutató során a feltaláló a szétosztandó betűoszlop felvételére szolgáló szekrénykébe egy 64 betűből álló sort bocsátott, majd – a betűszekrényt a mintagépre téve – a szerkezetet mozgásba hozta egy forgattyúval. Minden egyes fordítással egy-egy betű a választóműbe, majd onnan külön nyílásokon a neki rendelt helyre került.

A próbát többször megismételték: a betűk mindig a kirendelt helyükön jelentek meg, kivéve ha a betűk fordítva voltak a sorba iktatva. Ugyanez történt a ritkábban előforduló betűkkel és jelekkel, mint például az algebrai, csillagászati, vegytani stb. jelekkel, a görög,

¹⁸ Hirnök, 4. évf. 42. sz., 1840. május 25.

¹⁹ Jelenkor, 9. évf. 48. sz., 1840. június 13., p. 189–190.

²⁰ S. F.: Kliegel’ betűosztó ’s rakó gépei. *Athenaeum*, 1840, 362. sz., október 18., 505–510 hasáb.

arab stb. betűkkel, illetve a különböző – például a „fractura” – betűtípusokkal: ezekre a gép a későbbiek során lesz alkalmas.

A bizottság véleménye Kliegl gyors betűosztójáról: annak „kivihetőségéről és gyakorlati-ságáról kétségünk nincsen.” Harminc betűvel működik a „feltaláló által önkezüleg” elkészített minta, és ha azt „gyakorlott kézművesek” fogják elkészíteni, sebesebben és szabatosabban fog működni.

A betűszedő gép mintája „csak három betűre van alkalmazva.” Ez a gép a zongorához hasonlóan, billentyűzzel működik, amely a betűtárakból egy-egy betűt, jegyet vagy szóközt vezet a maga helyére. Ez a gép egy „ügyes szedő” kezei alatt sebesség tekintetében csodálatos eredményeket állíthat fel. Nem tagadhatjuk, az eszme itt oly merész, a gépezet első szemre oly szövevényesnek látszik, hogy eleinte a kivihetőség vagy inkább gyakorlati-ság iránt némi aggodalmat éreztünk, de a szorosabb vizsgálat azt is eloszlatta.” A feltaláló legyőzte a valódi nehézségeket, a gép eszméje egyszerű. Többnyelvű, többféle betűtípust tartalmazó szövegek esetén kevésbé, de „egyforma folyó textus” szedése során „akár sebesség, akár hibátlan-ság” tekintetében merészebb remények betöltésével is kecsegtet.”

Ezt követően a bizottság ismerteti Kliegl számításait, milyen hatalmas megtakarítás érhető el a gép működtetésével: az osztógép 23 szedő munkáját végzi el egységnyi idő alatt. Mivel a tervek szerint egy óramű fogja hajtani, éjjel-nappal, vasár- és ünnepnap is működhet. A küldöttek a szedőgépről is elfogadták a feltaláló kalkulációit: ez 13 szedő munkáját válthatja ki. Mindennek következménye, hogy a „könyvkiadási költségeknek legalább egy harmad résznyire kell” szülniük, és ez áldásos hatást gyakorolhat a népoktatásra, a hasznos eszmék terjesztésére.

Ha Gutenberg új időszakot nyitott a polgári-asodásban, négy évszázaddal később Kliegl találmánya nyit új korszakot. A küldöttség azzal fejezte be tudósítását, hogy ha „jeles hazánk-fia” gépei elkészülnek és a reményeknek megfelelnek, a feltaláló „országos jutalmát vegye fáradozásainak.”²¹

A bizottság jelentéséhez Vörösmarty saját kezűleg írt kiegészítéséből idézünk: „Az erőmű bár szövevényes, de kiszámított-sága ’s tiszta szerkezete kivihetőséget ígér”, céljait tekintve a legmerészebb, eredményeire a legmesszehatóbb, mely sikeres volta esetén szerzőjének „ki-halhatatlan nevet, a hazának magas dísz”, az egész világnak pedig alig felfogható haladást s hasznót hoz. „Ha ez sikerül, világszerű műnek” lehet majd nevezni, szerzője pedig méltó arra, hogy a magyar academia az országgyűlésnek ajánlja jutalmazás végett. Ha Daguerre 6000 frankot nyert évi díj-ul találmányáért, Kliegl e sokkal hasznosabbért megérdemli, hogy róla az ország gondoskodjék.”²²

Az Athenaeum közleményére visszatérve: a cikkíró szerint alig ment híre Kliegl találmányának, máris az olvasható némely külföldi hírlapokban, hogy Franciaország hasonló találmánnyal lépett fel. Augusztusban egy párizsi levelező az *Allgemeine Press-Zeitung* 69. és

²¹ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 5. kötet, 1838–1840. M. Kir. Egyetem, Buda, 1842, p. 41–44.

²² *Vizsota Gyula*: Vörösmarty kisebb akadémiai jelentései. Akadémiai Értesítő, 49. köt., 1939, p. 173–174.

70. számában ezt írja: nemrég tudósítottak a lapok egy Pesten keletkezett, nagy fontosságú találmányról. Az egyszerű mechanikai készülékkel a betűk szedése és osztása a legnagyobb sebességgel eszközölhető. A „párizsi levelező” abban reménykedik, a franciák nem hagyják magukat felülmúlni a nyomtatómesterség tökéletesítésében. Franciaországban ketten összefogtak olyan gép készítésére, amely a magyar feltalálót „sikerére nézve jóval felülhaladja,” s megtették a szükséges lépéseket a szabadalmak elnyerésére Angol- és Franciaországban, hogy találmányuk gyümölcseit maguknak biztosítsák.

Az „új Gutenberg” első támogatói

Az érdeklődést sikerült felkelteni: jó néhány tekintély mellett rengeteg kisember állt a betűgép ügye mellé, azonban az összegyűlt összeg nem volt elegendő a találmány kivitelezésére. A feltaláló egyik legértőbb támogatója Kossuth Lajos lett, aki a *Pesti Hírlap* hasábjain számos cikket írt és íratott Klieglről.

Nem került nyilvánosságra, de egy naplóbejegyzés egyértelművé teszi, hogy *Széchenyi István* – rögtön, a pozsonyi országgyűlés idején – támogatásra méltónak tartotta a találmányt. Titkárának, *Tasner Antalnak* Pozsonyból, 1840. március 4-én írt levelében olvashatjuk: „Kliegl iránt leszen gondom.”²³

1. ábra: Kliegl József portréja²⁴

Sokat lendített az ügyön Pulszky Ferenc „Kliegl, az új Guttenberg” című, lelkesült hangú cikke 1841 tavaszán. Pulszky elmeséli, hogy először jurátus korában találkozott Kliegellel, aki ugyan *Deák Ferenc* arcképét festette, de minden szabad órájában a könyvnyomtatás tökéletesítésével foglalkozott. Pulszky bevallotta, hogy akkor ő is kinevette és sajnálta a feltalálót,

²³ Gróf Széchenyi István levelei III. Athenaeum, Budapest, 1891, p. 31.

²⁴ *Dienes Lajos*: i. m. (10).

amiért haszontalan dolgokba öli nehezen szerzett pénzét, pedig arra gyermekei számára nagy szüksége lett volna. Három évvel később, az országgyűlésen „ismét összeakadtam vele, találmánya nem volt többé csak terv; betüosztó és szedő gépeinek munkái készen álltak, 's bár tökéletlenek, ... mégis bámulatos volt eredményök.” Anyagi források híján azonban Kliegl nem képes a „nagy nevezetességű találmány” működőképes változatának elkészítésére. Igazi támogatókra viszont nem talált: a műveltség terjedésének óriási erejű emelőjére Pozsonyban és Pesten alig került össze harmadfél ezer forint. Pulszky attól tartott, *Gutenberg* tragédiája megismétlődik annak az embernek az életében, aki tökéletességre viszi a nyomtatás találmányát. A találmány híre már Angliába is eljutott: ott *Young* igyekszik megvalósítani Kliegl elgondolását, de jóval nagyobb források birtokában, a szabadalmat előre kiváltva.

Pulszky szenvedélyesen ostromozta a hazai viszonyokat, a közömbösséget, a gazdagok könnyelmű pénzszerzését, mert attól tartott, Kliegl „kénytelen lesz külföldre menni,” ahol kellő támogatásra találhat. A magyaroknak pedig marad majd a gyalázat, „hogy méltányolni nem tudtuk a' nagy férfit” s a kor legnagyobb találmányát. A gyújtó hangú írás abban a reményben ér véget, sikerül összeadni a hiányzó összeget: „Hatszáz pengő forintot a' nemzet' becsületének nevében!”²⁵

A cikk nem maradt hatás nélkül. Az Athenaeum, a *Jelenkor*, a Pesti Hirlap egyre-másra közli a támogatók névsorát és a buzdító felszólításokat: Tisztelt hazafiak! Ne hagyjuk veszni az Athenaeumban oly erősen ajánlott ügyet, ne hagyjuk veszni a már-már kész gépet, melyet, ha sikeríthetünk, becsületet s hasznót szerzünk magunknak.²⁶

A jóra fordulni látszó ügy azonban kisiklik. Kliegl 1841 májusában a Pesti Hirlapban közöl egy nyilatkozatot, amelynek soraiból csak úgy süt a csalódottság, a végső elkeseredés. Mint írja, nyolc éve foglalkozik találmányai megvalósításával, melyek eredményeit a haza oltárára kívánja letenni. Tudja, hogy a „jó haza ... még nem mutathat fel technikai tekintetben oly találmányt, mely által magasan álló nemzetekhez csatlakozhatnék”. Előre látta, hogy találmánya az előítéletek, a megrögzött szokások, a technikai szűkkeblűség és az értetlenség okán „lesz kénytelen küzdeni.” Nem akarta az „eszmét mezítelenségében”, túl korán a világ elé bocsátani, pedig tudja, hogy más országokban ezt megtehetné, de sem Amerikába, sem Angol- vagy Franciaországba nem kíván elmenni.

Amikor egy évvel azelőtt a pozsonyi országgyűlés tagjai, majd Pesten a műértők előtt bemutatta elgondolását, az „eredmény tanúsítá számolásim 's reményim első alaposságát. – Áradozó részvétnek szerencsáját élvezém.”

A pozsonyi választmány és a feltaláló között azonban komoly félreértés alakult ki, amelynek kiváltó okait Kliegl hosszan részletezi. A legfontosabb ok: a részvényekből nem jött össze akkora summa, ami a gépek tökéletes kivitelezésére elegendő lenne, a választmány mégis kilátásba helyezte, hogy 1845. télhó 1-jéig a feltaláló vagy visszafizeti a kapott összeget, vagy zálogul lefoglalják a gépeit. „A' cél hátrátolása, a' tárgygyal nem gondolás, jogaim

²⁵ Pulszky Ferenc: Kliegl, az új Guttenberg. Athenaeum, 1841. 47. sz., április 20., 760–763. hasáb.

²⁶ Kliegl gépei ügyében. Jelenkor, 10. évf. 74. sz., 1841. szeptember 15., p. 295.

„tulajdonom veszélyeztetése, nyomasztó helyzetem,” majd a pozsonyi választmány nyilatkozatai, melyek „engem súlyosan ’s kíméletlenül vádolnak, melyek világosan értésekre adják, hogy többé pártolást remélnem nem lehet...” Ezzel, a végtelen elkeseredést tükröző mondattal zárja írását: „semmiért sem állok jól, inkább mindenről lemondok.”

A cikkhez azonban tartozik egy záradék, amelynek – úgy tűnik – sikerült némileg változtatni a kedvezőtlen helyzeten: Alulírtak, kiket Kliegl úr felszólított ügyének kivizsgálására, bizonyítjuk, hogy Kliegl úr és a pozsonyi választmány közti szakadás csupán tetemes félreértéseken alapszik, melyek a művésznek nem róhatók fel. Ennélfogva felszólítjuk és kérjük újra az ügy minden lelkes pártolóját, hogy e nagyszerű találmány véghezvitelét kegyes hozzájárulásaikkal tovább is szíveskedjenek gyámolítani. Minden segélyezés hálával fogadtatik. Aláírók: Kossuth Lajos, Ney, Dr. Schedel, Stuller Ferencz, Frankenburg Adolf.²⁷

Országszerte ismét fölbuzdultak az adakozók, se szeri, se száma a különböző lapokban az adományokról megjelent listáknak, de az ország anyagi helyzetére jellemző, hogy a gép kivitelezésének költségéhez képest a sok száz támogató is csak keveset adott össze.

Kisvártatva ismét megakadt a támogató buzgalom: jelentkezett ugyanis *dr. Gall Lajos* azal az ígérettel, hogy 6000 pengő forinttal támogatná Kliegl találmányát. A lapok rögtön lecsaptak a hírre – nemcsak a *Pesther Tageblatt*, de például a *Regensburger Zeitung* is hírül adta Gall ígérvényét és Kliegl hálás válaszát, amelyben elfogadta a felkínált segélyezést. A hír olvastán azonban nemcsak az adakozás maradt abba, de többen a pénzüket is visszakérték. A helyzetet most az Athenaeum szerkesztője, *Bajza József* segítségével sikerült tisztázni: időközben kiderült, hogy Gall ígérete egy per alatt álló összegre szólt, amelyet vagy sikerül visszaszereznie, vagy sem. Kliegl ismét magyarázkodik, ezúttal Bajzának, aki egy tárcában megírja, hogy unja és sajnálja a történeteket; abból személy szerint is sok kellemetlensége származik. Kliegl sietett kijelenteni, hogy ő csak azokat az adományokat nem fogadja el, amelyek elfogadhatatlan feltételeket támasztanak: akkor is vissza kellene fizetnie az összegeket, ha neki a gépeiből semmilyen bevétele nem keletkezik. Ezt az okfejtést Bajza méltányolta, és további adományozásra buzdította a lap olvasóit.²⁸

Bajza pártfogása megtette hatását: sok honfű és néhány honleány pénzadománnyal, jótékony rendezvények bevételével segítette Kliegl gépeinek megvalósítását.

Különösen érdekes *Joo János* egri tanár hozzászólása. Miután a „Nézetek a’ magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában” c. könyvéből a kinyomtatott 1000 példány nagy része elkelt, ezáltal kiadási költségei fedezve vannak, a haszon egy részét „nemzetünk dicsőségére szolgáló Kliegl-gép némi segélésére” szánja.²⁹ Könyvében azt bizonygatja, nem lehet képzelni művelt nemzetet, mely ne bírjon a technikai tudományok jeles ismeretével. A haladás a nép állapotának és körülményeinek javulásában mutatkozik meg. A haladás előfeltétele a nemzeti műveltség, melynek fontos része a technikai tudás – tehát

²⁷ Kliegl nyilatkozata találmányai ügyében. Pesti Hirlap, 1841. 46. sz., június 9., p. 387.

²⁸ *Bajza [József]*: Kliegl gépei ügyében. Athenaeum, 1841. 69. sz., június 1., 1101–1104. hasáb.

²⁹ Pesti Hirlap, 1842. 146. sz., május 26., p. 376.

ez utóbbi nélkül a nemzeti műveltség „nem juthat a' tökélynek diszesb fokára.” A technikai ismereteket azonban nincs hol elsajátítani, mivel „Magyarország egy célirányos intézettel se bírván, kézműves-tanulóink már a' legszükségesebb előisméreteket nélkülözik” – ezért a mesterségbeli tudást csak külföldre vándorolva tudják megszerezni.³⁰

A találmány híre az óceánon innen és túl

Több közlemény említi, hogy a szedő- és osztógép híre gyorsan eljutott néhány európai országba, de a digitalizálás révén arról is meggyőződhetünk, hogy az öreg kontinens mellett a tengerentúlon is hamar felfigyeltek a találmányra. A *The Weekly North American* például már 1840. szeptember 25-én beszámolt Joseph von Kliegel feltaláló rendkívül érdekes szedő- és osztógépéről. A *The Boston Weekly Magazine* 1840. október 24-ei *Wonderful Machine* című cikke szerint Kliegl találmánya a nyomtatás forradalmához vezethet.³¹

Egy prágai folyóirat szintén a nyilvánosságra hozás évében ad hírt Kliegl találmányáról. A lelkesült hangvételű cikk azt is tudni véli, hogy a feltaláló először a magyar, utána a német nyelvre fejleszti ki a szedő- és osztógépet, de már az orosz nyelvre is kapott megrendelést.³²

A Kliegl-könyv

Kliegl ügyében Zsoldos Ignác „Szózat az írókhoz” című indítványa jelentős fordulatot eredményezett. A javaslat lényege: az 1839. évi árvízi áldozatok megsegítésére összeállított Árvízkönyv mintájára készüljön egy *Kliegl-könyv*; az írók műveik felajánlásával segítsék Kliegl „világra-ható találmánya” ügyét. Felhívásában Zsoldos javaslatokat tett a kéziratok összegyűjtésére, a könyv terjesztésére, árára stb. nézve.³³ Sokan álltak a jó ügy mellé, így 1842-ben megjelenhetett a kétkötetes Kliegl-könyv.

A Pesti Hirlapban közzétett előfizetési felhívás művelődéstörténeti kontextusba helyezi a találmányt, és a hazafiságra hivatkozva biztatja az olvasókat a Kliegl-könyv előfizetésére. „Az ember jegyeket keres gondolatainak, és föltalálta a' nyelvet; jegyeket keres a' szavaknak, és föltalálta az írást. Mig az emberi beszéd csak elhangzott, az ismeretek nem voltak szilárd alapra rakva, 's nem terjedhettek messze.” A sajtó születését az általános felvilágosodás hajnala gyanánt köszönhetjük, mert a sajtó hozta meg a könyvek olcsóságát és adott könyveket az egész nemzet kezébe. A nagy találmányok eddig más országokban születtek meg, de Kliegl felfedezése – mely biztosan nevezetes lesz a sajtótörténetben – nem válik a magyar nemzet szegényére. Micsoda nyereség lesz, ha feltaláltatik a könyvnyomtatás gyor-

³⁰ Joo János: Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában. Egyetemi Nyomda, Buda, 1841, p. 13–17.

³¹ A hivatkozott források a következő adatbázisokban találhatóak: <https://ufdc.ufl.edu> és <https://babel.hathitrust.org>.

³² Ost und West, Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben. 4. évf., 1840, p. 311.

³³ Zsoldos Ignác: Szózat az írókhoz. Pesti Hirlap, 1841. 48. sz., június 16., p. 404.

sabb és olcsóbb módja! A Kliegl-könyv első kötete már szerkesztve és szedés alatt van, és a „következő író urak lépnek föl benne adományaikkal: Császár Ferencz, b. Eötvös József, Pulszky Ferencz, gr. Majláth János, Ney ..., Garay, Vajda, Zsoldos Ignác.”³⁴

Az előszóban Pulszky Ferenc kiemeli: azok a találmányok, amelyek „az egész emberi nem haladását mintegy varázsütésre előmozdították”, korukban hidegséggel fogadtattak, és több gáncssal illették őket, mint amennyi sikert arattak. Példának az írást hozza fel: az írás feltalálója, Toth, az egyiptomi királyhoz ment jutalmat várva, de a király azt mondta: „Vigyázz, hogy találmányoddal az emberiségnek többet ne árts, mint mennyit használsz, hogy az írás a feledés eszközévé ne váljék: mert az emberek eddig gondolkodtak, s tudtak; ezentúl írni fognak s feledni.” Amikor pedig Gutenberg a nyomtatást feltalálta, a tudósok egész serege felzúdult ellene, mert ők szent tulajdonuknak tekintették a tudományt, amelyet az új találmány a nagyközönség avatatlan kezeibe juttatott. „S ime újra felébredt egy eszme, melly ... a szellemi életben egy új korszakot idéz elő; s kivitele megint csak hanyagon pártoltatik.” Pulszky hosszan ecseteli, Kliegl milyen kevés támogatást kapott, de a „lángeszű gépész” nem panaszkodik.³⁵

A Kliegl-könyv legértékesebb darabját, *Thököly Imre* fejedelem titoknokának, *Komáromi Jánosnak* addig publikálatlan, mindössze két példányban létező, kéziratos naplóját gróf *Majláth János* bocsátotta rendelkezésre.³⁶ *Garay János* „Az új Guttenberg” című versében Kliegl Józsefet a kor díszének, az emberek új jótévőjének, hazája s nemzete dicső fiának nevezi.³⁷

A szerkesztést Garay János vállalta, *Császár Ferenc* a papír, *Heckenast és Landerer* a könyvnyomtatás költségeit előlegezte meg. 1842 nyarán a Pesti Hírlap rövid közleményben számolt be a Kliegl-könyv értékesítéséről. „Nyomatott összesen 500 példány ..., előfizetett 247 példány.”³⁸

A Kliegl-könyv megjelenése után Zsoldos Ignác több lapban fordult az addigi támogatókhoz és a jövőbeli pártfogókhoz: „Köszönet és kérelem Kliegl ügyében”. A beérkezett adományok a tényleges szükségletekhez képest oly szerények, hogy a feltaláló munkája félbeszakadt, ő pedig gyermekeivel együtt nyomorog. Az ország nem engedheti meg magának, hogy a „világ egyik legnevezetesebb találmányával” nem törődik, ez hazafiútlanság volna! A „nemzet becsülete kívánja” a Kliegl melletti kiállást.³⁹

Széchenyi 1843 tavaszán egy csöpp malíciával ír Kliegl tervéről és megvalósulásának elősegítéséről: ha sikerül a terv „és van sajtószabadság vagy inkább erre való érettség, meg elég

³⁴ Kliegl-könyv. Előfizetési felszólítás. Pesti Hírlap 1841. 85. sz., október 23., p. 713–714.

³⁵ *Pulszky Ferenc*: Előszó. In: Kliegl könyv. Landerer és Heckenast, Pest, 1842, p. I–VIII.

³⁶ Magyarországi s Erdélyi bujdosó fejedelem Késmárki Thököly Imre titoknokának Komáromi Jánosnak törökországi diariuma és experientiája. 1697. október 8. – 1703. február 1. In: Kliegl-könyv 1. kötet, i. m. (35), p. 52–203.

³⁷ *Garay János* (szerk.): Kliegl könyv, i. m. (35).

³⁸ Jelentés a Kliegl-könyv eredményéről. Pesti Hírlap, 1842, 153. sz., június 19., p. 438.

³⁹ *Zsoldos Ignác*: Köszönet és kérelem Kliegl ügyében. Pesti Hírlap, 1842. 161. sz., július 17., p. 500–501.

jó munka azaz kézirat, és viszont kifogy a' szedő meg betűt elválasztó kéz, melyben még most nincs hiány, valódi csudákat fog mivelní". Akarjuk remélni, akarjuk hinni, hogy e kérdésben nem marad el a siker – főként, „ha megkezdett kutatásait folytatni méltóztatnék a' tisztelt honpolgár...”⁴⁰

Újabb támogatók – N. úr 10 krajcárjától ő királyi fensége 6000 forintjáig

Az ország fejlődésének elkötelezett híve, Kossuth Lajos erőteljes támogatása bizonyára abéli meggyőződésére is visszavezethető, hogy a nyomdatermékek sokkal több emberhez juthatnának el, ha az új találmány révén olcsóbbá válhatnának. Kliegl József életének egyik legszebb pillanata lehetett, amikor a Pesti Hírlapban elolvasta a következő sorokat. Kossuth, aki addigra már túljutott a könnyen lángra hevülő elragadtatás korszakán; a férfikor tapasztalatai már nem könnyen engedik rajongani, ezt írja: „itt vallásos pietással kellett meghajtanom fejemet az isteni szikra revelációja előtt, és bámulni az észet, mely megtestesülve állott szemeim előtt; és mély tisztelettel pillantani fel a' férfinhoz, ki keblének istenétől fizetve, inség, nyomor, 's örökös gond között illy művet teremt.” Kossuth úgy véli, ha Kliegl egy összegben kapna 1000 forintot, végre haladhatna a munkájával – ezért ő maga 10 forinttal meg is kezdi az adományozást.⁴¹

A felszólítás nem maradt visszhang nélkül: a lap július 20-ai számában már közzétették, hogy Pozsonyban Perczel Móríczt ötödfélszáz pengő forintot gyűjtött a követi tábla tagjai között. Ezután szinte minden hónapban újabb és újabb adományozók jelentkeztek. *Irányi Dániel* például a neki megítélt nyelvváltsági díjból ajánlott föl Kliegl számára 22 forint 14 krajcárt.⁴² Sokan 10-20 krajcárt, 1-2 pengő forintot tudtak csak adni – volt, aki névvel, volt, aki név nélkül –, a lapok pedig híven beszámoltak az adományozókról.

1844-ben az Életképek rövid összefoglalást adott Kliegl találmányának négy évről. Ez idő alatt voltak az ügynek lelkes szószólói: Kunoss, Ney, Pulszky, később Kossuth, *Vachott Imre*. Ők buzditólag írtak a találmányról a „Hírnök, Sürgöny, Athenaeum, Közlemények, Világ, Pesti Hírlap” hasábjain. Megjelent a Kliegl-könyv, pártolták nagy tekintélyek, adakoztak a megyék, a testületek és az ifúság, de soha nem gyűlt össze olyan összeg, amellyel a szedő- és osztógépet meg lehetett volna valósítani. A munka csak lassan, szakadozva haladt. „De az úgy él, a' találmány létesül. Hazánk a' találmányok mezején egy dicsőséggel gazdagabb.” A cikkíró hazafiúi buzgalommal pártolja Kliegl találmányát, melynek gyámolítására minden lelkes honfit és honleányt tisztelettel kér.⁴³

⁴⁰ *Széchenyi István*: Egy álom. Jelenkor, 12. évf. 36. sz., 1843. május 7., p. 171–172.

⁴¹ *Kossuth Lajos* kommentárja a Pozsonyi ujdonságok c. cikkhez. Pesti Hírlap, 1843. 252. sz., június 1., p. 365.

⁴² Pesti Hírlap, 1843. 304. sz., november 31., p. 822.

⁴³ *Mi hir Budán?* Életképek, 2. évf., 1844, p. 15–16.

1844 szeptemberében a következő rövid hír jelent meg a Pesti Hírlapban: „Ő felsége Kliegl József betűosztó és szedő gépének minél előbbi tökéletes létesítésére 6000 p. forintot legkegyelmesebben megajánlani méltóztatott.”⁴⁴ Az ügy előzménye, hogy többen – köztük Zsoldos Ignác – József nádor figyelmébe ajánlották Kliegl találmányát. A nádor által kirendelt „udvari biztosság” az osztógépnek, valamint a szedőgép mintájának kísérleteit a kiküldött bécsi politechnikumi tanár, *Hönig*⁴⁵ közbenjárásával megvizsgálta, és a találmányt gyakorlatilag kivihetőnek ismerte el. A jelentés kapcsán őfelsége 6000 pengő forintot „méltóztatott magánpénztárából e’ mű elkészíthetésére rendelni”, 200 forintos részletekben.⁴⁶

Szemtanúk a szedő- és osztógépről

Úgy száz éve derült ki, hogy a találmány mintadarabja nyom nélkül eltűnt – ezért jelentősen felértékelődnek a korabeli szemtanúk, Kossuth Lajos és Zsoldos Ignác személyes tapasztalaton alapuló leírásai. Mindketten Pozsonyban, 1843 májusában vették alaposan szemügyre az osztógépet.

A Pesti Hírlap tudósítója szerint Kliegl szívesen mutatta be a „nagyszerű találmányt”, amely némi csekély, csupán külső hiányok mellett készen, sikerülten áll, hirdetve a könyvnyomtatás egyik legnehezebb részének „nagy szellemi és anyagi hasznot ígérő reformját.” Az osztógép igen sok része bámulatos módon van összeszerkesztve: a már kiszedett betűk sorozatai, sűrű tömeges lapjai a gép tetejére állított parányi vasutacsán mozdíttatnak elő, és egy fogantyú megforgatásával a sok betű egyszerre mozgásba jön. Mindegyik a maga meghatározott útján indul el, sietve megy le rendeltetési helyére, azon ládácskába, ahol a különféle betűk „várják apró fekete rokonaikat”. Az egész gép „egy finom, gyöngéden működő kis alkotmány, igazán illő és méltó a’ könyvnyomtatás magas és szelid irányához.”⁴⁷

A tudósításhoz fűzött kiegészítésében Kossuth ezt írja: aki látta az osztógépet működni, meg lehet arról győződve, hogy a szedőgép problémája is meg van oldva, mert „ez amabból olly természetes következik”. Az osztógéppel vannak még tennivalók, mert a kivitelnél az utolsó percben is előállnak fizikai vagy technikai nehézségek. Ha majd a gép a „közéletbe átmegy, minden egyes alkat-részeit, a’ száz egyenlő csappantyút, a’ száz egyenlő csavart, gépekkel fogják készíteni”, és akkor azok tökéletesen hasonlóak lesznek egymáshoz. Most azonban szabad kéz készíti minden darabot, és ha egy reszelő vonással több vagy kevesebb történt, a „csalhatatlanság háborítva lőn”, a feltalálónak pedig napokig kell gondolkodnia, amíg segíteni tud a bajon. Kossuth nehezményezi, hogy anyagi támogatás híján Kliegl minden csavart kénytelen saját maga reszelni, hogy öt garast megkímélhessen.⁴⁸

⁴⁴ Pesti Hírlap, 1844. 390. sz., szeptember 26., p. 657.

⁴⁵ Vélhetően Johann Hönig (1810–1886), előbb selmecbányai, majd bécsi professzorról van szó.

⁴⁶ Pozsonyi rendes levelező: Kliegl József, és találmányai. Jelenkor, 1847. 63.sz., augusztus 8., p. 374.

⁴⁷ Pozsonyi újdonságok. Pesti Hírlap, 1843. 252. sz., június 1., p. 364–365.

⁴⁸ Kossuth: i. m. (41).

Zsoldos Ignác⁴⁹ tíz évvel Kliegl halála után állít szép emléket a feltalálónak „Egy magyar Edison” című cikkével. Az általa az osztógép működéséről negyven év távlatából közölt egyszerű rajz és a hozzá fűzött magyarázatok fontos adatokkal szolgálnak. Zsoldos tudomása szerint csak az osztógép lett felállítva, Kliegl a szedőgépnél csupán a mintáját készítette el.

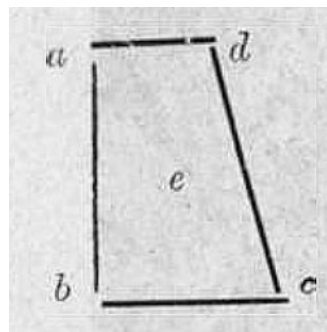
A betűosztógép alakja leginkább egy írópulpitushoz hasonlít, melynek tetején az íróeszközöknek egy kis mélyedés van hagyva, hajlított oldalán pedig állva szokás írni. Mérete körülbelül két lépés magas, egy lépés széles s épp ily mély, egyenes szögletű deszka háromszög, melynek felső csúcsa kissé mintegy levágva látszik. Zsoldos egy vázlatos rajzot is mellékel az osztógépről:

a—b belső oldala teljesen függőleges deszkázattal volt befödve,

b—c oldala volt a talapzat, melyen az egész nyugodott,

c—d volt a tulajdonképpeni műtár. Ezen csúszkáltak le a már felhasznált, a szekrényeikbe visszaosztandó betűk és egyéb nyomdajegyek, az oldalról ügyesen kiszámítva elhelyezett megannyi tányérkába,

a—d legfelső lapon volt egy kis vasút. Azon járt egy kis vaskocsi, melyen a visszaosztandó nyomdabetűk és egyéb jegyek voltak, egymás mellé oly kimért precízióval felrakva s elhelyezve, hogy amint a kocsi egy bizonyos lépést tett előre (a gépről nézve balfelé), azon pillanatban a kocsi hátsó oldalánál működő vasnyelvecske a betűk közül a soron következőt a kocsiról lelökhesse.

2. ábra:
Zsoldos Ignác sematikus rajza

A lelökött betű azután az alatta levő *d—c* oldalra, vagyis a „fő műtési planum inclinatumra” (rézsútos lapra) esett le, annak az éppen alatta levő kanálisába, és azon gurult saját súlyától lefelé mindaddig, míg azt a neki meg nem felelő kanálisokból a bámulatatos kiszámítással és ügyességgel alkalmazott vasrudacska nyelvek a saját tányérkája oldalról ki nem lökték.

A rézsútos oldalon megfelelő számú kanális volt. Ezeket lefelé eresztett s leszegzett vas- vagy rézrudacsok képezték, felosztva az egész oldalt a kívánt számú árokra. E kanálisokba is benyúltak a vasnyelvecskék oldalról úgy, hogy mindegy volt, milyen betű esett be a vaskocsiról legelőször, az semmit nem tett. A leguruló betűt az oldalnyelvek mindaddig faggatták és lökdösték egyik kanálisból a másikba, amíg az a megfelelő árokba nem jutott.

⁴⁹ Zsoldos Ignác jogtudós időközben magas rangba jutott: 1838-tól akadémikus, 1867-től a Kúria tanácselnöke lett.

E remekműben a legbámulatosabb az volt, mi módon találja el a sok vasnyelv éppen a megfelelő betűt. Ennek titka abban rejlett, hogy minden betű oldalán volt bizonyos bevágás. Amíg a betű olyan oldalnyelv elé nem került, melynek szintén hasonló a bevágása, mindaddig „idegen”, és ezért másik kanálisba került át. „Ellenben, ha a neki szánt vasnyelvű vőlegény rátalál saját menyasszonyára, azt nem engedi tovább.”

Az egész remekművet oldalról, az e ponton alkalmazott órakerék hozta és tartotta mozgásban, melyet, mint *pondusos* (súllyal működő) órákat, egy vékonyka láncon függő súly hajtott és működtetett.⁵⁰

A szedő- és osztógép ügye 1847 és 1860 között

Az első nyilvános bemutató után hét évvel Kliegl gépeinek helyzete a következő volt: a találmány életrevalóságáról és értékéről sokan meg voltak győződve, de a támogatás szavakban mindig dúsabb volt, mint tettekben; a lelkesítő hírlapi felszólításokkal a tettleges segélyadás nem volt arányban. A szavakban gazdag, de anyagiakban szegény írók hiába pártolták az ügyet; vagyonos pártfogó, aki a szükséges összeggel támogatta volna a találmány megvalósítását, nem állt az ügy mellé. Kliegl vastürelemmel folytatta munkáját a nemzet szolgálatában, de hiába. Szüntelen fáradozását kortársai hálátlansággal fizetik, ínséggel, küzdésben folyó napjait bizalmatlansággal, idegenkedéssel, gyanúsítgatással mérgezik meg.⁵¹

A Jelenkor tudósítója ezt írja 1847 nyarán: öfelsége segélyének köszönhetően Kliegl az osztógépet átdolgozta, a középső részét újonnan elkészítette, mert abban a betűk 36 foknyi hajlatnál is, alkalmasint galvanicus behatásnál fogva, némelykor elakadtak. Az osztógép jelenleg kész a betűszekrények osztályosításáig, de már most is, amennyire a csekély „betűgyűjtelő” engedi, kimutatja alaprendszerének helyességét. A szedőgép a segélyadás előtt még nem volt megkezdve, de jelenleg az apró alphabet betűivel rendeltetésének megfelel. A gépnek a szedést eszközlő részei teljesen készek. A billentyűkkel egyszerre több betű, szótagok, sőt egész szócskák szedhetők ki. A gép teljes használatba vehetőségéhez nincs más hátra, minthogy a nagy alphabetre, pontozó jegyekre s netán számokra is alkalmassá legyen; Kliegl már kidolgozta és pár hónap alatt reméli összeilleszteni ezen alkotórészeket.⁵²

1848-ban a feltaláló a haza magas és legbefolyásosabb fiaitól kapott ígéretet találmánya pártolására, ezért Pozsonyból az országgyűlés székhelyére, Pestre hozta a gépeit.⁵³ Az országgyűlés 1848. április 7-ei ülésén foglalkozott Kliegl petíciójával,⁵⁴ de a történelmi fordulat elmosta a szedő- és osztógép ügyét.

⁵⁰ Zsoldos Ignác: Egy magyar Edison. Magyarország és a Nagyvilág, 17. évf. 1. sz., 1880, p. 3, 6 és 2. sz., p. 26.

⁵¹ Kliegl József és találmányai. Budapesti Híradó, 1847. 653. sz., augusztus 31., p. 152–153.

⁵² Pozsonyi rendes levelező: i. m. (46.)

⁵³ Szabó: i. m. (15).

⁵⁴ Pesti Hírlap, 1848. 33. sz., április 18., p. 344.

A szabadságharc idején és az utána következő években Kliegl gépei Pesten maradtak. Miután hősünk nem tudatta hollétét, 1851-ben a háztulajdonos a 90 forint lakbérhátralék fejében lefoglaltatta a gépeket, és el akarta azokat árvereztetni. „Ezen vandalizmus Barta Károly orvostudor, derék hazánkfia tudomására” jutott, aki megpróbált mindent megtenni „e fontos hazai ügy megmentésére”. A hosszú és fordulatos történet bővelkedik izgalmakban. A kért összeg hirtelen megemelkedett, de annak átadása dacára megindították az árverést. *Barta úrnak* nem volt más választása, mint berontani Pest város tanácsának ülésére, ahol dörögdelmes szónoklatot intézett a városatyákhoz. Arra hivatkozott, hogy e „remekművet” nemcsak a nemzet, de *V. Ferdinánd király* és József nádor is támogatta, Klieglnek pedig rengeteg „fáradságába s áldozatába és nélkülözésébe került”, míg idáig eljutott. Az ország fővárosának tanácsa nem engedheti meg, hogy most „mint használhatlan vas és réz elárvereztessék!” A tanács soron kívüli határozatával sikerült félbehagyni az árverést. Újabb akadályt jelentett a „sok helyet elfoglaló két gép elszállásolása” – ezt végül a vakok intézetének igazgatója oldotta meg, aki az intézet két üresen álló szobáját engedte át e célra. Itt több mint 7 évig maradhattak a gépek, míg végül 1860-ban a *Nemzeti Múzeumba* kerültek.⁵⁵

A szedő- és osztógép sorsa

Kászonyi Dániel, Kliegl unokaöccse 1868-ban megjelent könyvében írja: „Kliegl József nagybátyám, anyám fivére. József bácsi derék, jámbor ember volt, akinek vállalkozásait ... balszerencse kísérte. Mechanikai lángész volt, de éppen ebből volt a legtöbb baja, mert valódi lángésznek lenni sokkal veszélyesebb dolog Magyarországon, mint hamisnak.” Így történt József bátyámmal is. Zenész volt, sok eredetiséggel, invencióval, és egész jó festő is. Olyan szedőgépet talált föl, amelyen a szedő ugyanolyan gyorsan szedhetett ki bármilyen szöveget, mint ahogy valaki hangosan fölolvasta azt. József bátyámnak Angliában vagy Franciaországban kellett volna születnie, mégpedig a mai időkben. Magyarországon azonban „bármilyen más találmány jobb fogadtatásban részesült volna, mint az, amely a tudás terjesztését, a könyvek olcsóbbá tételét szolgálta”.⁵⁶

A *Typographia* 1879-ben tért vissza a találmányra, kihangsúlyozva, hogy – akárcsak Gutenberg idejében – 40 évvel Kliegl tervének bejelentése után a szedés és osztás továbbra is kézi erővel zajlik. Klieglnek igaza volt, amikor a betűszedő és -osztó gépet egyaránt szükségesnek találta. A betűszedő gép rendszerét a zongorabillentyű teóriájára építette: a szedést könnyítette volna, ha a szedőnek nem kell két ujjal kiszedni a betűszekrényből minden betűt, egymás mellé helyezni, a sort hézagokkal egyforma hosszúságúvá tenni, aztán a lapot összekötözni, tördelni... Kliegl mindezeket a műveleteket egybe akarta vonni, mindkét kéz valamennyi ujjának munkát adva.

⁵⁵ Szabó: i. m. (15).

⁵⁶ *Kászonyi Dániel*: Magyarhon négy korszaka. Ford. Kosáry Domokos. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1977, p. 113–114.

A szedőgép első modelljével csak négybetűs szavakat tudott szedni, egy sűrűn fellépő hiba miatt nem tudott előbbre jutni. A billentyűnyomással a kiválasztott betűk a csatornákból sorrendben estek le, de hiába volt a csatornácska belülről tükörsimaságú, ha a betű pizskos lett, a nyomdafesték úgy odatapadt a csatorna falához, hogy eltorlaszolta a többi betű csatlakozását. Az osztógép ugyanebben a hibában leledzett. A sárgaréz lemezeken a rézsútos lapon lefolyó betűk az alig látható pizsoktól is megakadtak, és a szerkezet emiatt miatt nem működött hibátlanul.

A szedőgép mintája és az osztógép (még nem tökéletesen készen) „itt Pesten láthatók a nemzeti muzeumban és mindenki meggyőződhetik azok használhatóságáról, vagy nem használhatóságáról”.⁵⁷

Ötven évvel később, az 1928-ban Budapesten ülésező *Nemzetközi gyorsírókongresszuson* bemutatandó beszédírógépek kapcsán írt *Kumlik Emil* Kliegl nagy írástechnikai jelentőségű szedő- és osztógépéről, amely képes volt az élőbeszéd pillanatnyi rögzítésére. Kumlik igyekezett felderíteni, mi lett a gép sorsa attól kezdve, hogy a Nemzeti Múzeumba került. „Ott azonban, miként illetékes helyről értesültem, a gépminta nincs meg és nem is emlékszenek, hogy valamikor ott lett volna. Hasonlóképpen a Technológiai Iparmúzeumban sem őrizték soha.” Kutatásai során eljutott a feltaláló dédunokaöccséhez (Kliegl Józsefhez), aki ezt írta neki: „Technikus koromban egyszer Pulszky Ferencnél jártam a Múzeumban, aki azt mondta nekem, hogy jól ismerte a feltalálót, ő is támogatta az ügyét irodalmilag és úgy tudja, hogy a szedőgépminta ott van a Múzeumban, de hely hiányában sok más efajta tárggyal együtt valahol a pincében van elraktározva. ... Azóta sem tudtam a mintának, de még valamely rajzának sem a nyomára jutni.” Egy másik levélben a feltaláló oldalági rokona (szintén Kliegl József), ny. MÁV főfelügyelő írta Kumliknak, hogy az egyenes ági leszármazók közül megismerkedett a feltaláló unokájával, *Kliegl Annával*,⁵⁸ de ő sem tudott a gépminta hollétéről.⁵⁹

A betűszedő és -osztó gépről még előkerülhetnek újabb adatok, de az eddig feltártakból is kiderül, hogy a maga korában előremutató, sokak által zseniálisnak tartott találmány miért nem vált sikeressé. Ennek oka részben külső körülményekre, főleg az anyagiak hiányára vezethető vissza. A sikertelenséghez azonban részben Kliegl egyénisége is hozzájárult: műszaki tudás nélkül reménytelen vállalkozás volt a betűgépek kivitelezése.

Supka Ervin kritikájában is lehet némi igazság: Kliegl egymás után állt elő jórészt a fantasztikum határait súroló „ötletrogeszméivel”. A félretekingetések nélküli, kíméletlen egy-célra törés nem volt kenyerre. „Romantikus lángelme, kinek lelkületét csakúgy, mint egész pályafutását, a cezurátlan szertelenség jellemzi; nem született arra, hogy egy találmány ipar-

⁵⁷ Kliegl József. *Typographia*, 11. évf. 22. sz., 1879. május 30.

⁵⁸ Kumlik és Dobos adatai szerint ifj. Kliegl József leánya, Kliegl Anna (1859–1912) Tarnay Gyula főispán felesége volt.

⁵⁹ *Kumlik Emil*: Egy magyar találmány tragédiája: az élőbeszédet rögzítő ördögös masina szomorú sorsa. *Budapesti Hírlap*, 1928. 199. sz., szeptember 2., p. 10.

szerű gyártását, forgalombahozatalát s üzemi alkalmazását egyedül, úgyszólván önerejére utalva vívja ki.”⁶⁰

A közérdekű találmány: az egysínrendszerű vaspálya

A szedő- és osztógép történetét lezárva, lépünk vissza ismét az 1840-es évekbe.

Kliegl újabb találmányáról, a vaspályáról 1843-ban egy szubjektív hangvételű írás adott hírt. A szerző álnevet használ, kilétét azonban körülírja: „Ki Kliegl személyesen ismeri, vele 15 hónap leforgása alatt egy lakban élt, napról napra látta esze működését gépein”, e 15 hónap alatt kevés órát töltött nélküle, vele szüntelenül eszmecserében volt, legkisebb gondolatait, karakterét, véralkatát, tudományát „annyira ismeri s fölfogta mint én, az hozhat csak róla ítéletet”. E mondatok olvastán Zichy József grófra kell gondolnunk, akinél – mint tudjuk –Kliegl és családja hosszabb időt töltött az 1830-as években.

A cikkíró *Manfred* 1842 decemberének hosszú, álmatlan éjszakáira teszi Kliegl eszméjének megszületését az egysínrendszerű vaspályáról, melynek legnagyobb előnye az alacsony építési költség lett volna. „Az elv magában olly egyszerű, olly természetes, s szembeötlő, hogy csak azon lehet csodálkozni, mint veszték azt mind eddig szem elől ott, hol vaspályák építettek.” Kliegl azonban úgy vélte, amíg nem készül el a betűgépeivel, nem állhat újabb tervvel a nyilvánosság elé – ezért teszi ezt helyette a cikkíró, aki úgy véli, „morális kötelességévé vált nyilvánosan föllépni tervével s a közönséget erről fölvilágosítani”, mert éppen most van annak leginkább ideje, amikor egy országos bizottság a Magyarországon létesítendő vaspályákról tanácskozik. *Manfred* a találmányt egy hozzáértő választmányának szeretné bemutatni, és kétsége nincs afelől, hogy a közhasznú terv nemzeti közméltánylásban részesül.⁶¹

Ney Ferenc 1845-ben az Életképekben számol be Kliegl vaspályareformjáról, és arra buzdít mindenkit, hogy anyagilag támogassák a „nagyszerű jövővel kecsegtető ügyet”. Mint írja, a „szellem országa végtelen; ’s határtalan benne a’ találmányok mezeje. ... Az újabb kor egyik legfontosabb találmánya a’ vasut.” A feltaláló nem részleges javítással, hanem teljes, általános reform gondolatával állt elő, meg akarván azzal ajándékozni a világot. Az elgondolás kiterjed a vaspálya építési módjára, a gőzmozdony és az utaskocsik átalakítására. A rendszer olyan emelkedéseket győz le, amilyenekről eddig álmodni sem lehetett, és mindezek mellett a költségek legalább fele megkíméltetik. Kliegl a 400 öles kísérleti pálya kialakítására pár ezer forintnyi támogatást kér. Ney szabadkozik, hogy a találmányt nem tudja érdemben megítélni, de úgy véli, ha a kalkulációnak csak a fele igaz, már önmagában roppant eredménnyel kecsegtet.⁶²

⁶⁰ *Supka Ervin*: Kliegl József nyomdai betűelosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára. Magyar Könyvszemle, 61. évf., 1937, p. 250–252.

⁶¹ *Manfred*: Kliegl és a vaspálya. Nemzeti Ujság, 38. évf. 93. sz., 1843. augusztus 11., p. 509.

⁶² *Ney [Ferenc]*: Vaspálya-reform. Életképek, 2. évf. 25. sz., 1845, p. 805–807.

Zsoldos Ignác bő harminc év múltán is emlékszik arra, milyen megdöbbenéssel hallotta Kliegl-től, hogy 1845 körül őt már nem a szedőgép, hanem a „vasutak mostani systemájának egészen gyökeres reformja” foglalkoztatta. Kliegl nem sokkal azelőtt részesült a királyi kegyben, amely szerény, de rendszeres havi támogatást nyújtott a szedő- és osztógép kivitelezéséhez, mégsem azzal, hanem egészen más témával foglalkozik.

Zsoldos érzékletesen írja le a feltalálással folytatott párbeszédet, amelynek során el- képező gondolatokról értesült: az egyetlen vágányon úgy maradhat meg a mozdony az utaskocsikkal, hogy az ülések hosszában lesznek elhelyezve, amelyeken az utasokat egyenlő súlyelosztásban kell leültetni. A „kocsi elején egy vonásokkal ellátott félkör lesz alkalmazva, melyen egy oscilláló súlyegyen mutató mindig jelezne a mozdonyvezetőnek a túlsúly erre, vagy amarra hatását”. Szükség esetén a kalauz be tud avatkozni, és vissza tudja állítani az egyensúlyt. Kliegl asztali játékmódjára látván Zsoldos maga sem tudta, milyen érzés fogta el: „bámulat, ámulat, sajnálkozás”? Sajgó szívvel hagyta magára „az elszerencsétlenült, magával megelégedett, de a világgal elégedetlen lángészt”.⁶³

Kliegl röpirata az „egysín rendű vaspályáról”

A feltaláló 1848-ban saját kiadásában jelentette meg az egysínrendszerű vasúti pályára vonatkozó elképzelését és számításait tartalmazó munkáját, melynek hosszú, beszédes címe: „Figyelmeztetés az új egysín rendű vaspályára, mely a mostani költségek felével építhetetik, és melyen hegyen, völgyön és legkisebb kanyarulatokban járhatni, párhuzamba véve a mostani rendszerrel”. A könyvecskében Kliegl emellett érvel, a sínparhoz képest mennyivel egyszerűbb és olcsóbb az egysínű pályát megépíteni, amelyen a vonat „igen kis radiusban” tud kanyarodni, és a közlekedés „kevesebb veszedelemmel” járhat.

Találmánya mellett a következő érveket hozza fel: az eszme fizikai és matematikai szabályokon alapszik; az elvégzett kísérletekből olyan eredményeket tud kimutatni, amelyek „a sikerülést, nyereséget és kivihetőséget hihetővé teszik”. A találmánnyal szeretett hazájának kíván használni, ezért kéri, hogy mint közérdekű találmányt vegyék vizsgálat alá, és vegyék tekintetbe, „miszerint e találmány boldogító leendhet nemcsak a hazára, hanem az egész emberiségre nézve is”.

Bár a próbát csak egy 30 öles pályán tudta végrehajtani, annak sikere alapján a rendszer „haszonvetőségéről megnyugvást” szerzett magának. 400 öl hosszú elliptikus próbapályát szeretne felépíteni; ez a számításai alapján egy személyszállító kocsival együtt 10 ezer pengő forintból megvalósítható. Hazafiúi kötelességénél fogva felhívja a minisztériumot, a hatóságokat, a városokat, társulatokat és „minden lelkes hazafit, vegye figyelmébe és segítse elő ezen nagy érdekű ügyet”.⁶⁴

⁶³ Zsoldos: i. m. (50).

⁶⁴ Kliegl József: Figyelmeztetés az új egysín rendű vaspályáraKliegl József, Pest, 1848.

1848-ban állítólag Kliegl eljutott a közlekedési miniszterhez, Széchenyi Istvánhoz is, akinek jelentős szerepe volt abban, hogy az 1840-es években hazánkban megkezdődhetett a vasútépítés, melynek nyomán az első vonalat 1846-ban, a másodikat 1847-ben adták át. Érthető módon Széchenyi nem támogatót egy gyökeresen eltérő rendszerű, bizonytalan kimenetelű elképzelést, Kliegl életrajzírói mégis kedvtelve idézik *Petőfi* ezzel kapcsolatos, Széchenyi ellen acsarkodó naplóbejegyzését.⁶⁵

Kliegl és családtagjai az 1849-es szabadságharcban

Kliegl József neve az 1848–49-es szabadságharc tisztjei között nem szerepel, két fiáé, unokaöccsége és egyik vejéé viszont igen. Legidősebb fia, *Kliegl Dénes* már 1842-től hadfíként szolgált, 1847 és 1849 között századosi rangig jutott. 1849 júliusától a komáromi várőrségnél a vár feladásáig szolgált. Az *ifjabb Kliegl József* a honvéd utászkarban előbb őrmester, majd 1849 tavaszától hadnagy volt, a nyári hadjárat idején felső-Magyarországon harcolt. *Robert Schulz* (Kiegl Laura első férje) előbb a porosz, majd az osztrák hadseregben hadnagy, 1848-ban a nemzetőri tüzérütegénél főhadnagy, 1849-ben századosi rangban az üteg parancsnoka lett. 1849 nyarán *Guyon tábornok* tüzérségi segédtisztje, illetve a bácskai IV. hadtest tüzérpáncsnoka; Aradon 14 év várfogságra ítélték, 1850-ben kegyelmet kapott.⁶⁶ Kiegl unokaöccse, Kászonyi Dániel *Ujházy László* kormánybiztos mellett dolgozott, majd a komáromi vár védelmében vett részt honvéd főhadnagyként, a vár feladása után emigrált.⁶⁷

Kossuth levele Lahner tábornokhoz a Kiegl József által feltalált lőszerkészítő gépről

Néhány hírlapíró szerint Kiegl vezető pozíciót töltött be a nagyváradi fegyvergyárban, de a kutatás során erről hiteles bizonyíték nem került elő. Kossuth alábbi utasítása egy lőszergép terveiről szól: „A technikai ismeretéről híres Kiegl József gépész egy lőszergép megkészítése iránt ajánlkozván, miután az előleges vizsgálatok megtörténtével czélszerűnek látta a kormány ezen terv lehető sikeresítése iránt a kellő előleges próbát megtenni ... olly utasítással tétetik át tábornok úrhoz, hogy amennyiben a terv sikeresítése csövek, s több más szerek

⁶⁵ *Ferenczi Zoltán* (szerk.): *Lapok Petőfi Sándor naplójából*. Gámán, Kolozsvár, 1891, p. 19–20.

⁶⁶ *Bona Gábor*: *Századosok az 1848/49. szabadságharcban* 1. köt. Heraldika Kiadó, Budapest, 2008, p. 560; uő.: *Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. szabadságharcban* 2. köt. Heraldika Kiadó, Budapest, 1998, p. 236; uő.: *Századosok az 1848/49. szabadságharcban* 2. köt. Heraldika Kiadó, Budapest, 2009, p. 328.

⁶⁷ *Szinnyei*: i. m. (13), p. 1159.

elkészítését igényelné, ezekre nézve neki a körülményekhez képest segédkezni szíveskedjék.” A lőszergép elkészítésére Kliegl elismervényére 600 pengő forintig terjedő összeg kifizetendő.⁶⁸

A „zongorahangok varázs jegyzője” – a hangjegyrőgép

Pestre visszatérve, Kliegl József 1856-ban mutatta be új találmányát, a hangjegyrőgépet. A zongorára szerelt, vele összeköttetésben álló készülékkel a lejátszott zeneművet fel lehetett jegyezni egy forgásban lévő, speciális papírtekercsre. A készülék a dallam mellett az előadás jellemzőit is pontosan rögzítette. Aki megtanulta leolvasni a sajátos jegyeket, az eredeti lejegyzés alapján vissza tudta játszani a darabot, amelyet hagyományos kottára át lehetett írni. Még abban az évben Kliegl két évre szóló szabadalmat kapott a készülékre.

Az új szerkezet rövid ideig komoly feltűnést keltett. Néhány lelkes pártolónak hála, közadakozásból ismét támogatták a feltalálót, majd arról is gondoskodtak, hogy a hangjegyrőgép bekerüljön a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. Klieglnek sikerült elérnie, hogy *Erkel* és *Liszt* kipróbálja a pianográfot. *Révai nagy lexikona* ötven évvel később a „melográf” (dallamjegyző) címszó alatt őt feltaláló nevét – köztük Klieglét – említi a legjobb melográfok gyártói között.⁶⁹

Korabeli szemtanúk a hangjegyrőgépről

A *Vasárnapi Ujság* nagy szolgálatot tett a tudománytörténetnek azzal, hogy 1856-ban és a rá következő évben két terjedelmes cikkben mutatta be Kliegl hangjegyrőgépét, amelyről további értékes adatokat tudhatunk meg a Budapesti Hirlap 1857. évi egyik tárcájából.

Az első beszámoló a feltaláló lakásán készült.⁷⁰ A cikkíró szerint a szemnek tetszetős hangjegyrőgépet kényelmesen fel lehet állítani a zongorára, az nem okoz kényelmetlenséget a hangszeren játszónak. A hangjegyrőgépben az összes zongorabillentyűnek megfelelő egy-egy rézbillentyű. Az egész szerkezetben „főszerepet játszik a villanyosság, még pedig az érintési (galvani) villanyosság ... 85 delej patkó által támogatva.” Amint leütnek egy billentyűt a zongorán, „a villany és delej hatása által” a szerkezetben lévő hengerre göngyölt „vászónirlapra” egy jel íródik.

Kissé hátrább, a zongorán foglal helyet a savkésztmény, mely „két rézvessző által kapcsolatba hozatik a művel”. A szerkezet tetejét kinyitva a henger a rajta lévő papírral forogni kezd, és – ahogy a zongorista játszik – ugyanazon pillanatban „az egyes hangok, hangegyének,

⁶⁸ Lahner György tábornok, vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike. Forrás: Arcanum Kézírónyvtár. Kosuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Debrecen, 1849. március 11. In: Kosuth Lajos összes munkái XIV.

⁶⁹ Révai Nagy Lexikona 13. köt. Révai Testvérek, Budapest, 1915, p. 585.

⁷⁰ H. Sz.: Ismét egy magyar találmány. *Vasárnapi Ujság*, 1856. 44. sz., november 2., p. 392.

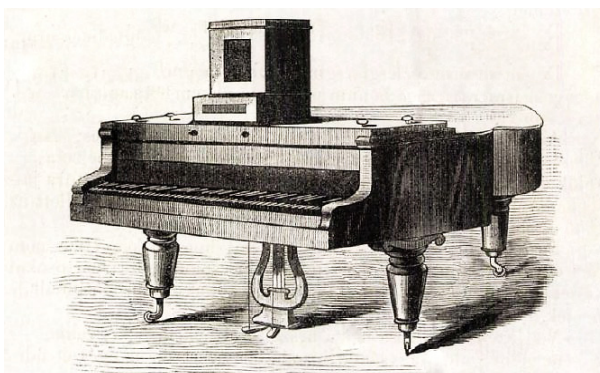
trillák, csúsztatások” a vászonírlapon leképződnek. Maga a papír vászonból van, a színe fekete, az alakja hosszúkas, hasonlít a hajdani pergamentekercsekhez.

Az egész tekercs hosszában fekete és vörös vonalak vannak a következő rendben: az egész írlap hosszában van egy vonal, ez a contra **c**, mellette egy vörös, a **cis**, ismét egy fekete vonal a **d**, ismét vörös a **dis**, ezt követi két fekete: **e**, **f**, majd váltakozva vörös és fekete: a három vörös **fis**, **gis**, **ais**, a két fekete **g**, **a**, a harmadik vörös után ismét egy fekete a **h**. Az olvasásra nézve rendkívüli előny, hogy az írlapon az egész zongorabillentyűzet látható.

A leolvasási rendszer könnyű. Amint „Kliegel ur egy könnyűke darabot eljátszott s az a papírra fehérvonásokkal leíratott”, a cikk szerzője a papírról lejátszotta a zenét. „A hangjegyek időmennyisége a fehérvonalkák hosszúsága vagy rövidege által olly szabatosan határoztatik meg”, hogy valamennyi lejátszás pontosan ugyanannyi ideig tart. A cikkíró nem győzi magasztalni a találmány végtelenül hasznos voltát. A zenetanulás során a tanuló minden egyes leütött hangot saját szemével láthat, így szembesülhet esetleges hibáival. A zeneszerzők fel tudják jegyezni zenei gondolataikat, így meg tudják azokat menteni az enyészettől.

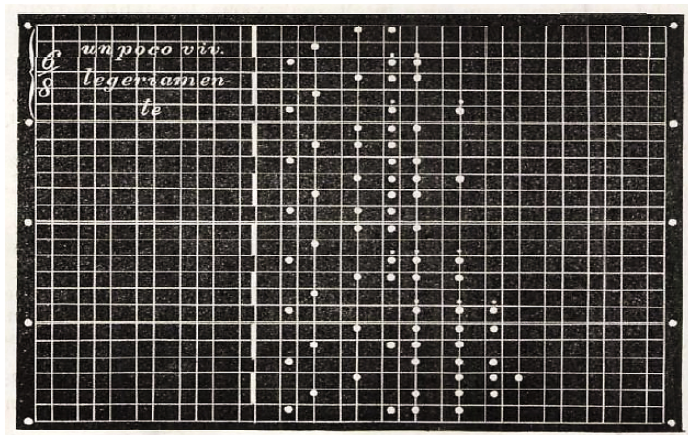
Az 1857 tavaszán megjelent, két ábrával illusztrált cikk különleges értéke, hogy a D. L. monogram mögé rejtőző szerző – talán az életrajzot író *Dienes Lajos*? – a feltaláló saját kéziratának felhasználásával írta a szöveget. Az alábbiakban a cikk azon részeit idézzük, amelyek a Vasárnapi Ujság előző cikkéhez képest új információkkal szolgálnak, illetve a jobb megértést segítik elő.

A zongora tetejére erősített szerkezetben a billentyűknek megfelelő fehér írónyelcek vannak, amelyek, mihelyt valamelyik billentyűt a zongorázó megérinti, hosszában azonnal írni kezdenek az egyformán forgó fekete papírra rövidebb-hosszabb vonalakat. Minden toll addig folytatja a vonást, amíg a vele összeköttetésben lévő billentyűt érinti a rajta játszó ujj. A „huzamosabb nyomintást hosszúkas vonal, az aprózott gyors játékot sűrű apró pontok jelzik”.

3. ábra: Zongora a hangjegyzőgéppel

A papír a klaviatúra mintája szerint van vonalazva, így aki e gép működését felfogta, és ismeri a zongora klaviatúráját, a hangjegyző által írt jegyekre azonnal ráismer. Ha a játészó a pedált érinti a lábával, a gép ezt is feljegyzi a papír széleire, „e jegyeket csak keresztvonásokkal kell összehúzni, s be lesz osztva a játszott darab”. „A gép jegyei egészen új kótarendszert képeznek, melyet a feltaláló *billentyű-rendszernek* keresztelt, s melly véghetetlenül egyszerűbb és természetesebb Kliegl állítása szerint az eddiginél.”⁷¹

4. ábra: A hangjegyzőgép által írt hangjegyek

D. L. cikke már a gép múzeumba helyezése után íródott (erre a témára alább visszatérünk). Az eseményen jelenlevők meggyőződhetnek a gép működéséről, „midőn *Fáncsy Etelke* kisasszony folyvást olvasta a hangjegyzőgép által írt, s még ismeretlen darabokat”. A cikk további része szintén hangoztatja a hangjegyzőgép összes elképzelhető előnyét – a zenetanulástól a gyors és olcsó kottaelőállításra keresztül a zeneszerzők számára megnyíló komponálási lehetőségekig.

A Budapesti Hírlap tárcaírója a fentiekhez jó néhány további észrevételt tesz hozzá, amelyek megkönnyítik e sosem látott szerkezet működésének megértését. A zongorán egy négyzetglábnyi teret foglaló gép egy kis klaviatúrából s fölötte egy hengerből áll; erre van fölcsavarva a fekete és veres vonalakkal ellátott hosszú papiros. A hengert s a hengerre csavart papírt egy óramű hozza forgásba; a géppel összekötött villanytelep hatására pedig – hasonlóan a távirádákhoz – a gép klaviatúrájának megmozdított kis billentyűi a papírra vonásokat tesznek.

A zongorán játszott billentyű villany útján mozgásba hozza a szerkezet klaviatúrájának megfelelő billentyűjét, ekkor a billentyű hegyes kapcsa a papirosra egy fehér vonást vakar a

⁷¹ D. L.: Kliegl József hangjegyző-gépének rövid ismertetése. Vasárnapi Ujság, 4. évf. 14. sz., 1857. április 5., p. 112–113.

hangnak megfelelő vonalra. A vonás oly hosszú lesz, ameddig azt a hangot kitartják. A papírra kerülő vonások megmutatják, melyik hangjegyet milyen hosszan (egész, fél, negyed, nyolcad, tizenhatod stb.) játszották le. Ahol egy „hangbetű” vonása megszűnik, ott a köz azt mutatja, mekkora volt a pausa, így a hangok, a tactusok, az időmérték, a játéknem is rögzíthető a gép által jegyzett vonásokból.

A játék közben feljegyzett zenedarab nehézség nélkül áttehető a divatozó hangjegyrendszerre anélkül, hogy a játszóznak legcsekélyebb eszméje, legfinomabb pontozása elveszett volna: „miként a tükör az emberi arcot, oly híven visszaadja e gép a zenész játékát; egy zenei daguerrotyp, mely az utolsó szeplőig utánozza az eredetit”.⁷²

Jókai Mór Kliegl hangjegyzőgépéről

„Eddig azt tartották rólunk, hogy mi magyarok csak a csutorát, és faki-lincset találtak fel. A tapasztalás napjainkban ellenkezőt tanusít, mert az örök mozdonyt is mi találtuk fel, s maholnap a circuli quadraturát⁷³ is feltalálандjuk. De sokkal nevezetesebb ennél a hatvankét éves öreg honi gépész Kliegl újonnan feltalált gépe, mely zongorával tétetvén összekötésbe, az azon játszó egyén zenészeti gondolatait a legtisztábban azonnal hangjegyre teszi, úgy hogy a lerakott gondolatot tüstént lehet játszani. ... Az egész gép a villánytelegráf rendszere szerint van összealkotva, s 84 kisdéd billentyűt mozgat, melyek a hangokat papírra teszik. Adja Isten, hogy miután 1839/40-ben feltalált gyors szedőgépe nem talált e honban pártolásra, ez új találmánya kellően pártoltassék, hogy az ősz művész agnapjai biztosítva legyenek.”⁷⁴

A hangjegyrőgép szabadalma

„Josef von Kliegl” 1856. október 19-én adta be szabadalmi leírását Bécsben. A Monarchia közös szabadalmi hivatalától még ugyanabban az évben megkapta a privilégiumot – erről néhány lap is beszámolt: „szabadalmat kapott két évi tartamra Kliegl József ur is e lapokban említett hangjegyrő gépére, melynek segélyével villámdelej utján vagy a nélkül mindaz, a mit valamely billentyűs hangszer játszik, jegyekre tehető, még pedig oly világosan, hogy azt azonnal le lehet szokott hangjegyrőással másolni”.⁷⁵

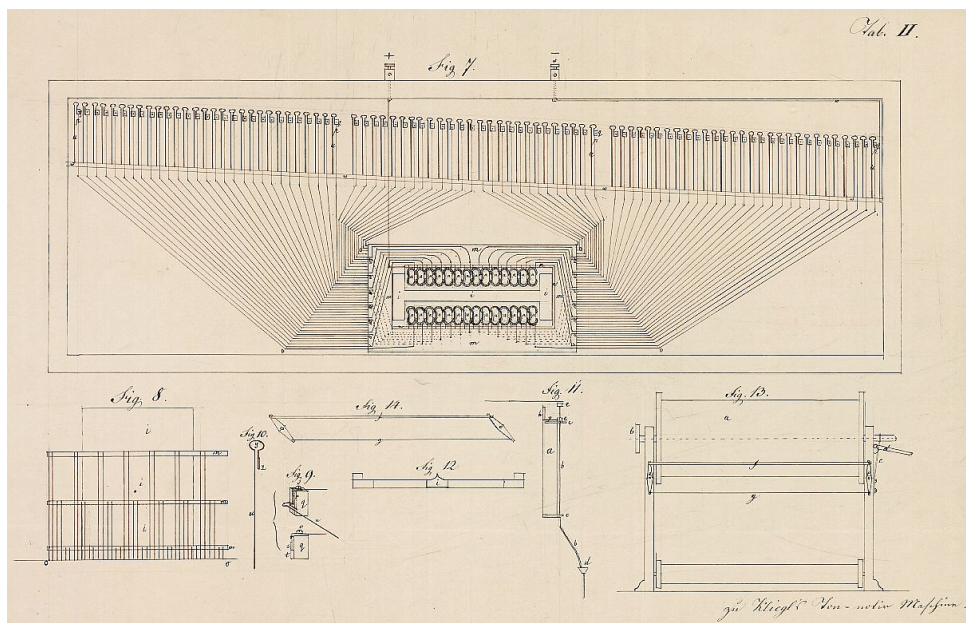
⁷² Bulyovszky Gyula: Fővárosi tárcza XI. Budapesti Hirlap, 1857. március 15., p. 2.

⁷³ Circuli quadratura – a kör négyszögesítése.

⁷⁴ Kakas Márton levelei: XXXI. Vasárnapi Ujság, 3. évf. 14. sz., 1856. szeptember 28., p. 343.

⁷⁵ Budapesti Hirlap, 1856. 291. sz., december 17.

A szabadalom címe: „Beschreibung einer Ton-notir Maschine, mit oder ohne electro magnetismus wirkend, mittelst welcher, alles was am Klaviere oder sonstiger Tasten Instrumente gespielt wird, in Zeichen so fixirt wird, daß das Gespielte mit der feinsten Nuancen sowohl der Töne als ihrer Werthe gelesen erkannt und in die gewöhnliche Notenschrift übertragen werden kann”. Az 1859/000289 számú szabadalmi leírás 20 paragrafusban ismerteti a találmány lényegét, amelyet 4 táblába szerkesztett 23 ábra egészít ki.

5. ábra: A szabadalom II. táblája

A hangjegyrőgép nyomán készült kotta

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye őriz egy kivételes jelentőségű kottát. A Kiegl hangjegyrőgépével készült zeneművet – melynek címe „Jenny polka”, szerzője Minszter Gyula – Ráth Nándor adta ki.

6. ábra:
A hangjegyrőgéppel készült kotta 1856-ból

Erkel és Liszt a hangjegyrőgépről

Erkel Ferenc életrajzírója, *Ábrányi Kornél* az általános pezsgés időszakaként jellemzi az 1850-es éveket. A zene terén szenzációs találmányokkal rukkoltak elő: ilyen volt „Kliegl kopir-masínája és Hamar Leo villamos zongorája.” Kliegl találmányáról, amely a Nemzeti Múzeumban közszemlére volt kitéve, a hírlapok – jórészt hazafias buzgalomból – sokat írtak, és azt korszakalkotónak nevezték.

„Erkel F. jóindulatból ki is állított [Kliegl] részére egy kedvező bizonyítványt, de gyakorlati értéket nem lehetett bizony annak tulajdonítani. Mikor Liszt 1858-ban másodízben itt időzött Pesten, a rajongó lelkesedésű Kliegl neki is bemutatta s igyekezett őt meggyőzni találmánya epochális volta felől. De Liszt sem tudott érte lelkesedni,” mert úgy vélte, még legtökéletesebb kivitelében sem lenne sok művészeti becse, mert „aki valami életrevaló értékes gondolatot rögtönöz a zongorán, azt rendesen maga le is szokta írni,” ami pedig nem olyan, azt nem is érdemes megörökíteni az utókor számára.⁷⁶

A hangjegyrőgép a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerül

Dienes Lajos Kliegl Józsefről írt, e cikkben már többször idézett életrajza *Nádasy Istvánt* annyira meghatotta, hogy azonnal tollat ragadott, és levélben biztatta a lap olvasóit, segítsenek a múzeum számára megszerezni Kliegl gépét, a „zongorahangok varázs jegyzőjét”. Nádasy hálás a Vasárnapi Ujság szerkesztőségének, hogy közölték Kliegl életleírását, „érde-

⁷⁶ *Ábrányi Kornél*: Erkel Ferenc élete és működése. Kulturtörténelmi korrajz. Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest, 1895, p. 10–102.

mes személye rajzát”, és úgy véli, ha összejönne 1000 pengő forint, „nemcsak a művészen lenne segítve; hanem a haza oltárára is szíves áldozatot tennénk, a mi szintúgy hazafiúi kötelesség ... e széles Magyarországon csak lesz még 99 magyar, kinek lelkiülete a nemzet diszéért – nemcsak úgy buzog, mint az én öreg magamé; hanem tüzebben s hathatósabban, mit is adjon a jó Isten!”

A szerkesztőség sietett nyilvánossá tenni a lelkes sorokat, bízva abban, hogy írójának, „a köztisztelőben álló hazafinak ... a magyar szívekhez intézett szavai nem fognak eredmény nélkül elhangzani”.⁷⁷ *Pákh Albert*, a lap szerkesztője öt héttel később örömmel jelentette, hogy a kezdeményezés máris sikerrel járt. *Tomori Anasztáz* és a *Vasárnapi Ujság* összesen 1137 pengő forintot és 10 cs. k. aranyat gyűjtött Kliegl számára.⁷⁸

A hangjegyrőgép azonban hiába került a Nemzeti Múzeumba, a készülék jó ideje nem található a gyűjteményben. Többen próbáltak utánajárni, mi történhetett, de mindannyian csak azt tudták megállapítani, hogy a gép nyomtalanul eltűnt. *Endrődi Béla*, aki éveken át gyűjtötte a Kliegl József életére vonatkozó adatokat, dokumentumokat, 1925-ben a következő lehangoló eredményre jutott. „Az akkori igazgató – Szalay Imre – hallani sem akart a Kliegl készülékéről, de mikor eléje tártam az adataimat, vizsgálatot rendelt el; hova tűnhetett a készülék? Hónapok múlva értesített is aztán, hogy a múzeum helyiségeinek zsúfoltsága miatt egy időben szokás volt egyes tárgyakat megőrzésre kölcsönadni a hivatalnokoknak. Így került a Kliegl-zongora valamelyik őr lakására, aki szeretett esténként zongorázni. Megbízható, rendes ember volt, hát odaadták neki. A derék embert azonban zavarta a hangjegyzőkészülék kattogása, egyszerűen leszerelte tehát a zongoráról. A készülék később a padlásra került, a múzeumi őr meghalt, az özvegy becsületesen visszaszolgáltatta a zongorát, mely náluk csak kölcsönletét volt, de a 'hangjegyzőkészülék' ottmaradt a padláson. Senki sem látta soha többé.”⁷⁹

Az emberi erőre szerkesztett gyalog aratógép

Az öreg Kliegl József, azóta, hogy pár évvel korábban a Nemzeti Múzeumba juttatta hangjegyzőgépét, csendes visszavonultságban élt egyik leányánál. 1859 őszén ismét Pesten termelt, magával hozva egy gyalog aratógépnek, legújabb találmányának mintarészeit. Alig terjedt el a hír, hogy „az öregúrnak ismét valami új találmánya van, tüstént híven megírták és leírták egymástól az újdondász urak ezen újdonságot, meg is sajnálgatták a jó öreget, hogy olyan csekély pártolásban részesül, hogy annyi szűkölködéssel kell küzöldnie”.⁸⁰

⁷⁷ Mi ujság? *Vasárnapi Ujság*, 4. évf. 6. sz., 1857. február 8., p. 50.

⁷⁸ *Pákh Albert*: Kliegl „Hangjegyző-gépének” átadása a nemzeti muzeumba. *Vasárnapi Ujság*, 4. évf. 11. sz., 1857. március 15., p. 92.

⁷⁹ *Endrődi Béla*: Lángész feledésben. *Nemzeti Ujság*, 7. évf. 210. sz., 1925. szeptember 19., p. 4.

⁸⁰ Próbaaratás szobában. *Vasárnapi Ujság*, 7. évf. 3. sz., 1860. január 15., p. 32.

Kliegl a *Magyar Gazdában* ismertette új találmányát. A 1½ lábnyi szélességben vágó aratógép emberi erőre van szerkesztve, és ha az arató másodpercenként 3 lábnyi sebességgel halad, egy holdat 3 óra alatt learathat. Mielőtt a feltaláló nyilvános próbát tenne, szüksége van 150 forintra, hogy befejezhesse a művet, és szabadalmat válthasson ki rá. A kölcsönt részben egy készlet kialakítására fordítaná, hogy a jövő évi aratáskor már használatba vehessék az érdekeltek a készüléket, mely szerint olyan olcsó lesz, hogy két munkás is megérteltes nélkül megveheti magának.⁸¹

A *Magyar Gazdasági Egyesület* 1859. szeptember 6-ai igazgató választmányi ülésén olvasták fel Kliegl folyamodását, melyben a feltaláló kifejti, az aratógépekkel folyó kísérletek miért nem elég kedvezőek. Ennek egyik fő oka a metszőrész, mely „oldalt lévén, az erő kiesik az egyenes irányból”, és ezáltal sok erő elvész. Kliegl új rendszerében a súrlódás a lehető legkisebb fokra száll le. A gépek további előnye, hogy jobbról és balról, sőt a gabonán keresztül is lehet velük aratni, mivel a talicskához hasonlóan hátulról előre kell tolni; magas és alacsony terméshez egyaránt lehet majd igazítani. A feltaláló 150 forint kölcsönt kér az egyesülettől, mely összeggel az elkezdett kézi aratógépet befejezhetné és a találmányt priviligiummal biztosíthatná.

A választmány méltányolja és örömet kész pártfogolni Kliegl fáradozását. Elfogadják az alelnök ajánlatát, hogy a báró Sina Simon által a gazdasági találmányok gyámolítására rendelkezésre bocsátott összegből fedezzék az aratógépre szükséges 150 forintot.⁸²

Kliegl 1860 januárjában egy kis teremben mutatta be gyalog aratógépe mintáját. Hogy a géppel aratni lehessen, Kliegl két-két lécdarab közé zsúpszálakat szorítottatott össze a vetett gabona sűrűségéhez hasonlóan, majd a lécpárokat a padlóhoz szegezték. Néhány ölnyi darabon úgy állt a zsúp a szobában, mint a szárán álló gabona.

A targonca alakú gép metszőrészét kellett a gabonának nekitolni. A motolla, mely a talponálló gabonát a kések felé hajtja, felül van alkalmazva, s a targonca lapos fenekére hulló levágott gabonát az arra kialakított, íves úton járó gereblyefogak lökik le. Ezeket a részeket a targoncát vivő kerékkel összeköttetésben lévő gépezet mozgatja.

Egy közepes testalkatú fiatalember (Kliegl fia) az aratómintával mintegy két másodperc alatt tisztán lemetszette azt, aminek felállítása egy embernek egy napi munkájába került. A jelenlevők meg voltak elégedve az eredménnyel, több arcon meglepetést is lehetett látni.⁸³

Az aratógép szabadalmi leírása

A *Pesti Napló* 1860. január végén közölte a hírt: „Kliegl Józsefnek Bazinban, egy sajátzerü uj kaszáló gépre egy évi szabadalom adatott”.⁸⁴

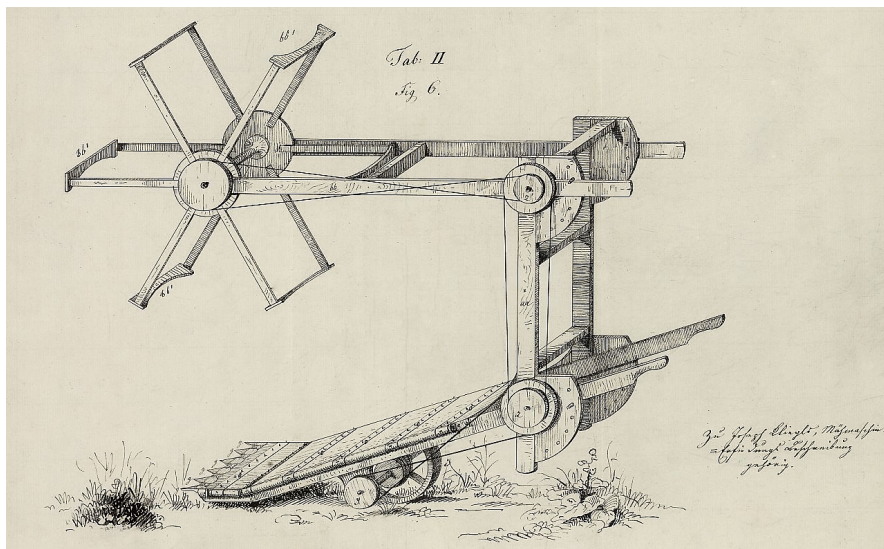
⁸¹ Kliegl József: Aratógép gyalog- és vonóerőre. *Magyar Gazda*, 1859. 26. sz., október 25., p. 430.

⁸² *Gazdasági Lapok*, 11. évf. 45. sz., 1859. november 10., p. 712–713.

⁸³ I. m. (80). (A cikkbe csúszott hibát a január 22-ei számban helyesbítették.)

⁸⁴ *Pesti Napló*, 11. évf. 2989. sz., 1860. január 29.

Kliegl 1860. január 4-én nyújtotta be a bécsi hivatalba aratógépének szabadalmi kérelmét, melynek címe: „Beschreibung der Erfindung einer Mähmaschine mit neuartigem Schneide-Prinzip, und Verbeßerung in sonstiger Construction”.⁸⁵ A leíráshoz két tábla tartozik nyolc rajzzal, a szabadalom azonosítószáma: 1861/000383. A feltaláló, „Josef von Kliegl”, a Pozsony melletti Bazint adta meg lakóhelyeként.

7. ábra: Az aratógép ábrázolása a szabadalmi leírásban

A szedő- és osztógépet helyettesítő újabb találmány

„A hatvanas években Kliegl egy negyedik gépet talált fel, mely a szedőgépet helyettesíté és az osztógépet feleslegessé teszi. Ezen gép egy stereotip-mintapapír (matricz) készítő gép, hasonlólag a zongora theoriára alapítva. Ezen gép, az ahhoz tartozó rajzok és magyarázatok még meg vannak Kliegl József fia, Kliegl Dénes nyugalmazott magyar kir. adószedő birto-kában, Pozsonyban. Ez utóbbi gép működési képességgel is bír.”⁸⁶

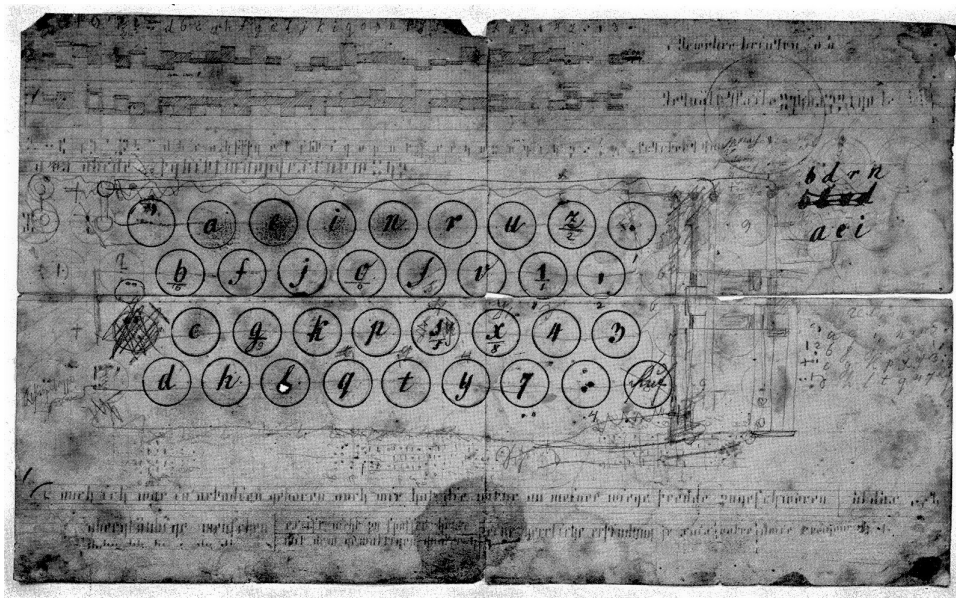
Tudomásunk szerint az 1830-as években feltalált szedő- és osztógépről nem maradt fenn semmilyen ábrázolás, a múzeumba került minta eltűnt. Vajda Pál gyűjteményének⁸⁷ részét

⁸⁵ A szerző köszöni Váczi András segítségét a korabeli kézírásos szövegek értelmezésében és leírásában.

⁸⁶ I. m. (57)

⁸⁷ Gazda István közlése szerint: Vajda Pál örökösei szerették volna, ha teljes technikátörténeti hagyatéka az Országos Műszaki Múzeumba kerül megőrzésre, ezt viszont Vámos Éva igazgató sem tudta elérni. A hagyatéka egy része magánkézbe jutott, más része – közte a Kliegl-anyag – szétszóródott.

képezte azonban egy Klieglnek tulajdonított tervrajz, amely „A magyar könyvnyomtatás képeskönyve 1473–1973” című kötetben is megjelent.⁸⁸

8. ábra: A szedőgép tervrajza

Nagy Zoltán szakértőként vizsgálta meg a rajzot, melyről a következőket állapította meg: Kliegl terve az 1860-as években készülhetett. A feltaláló jóval a soröntő szedőgépek megjelenése előtt szakított a hagyományos szedőgéptervekkel. A vázlat alapján elképzelhető, hogy Kliegl „eljuthatott volna a teljes betűképeket sajtoló, vagy esetleg öntő szedőrendszer kidolgozásához”.

„A tervrajzon egy egységméretű, kisbetűs ábécé betűalakjait lehet felismerni, a betűfigurák megjelenítésének jól átgondolt és teljesen kidolgozott technikai megvalósítás-módjával együtt.” „Kliegl betűformái egységszerűségűek, két oszlopban elrendezett, azonos vastagságú vonalakkal állnak. A vonalak hosszának és magassági helyzetének kombinációja teszi megkülönböztethetővé a jeleket. Ez igen gondosan és szellemesen kidolgozott rendszer.”

A vázlatból hiányoznak a nagybetűk, és nem látni sem azt, hogyan képzelte a feltaláló a szövegben egymás után következő betűk képét kellő sorrendben a megfelelő helyre sajtolni, sem azt, hogyan oldotta volna meg a sorkizárást. Nagy Zoltán úgy véli, mivel Kliegl mellett nem állt megfelelő műszaki felkészültségű kivitelező – talán ez az egyik oka, hogy a

⁸⁸ Soltész Zoltánné (összeáll. és bev.): A magyar könyvnyomtatás képeskönyve 1473–1973. Sajtó alá rend. a Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai Tanszéke. Kossuth ny., Budapest, 1973, 88. sz. kép.

terv nem valósult meg, és megmaradt műszaki érdekességnek. A találmányok viszont csak „annyit érnek, amennyi előnyt koruk és a későbbi korok számára ténylegesen jelentenek.”⁸⁹

Epilógus

Sok munkát adna még Kliegl József életművének teljes körű felkutatása; jó lenne kideríteni, vannak-e bárhol konkrétumok, dokumentumok a cikkben bemutatott, illetve a néhány helyen jelzésszerűen megnevezett további találmányairól. Egy nyomtatott kiadványban például szerepel egy hír, miszerint Kliegl egy évre szabadalmat kapott egy gőzgép továbbfejlesztésére, de erről a szabadalomról az osztrák hivatal nem tud.⁹⁰ Szabó József említést tesz arról az adhaesionalis készülékről, melynek segítségével a vasúton a legmeredekebb emelkedőn lehet járni, és bármely ponton, bármely pillanatban meg lehet vele állni, továbbá arról a mozdonyról, mely magával tudja vinni a síneket, illetve a 12-16 lóerejű gőzerőműről.⁹¹ Félő azonban, hogy ezek a tervei már örökre odavesztek.

Életrajzírói szerint Kliegl József utolsó éveiben egy pesti hónapos szobában, nagy nyomorban tengődött. Vélhetően azonban ez a kedvelt vándormotívum nem a valóságot tükrözi, csak a meg nem értett, támogatásban nem részesülő magyar feltalálói sors sztereotípiájából ered.

E sorok írója nem hisz az éhező, magára hagyott idős Klieglről szóló állítások igazában. Az egykorú dokumentumokból kirajzolódó kép alapján elképzelhetetlen, hogy gyermekei ne támogatták volna hajlott korú édesapjukat. Emlékezzünk vissza: Kliegl Laura édesanyjuk halála után magához vette és fölnevelte négy kiskorú testvérét; két öccse, Dénes és József akkor már saját lábán állt. 1860-ban Kliegl bizonyíthatóan Laura családjánál lakott. Unokaöccse, Kászonyi Dániel 1861-ben angol állampolgárként visszatelepült Magyarországra, majd 1863-ban feleségül vette a férje által kismizett és elhagyott Laurát.⁹² Kászonyi, Kliegl Dénes és Laura életpályáját, erkölcsi tartását ismerve, illetve tudva, hogy az 1860-as években a feltalálónak hat felnőtt gyermeke élt még⁹³ – biztosak lehetünk abban, hogy gyermekei nem hagyták volna nyomorogni apjukat. Ha Kliegl a halála előtti években egymaga akart gondoskodni a megélhetéséről Pesten, az sokkal inkább önérzetes jellemére, mintsem gyermekeitől való elhagyatottságára vezethető vissza.

⁸⁹ Nagy Zoltán: Kliegl József szedőgép-vázlatáról. *Technikatörténeti Szemle*, 13. évf., 1982, p. 191–195.

⁹⁰ Erfindung und Verbesserung in der Construction der Dampfmaschinen. Nr. 135. In: *Encyklopädische Zeitschrift des Gewerbewesens*. 6. Jg. 1846. p. 656.

⁹¹ Szabó: i. m. (15).

⁹² Márkus László: Kászonyi Dániel. In: *Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1977, p. 5–48.

⁹³ Kliegl Dénes állami hivatalnokként ment nyugdíjba. Dobos Gyula szerint az ifjabb József 1859-ben elhunyt, a négy fiatalabb gyermek megházasodott, egzisztenciát teremtett magának.

A feltaláló 1870. január 7-én bekövetkezett haláláról alig néhány sajtóorgánum adott hírt; a *Magyarország és a Nagyvilág* nekrológiója így méltatta: „Ki volt Kliegl? Egy nyughatatlan elme a buvárlatok sívár mezején, egy Columbus a maga nemében.”⁹⁴

* * *

A Magyar Nemzeti Galériából lapzárta után sikerült adatokat kapni az általuk őrzött két Kliegl József-képről. A XIX–XX. századi Festészeti Gyűjteményben az alábbi Kliegl művek találhatók meg:

- egy fiataalkori Önarckép (olaj, vászon, 28x23 cm) 1827-ből és
- egy Női arckép (olaj, falemez, 18,5x13,5 cm) 1838-ból.

⁹⁴ y – s.: Kliegl József. *Magyarország és a Nagyvilág*, 6. évf. 1870. február 27. 8. sz., p. 98–99.

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

Amerikai Egyesült Államok

E folyóirat augusztusi számának 65–66. oldalán beszámoltunk arról, hogy az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (United States Patent and Trademark Office, USPTO) 2020. áprilisban elutasította a DABUS mesterséges intelligenciát (artificial intelligence, AI) feltalálóként megnevező szabadalmi bejelentéseket, arra hivatkozva, hogy az amerikai szabadalmi törvény szerint feltaláló csak ember lehet. A bejelentés elutasítása ellen a bejelentő a Szövetségi Kerületi Fellebbezési Bíróságnál (Court of Appeal for the Federal Circuit, CAFC) nyújtott be fellebbezést, amelyet ez a bíróság elutasított, hangsúlyozva, hogy feltaláló csak természetes személy lehet. A CAFC további fő érve az volt, hogy a feltalálás próbaköve a találmány kigondolása, ami a feltaláló agyában gondolat kialakítását igényli, és ez kizárja az értelmet nélkülöző élettelen tárgyakat.

Ezek az értelmezések azonban megelőzték az AI által segített kutatás és fejlesztés időszakát, nyitva hagyva azokat az érveket, amelyek szerint a „feltaláló” meghatározását módosítani kell az új tudományos eredmények figyelembevételével.

Az AI által létrehozott találmányok oltalmazására a szerzői jogot is figyelembe vették. A Kilencedik Kerületi Bíróság nemrég a *Naruto v. Slater*-ügyben megállapította, hogy az állatok, minthogy nem emberi lények, nélkülözik a szabadalmi törvény által megkívánt törvényi megítélést. A döntés megkerüli azt a kérdést, hogy egy nem emberi lény lehet-e szerző, azonban azt sugalmazza, hogy nem lehet.

Az USPTO, felismerve a kérdéssel járó nehézségeket, a nyilvánosság véleményét kérte arról, hogyan kezelje az AI által létrehozott találmányokat. Számos egyén és szervezet válaszolt, de a kapott válaszok nem változtatták meg az USPTO álláspontját.

Az USPTO szakemberei természetesen tanulmányozták más szabadalmi hivatalok álláspontját is. Az Egyesült Királyság Szellemi tulajdon-védelmi Hivatala (UK Intellectual Property Office, UKIPO) és az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH, European Patent Office, EPO) egyaránt elutasította a DABUS-t feltalálóként megnevező szabadalmi bejelentéseket, alapvetően arra hivatkozva, hogy feltaláló csak emberi lény lehet.

Egyes ázsiai szabadalmi hivatalok kevésbé szigorúan ítélik meg ezt a kérdést. A japán és a dél-koreai szabadalmi törvény nem ad egyértelmű meghatározást a feltalálóról, míg a Kínai Állami Tanács jobb szellemi tulajdoni oltalmat követel annak érdekében, hogy támogassák

* Danubia Szabadalmi és Jogi Iroda.

az AI által kidolgozott találmányokat. Úgy tűnik, hogy a kínai erőfeszítések valóban növelték az AI-vonatkozású kínai szabadalmi bejelentések számát, amely jelenleg nagyjából kétszerese az USPTO-nál benyújtott hasonló bejelentések számának.

Minthogy a jelenlegi szabadalmi törvény alapján az USPTO elutasítja az AI-t feltalálóként megnevező bejelentéseket, egyes szakemberek abban reménykednek, hogy a kérdés megoldását elősegítheti, hogy a jelenlegi törvény lehetővé teszi a szabadalmi jogok átruházását vállalatokra, aminek révén rugalmasabban lehet kezelni az AI által kidolgozott találmányok oltalmának kérdését, befogadva olyan szabadalmi bejelentéseket is, ahol a feltaláló nem csupán egy ember. A megoldás megközelítését segítheti a közös feltalálás és az amerikai bíróságok ilyen irányú joggyakorlatának változása is. Egy másik lehetőség az lenne, ha az USPTO megnevezett feltalálóként elismerné az AI humán programozóját vagy azt a személyt, aki meghatározta az AI programjának feladatait.

Az AI által kidolgozott találmányok szabadalmazásának nehézségei miatt egyes amerikai szakemberek a megoldást a kereskedelmi titkok oltalmában látják. A kereskedelmi titkok oltalmának törvénye (Defend Trade Secrets Act, DTSA) vállalatok számára lehetőséget biztosít annak a problémának az enyhítésére, hogy a jelenlegi szabadalmi törvény nem engedélyezi az AI-találmányok oltalmát. A DTSA lehetővé teszi ideiglenes intézkedés elrendelését, pénzbeli kártérítés nyújtását és – különleges körülmények között – tulajdon *ex parte* lefoglalását, „ha szükséges a kereskedelmi titok terjesztésének meggátlásához”. A DTSA tárgyan határozza meg a kereskedelmi titkokat mint „a pénzügyi, üzleti, tudományos, műszaki, gazdasági vagy mérnöki információ valamennyi formáját és típusát”. Ez vonatkozhat felfedezések, kísérleti eredmények és tudományos know-how sokféle változatára. Így valószínű, hogy sok vállalat a kereskedelmi titkok oltalmához fog fordulni találmányainak megvédése érdekében. A kereskedelmi titkok hatékony módot nyújtanak olyan eredmények védelmére, amelyek kívül esnek a jellegzetes szellemi tulajdoni törvények hatókörén, és még fontosabb szerepet tölthetnek be az új AI-technológiák védelmében.

Egyesült Királyság

A felsőbíróság (High Court, HC) egy újabb döntése megerősítette, hogy a *Big Horn UK Limited* (Big Horn) és a vállalat igazgatója, *L. Enchev* (mint társas vétkező) bitorolták a *Red Bull* európai uniós védjegyeit (lásd az alábbi ábrás táblázat 1. oszlopát). A bíróság megállapította, hogy a Big Horn jelzései (2. oszlop) tisztességtelen előnyre tettek szert a jól ismert energiatal-gyártó védjegyeinek megkülönböztető jellege és hírneve alapján, azonban nem volt valószínű, hogy a vásárlóközönséget megtévesztették. Inkább az valószínű, hogy az átlagfogyasztó a Big Horn termékeit a Red Bull-termékek olcsóbb változataként fogná fel, ami Big Horn termékeinek eladását ösztönözné olyan módon, amely nem történt volna meg, ha a Big Horn jelzései nem emlékeztettek volna közvetlenül a Red Bull védjegyeinek vizuális és

fogalmi alakjára. Így tehát potyautasról van szó, amely az EU védjegyrendeletének 9(2)(c) cikke alapján bitorlást követett el.

a) Az ügy háttere

Az alábbi ábrán az 1. oszlopban a Red Bull védjegyei, míg a 2. oszlopban Big Horn jelzései láthatók.

3629342 Class 32: Non- alcoholic beverages including energy drinks	Double Bull 	
52746 Class 32: Non- alcoholic drinks	Blue/Silver Parallelogram with Sun Device 	
1564301 Class 32: Non- alcoholic drinks, in particular refreshment drinks, energy drinks	Single Bull 	

A második alperes, a *Voltino* (egy bolgár vállalat, amely ellen 2019. októberben hozott a bíróság ítéletet) kérelmet nyújtott be az EU Szellemi Tulajdoni Hivatalánál (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) egy olyan védjegy lajstromozása iránt, amely két kost és arany napsugarakat ábrázol „Big Horn” szavakkal a 32. áruosztályban többek között

energialitokra és különböző típusú szörpökre. A Red Bull 2016. szeptemberben szerzett tudomást a bejelentésről, és 2016. novemberben felszólalt ellene.

A felszólalási eljárás alatt a Big Horn italai megjelentek az Egyesült Királyságban és Bulgáriában. A Red Bull próbavásárlások alapján megállapította, hogy az italokat a hagyományos Red Bull-dobozokhoz hasonló alakú és méretű dobozokban árusítják kék-ezüst mintával és a lajstromoztatni kívánt védjeggyel.

A Red Bull felszólalását a Voltino bejelentése ellen az EUIPO felszólalási osztálya 2018. májusban elutasította, amit azonban a fellebbezési tanács hatálytalanított, és a Voltino bejelentését 2019. január 7-én elutasította.

A HC az alábbi kérdéseket vette fontolóra.

1. A védjegyrendelet 9(2)(b) cikke értelmében a Big Horn védjegye legalább hasonlít-e a Red Bull védjegyeihez, hasonló árukon használták-e, és okot adott-e a fogyasztók megtévesztésére?
2. A védjegyrendelet 9(2)(b) cikke értelmében a Big Horn jelzései legalább hasonlóké a Red Bull védjegyeihez, kapcsolatot létesítve az átlagfogyasztók elméjében a jelzések és a védjegyek között, ami megfelelő ok nélkül tisztességtelen előnyhöz vezethet a Red Bull védjegyeinek megkülönböztető jellege és hírneve alapján?
3. Mr. Enchev személyesen felelős-e társas vétkesként bármilyen bitorlásért?

b) Kérdések a 9(2)(c) cikk alapján

– *Hasonlóság*

A Red Bull képviselője, Bacon barrister először a Big Horn két bakot ábrázoló jelzésére tért ki, megállapítva, hogy az EUIPO fellebbezési tanácsa a jelzés és a Red Bull védjegye között némi hasonlóságot állapított meg, még ha csekély mértékű is, mert a védjegyeket „az átlagfogyasztó valószínűleg észrevenné”. Emellett mindkét jelzés patával és szarvval rendelkező, támadó állatok körvonalait ábrázolja, lábaikkal az ütközés pillanata előtti helyzetben, és mindkét esetben kör alakú háttér előtt.

A bíró arra a következtetésre jutott, hogy vizuális és fogalmi hasonlóság állapítható meg a Big Horn kettős kos jelzése és a Red Bull kettős bika védjegye között. Azt is megállapította, hogy vizuális és fogalmi hasonlóság van a Big Horn kék és ezüst geometriai mintája és a Red Bull kék és ezüst paralelogramma mintája (közel azonos színelosztást használva szögletes geometriai alakzatokkal és központi sárga nap elemmel), valamint a Big Horn egyetlen birkát és a Red Bull egyetlen bikát ábrázoló védjegye között.

– *Kapcsolat a jelzések és a védjegyek között*

Bacon barrister a továbbiakban általános értékelést végzett, figyelembe véve számos tényezőt annak mérlegelésekor, hogy kapcsolat hozható-e létre a Big Horn jelzései és a Red Bull védjegyei között (aminek alapján ez a használat tisztességtelen előnyt nyújtana a Big Horn részére). Ezek a tényezők magukban foglalták a következő tényeket.

1. A Red Bull védjegyei globális hírnévnek örvendenek, és nagymértékben disztinktívek.
2. A Big Horn jelzéseit ugyanazokon a termékeken használták, mint a Red Bull védjegyeit (energiaitalok és szörpök), és a Red Bull italaival azonos helyeken és azonos méretű edényekben árusították őket.
3. Az alperes Facebook-oldalán számos ábra található, amelyeken dobozai közvetlenül a Red Bull italai mellé vannak helyezve.

A bíró arra a következtetésre jutott, hogy a Big Horn jelzései úgy voltak megtervezve, hogy „lehetővé tegyék a Big Horn számára a potyautasságot a Red Bull hírneve alapján”, valamint a haszonszerzést a Red Bull azon üzleti erőfeszítései következtében, amelyek révén védjegye sajátos imázsra tett szert.

c) A védjegyrendelet 9(2)(b) cikke

Bár már nem volt feltétlenül szükség a 9(2)(b) cikk szerinti bitorlás figyelembevételére, Bacon barrister egyértelművé tette, hogy a Big Horn jelzései nem adtak volna okot egy átlagfogyasztó részéről összetévesztés valószínűségére. Szerinte egy átlagfogyasztó még csekély mértékű figyelem esetén is tisztában volt a jelzések közötti különbségekkel, és nem volt valószínű, hogy egy Big Horn-terméket Red Bull-terméknek nézne akár a kezdeti érdeklődés, akár a vásárlás időpontjában, vagy a termék vásárlás utáni megismerlésekor. Ehelyett azt állapította meg, hogy az átlagfogyasztó valószínűleg észrevenné, hogy a Big Horn-termékek olcsóbb változatai a Red Bull-termékeknek.

A HC a fentiek alapján megerősítette, hogy a Big Horn és Mr. Enchev egyaránt felelős a Red Bull védjegyjogainak bitorlásáért.

Európai Szabadalmi Hivatal

A) A koronavírus világjárvány által indítatva az ESZH 2020. áprilisban jelentős változást jelentett be a szóbeli tárgyalások megtartásának gyakorlatában.

Mostanáig európai szabadalmi bejelentéseket vizsgáló osztályai a szóbeli tárgyalásokat rendszerint az ESZH hivatali helyiségeiben tartották. Kérelemre az ESZH saját tetszése szerint dönthetett videokonferencia megtartásáról. Az ilyen kéréséket azonban a hivatal megtagadhatta a videokonferenciához szükséges eszközök hivatalbeli hiánya miatt vagy akkor, ha az elővizsgáló nézete szerint a videokonferencia a bejelentés tárgya vagy az ügy bonyolultsága miatt nem lenne megfelelő.

Az ESZH most majdnem 180 fokos fordulatot hajtott végre, mert a vizsgálati osztályok előtti meghallgatásokat videokonferencia útján fogják megtartani, hacsak nem merülnek fel komoly okok ez ellen. Az ESZH szerint ilyen komoly ok lehet, ha szükség van közvetlen bizonyításra, vagy ha a „bejelentő vagy képviselője akadályozva van a videokonferencián való részvételben”. Bár az ESZH elvileg más okokat is elfogadhat, úgy tűnik, hogy csak nagyon kevés ügyben kíván személyes meghallgatást tartani.

A változás a gyakorlatban az elővizsgálati osztályok előtti valamennyi meghallgatást befolyásolja. Jelenleg nem változnak az ESZH felszólalási osztályai és fellebbezési tanácsai előtti meghallgatások, amelyeket csak személyesen lehet lefolytatni.

Ennek a változásnak az elsődleges haszna az, hogy az ESZH előtti elővizsgálati eljárást mozgásban tartja még akkor is, ha az utazási korlátozások vagy egyéb távoltartási rendszabályok hosszabb időn keresztül hatályban maradnak. Az ESZH az utóbbi években jelentős erőfeszítéseket tett a vizsgálatlan bejelentések számának csökkentésére, és nyilvánvalóan ügyel arra, hogy ez az erőfeszítése ne vesszen kárba.

Ez a változás részét képezi az ESZH azon törekvése is, hogy kommunikációs csatornákat nyisson bejelentőivel és azok képviselőivel. Az elővizsgálók valóban egyre nyitottabban közvetlen telefonbeszélgetések lefolytatására és email-váltásra, egyben hozzásegítve a bejelentőket ahhoz, hogy a felmerülő kérdéseket és félreértéseket gyorsabban és hatékonyan oldják meg. Az ESZH a változástól azt várja, hogy az eredményes videokonferenciameghallgatások jobb együttműködést alakítanak ki a bejelentőkkel, ami egyébként a hivatal 2023-ig tartó négyéves tervének egyik fontos célkitűzése is.

A változás környezetvédelmi szempontból is előnyös, mert csökkenti az ESZH müncheni, hágai és berlini székhelyéhez és onnan haza irányuló utazások számát.

Nincs jele annak, hogy a változás csupán a világjárvány megszűnésig lenne érvényes. Sok érv szól amellett, hogy a változást tovább is tartsák fenn, természetesen gondosan ügyelve arra, hogy elkerüljék az előre nem látható káros következményeket, így például olyan bejelentők fellebbezéseinek az áradatát, akik azt állítják, hogy megsértették meghallgatási jogukat.

B) Az ESZH-nál benyújtott dokumentumok kérelem alapján általában javíthatók, még ha a fellebbezési díjat helytelen jelölés vagy kihagyás miatt nem fizették is be. Ennek azonban az a feltétele, hogy a fizetési szándék igazolható és azonnal nyilvánvaló legyen.

Egy némileg különös esetben egy fellebbező fél a határidőn belül rendelkezett a fellebbezési díj ESZH-nak való kifizetéséről, de a tényleges fizetés nem történt meg az elektronikus tartozási értesítés átvételének napján, mert a „Fizetési mód” mező nem volt kitöltve. Ezért az ESZH a fellebbezési kérelem benyújtási díját csupán a fizetési határidő lejárta után kapta meg külön fizetés útján, amelyet a 139. szabály szerint helyesbítési kérelem kísért az elektronikus közvetlen tartozási irattal együtt, amelyen már jelezték a fizetés módját.

Ezért az ESZH fellebbezési tanácsának el kellett döntenie, hogy a fizetés későn történt-e, vagy pedig az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) hibák helyrehozatalára vonatkozó 139. szabálya a fellebbezési díj fizetésére is vonatkozik-e. A Bővített Fellebbezési Tanács 2014. évi, G 1/12 sz. döntésében már megerősítette, hogy az ESZE 139. szabályának első mondata általában alkalmazható az ESZH-nál benyújtott dokumentumokban előforduló hibák javítására, kérelem alapján.

A Bővített Fellebbezési Tanács ezen az alapon dokumentumokban előforduló hibák javítása esetén az alábbi követelményeket határozta meg:

- i) A javításnak az eredeti célhoz kell vezetnie, és nem alapulhat véleményváltozáson.
- ii) Az eredeti szándéknak közvetlenül láthatónak kell lennie.
- iii) A javítandó hiba egy helytelen jelzés vagy egy kihagyás lehet.
- iv) A javítási kérelmet késedelem nélkül kell benyújtani.

A jelen esetben a fellebbezési tanács megállapította, hogy a fellebbező kielégítette ezeket a követelményeket, mert csupán kihagyta a „fizetési mód” mező kitöltését azon a napon, amikor időben végezte a fizetést, azonban az elégségesnél több pénz volt a számláján a kívánt összeg fedezésére. A helyes díjkódot is kitöltötte. Amellett a fellebbező az ESZE 139. szabályán alapuló helyesbítési kérelmét már 9 napon belül benyújtotta azt követően, hogy a vizsgálati osztály közölte a fellebbezési díj fizetésének elmulasztását. Ezt a tanács „késedelem nélküli helyesbítési kérelemként” ismerte el.

Végül a tanács figyelembe vette a jogbiztonság követelményét is, amely szerint a feleket rendes körülmények között kötik eljárási cselekményeik, és ezt a jogbiztonság szükségleteivel szemben kell mérlegelni. Ehhez figyelembe kell venni harmadik felek és a közönség érdekeit is. A jelen esetben azonban a jogbiztonság követelménye nem volt lényeges, mert nem volt alperes, akit egy helyesbítés érinthetett volna. A fellebbezési díj fizetéséhez közérdek sem kapcsolódott.

Kisegítő rendszabályként a fellebbező a megfelelő díj befizetése mellett az ESZE 122. cikke alapján *restitutio in integrum*ot is kért, amit a fellebbezési tanács feleslegesnek tekintett.

Minthogy a fellebbezőnek valóban szándékában állt befizetni az ESZE 108.1 cikke szerinti két hónapos határidőn belül a fellebbezési díjat, a fellebbezési eljárást kellő időben kezdeményezte – állapította meg a tanács. A helyesbítési kérelem egy olyan hibára vonatkozott, amelyet ezen az időtartamon belül követtek el, és a hiba csupán annyi volt, hogy a fellebbező helytelenül töltötte ki a fellebbezési díj fizetésére vonatkozó űrlapot.

C) A 2 546 368 sz., nagy szilárdságú acéllemez gyártási eljárására vonatkozó európai szabadalom elleni felszólalást a fellebbezési tanács elutasította. Ez a T 1969/17 sz. ügy azért érdekes, mert egy európai szabadalom kielégítő kinyilvánításával kapcsolatos, és új felszólalási okok bevezetését jelenti folyamatban levő eljárásba, különös tekintettel arra, hogy a megtámadott döntés nem volt kellően indokolva.

A felszólalást eredetileg nem kielégítő kinyilvánításra és újdonsághiányra hivatkozva indokolták. A szóbeli eljárásban a felszólaló az ESZE 100(c) cikkére hivatkozott, ami a jelen esetben az eredeti szabadalmi bejelentésnek új jellemzővel történő, meg nem engedhető kiterjesztését jelentette. Ezt a tanács nem engedélyezte, és a felszólalást elutasította.

Az ezt követő fellebbezési eljárásban a felszólaló azzal érvelt, hogy a 100(c) cikk alapján engedélyezni kellett volna a felszólalást, mert az első pillantásra fontos volt a szabadalom

fenntartása szempontjából; ezért a kifogásolt döntés nem tartalmazott semmilyen lényeges indokolást.

A felszólaló továbbá azzal érvelt, hogy a kinyilvánítás sem volt kielégítő, mert a bejelentő nem ismertette azt, hogy hogyan kell a leghidegebb részt a szélesség irányában a megkívánt szűk hőmérséklet-tartományban tartani. Ezenkívül a felszólaló további bizonyítékot is benyújtott a feltalálói tevékenység hiányáról, bár ezt korábban nem említette felszólalási okként.

Minthogy a szóbeli tárgyaláson a felszólalás okaként először hivatkoztak az ESZE 100(c) cikkére, ennek elfogadása a felszólalási osztály tetszésétől függött. A fellebbezési tanács ezt a hiányt elismerte az írott döntésben, és emellett nemtetszését nyilvánította azzal kapcsolatban, hogy a felszólalási osztály röviden intézte el a tárgyat. A szóbeli tárgyaláson megbeszélték ezt a kérdést, és mindkét fél elegendő lehetőséget kapott a kérdés megválaszolására – közölte a tanács a szóbeli tárgyalás jegyzőkönyvére hivatkozva.

A tanács azt is hangsúlyozta, hogy a T 986/93 sz. döntés 2. és 4. indokolása és a T 620/08 sz. döntés 3. és 4. indokolása szerint joga van vizsgálni egy későn benyújtott felszólalási okot, amelyet a felszólalási osztály nem vett figyelembe, ha a fellebbezési tanács azon a véleményen van, hogy a felszólalási osztály ilyen vonatkozásban visszaélt döntési jogával.

A jelen ügyben azonban nem ez volt az eset, és a fellebbezési tanács úgy döntött, hogy az igényelt tárgy nem lépte túl a benyújtott bejelentésben kinyilvánított kört. Ezért a felszólalási osztály helyesen gyakorolta azzal kapcsolatos döntési jogát, hogy a 100(c) cikk szerint engedélyezze a később benyújtott új felszólalási okot.

Ez a döntés azt is mutatja, hogy az indokolás hiánya nem tesz egy döntést megváltoztathatóvá.

Az ESZE 100(b) cikke szerint a kielégítő kinyilvánítás követelményét a szabadalmazhatóság feltételeként ki kell elégíteni. A gyakorlatban természetesen mindig az a cél, hogy a találmányt úgy nyilvánítsák ki, hogy az a lehetőség határain belül ne legyen teljes, de még kielégítő legyen. Az ESZE 100(a) cikke szerint a találmányt olyan mértékben kell egyértelműen és teljesen kinyilvánítani, hogy egy szakember azt meg tudja valósítani. Ennek megfelelően érdemes figyelembe venni a jelen ügyet a kielégítő kinyilvánítás szempontjából, mert a fellebbezési tanács az utóbbit nem tekintette megfelelőnek.

A felszólaló lényegileg azt állította, hogy egy szakember nem lenne képes az acéllemez leghidegebb részét az igényelt, állítólag szűk szélességtartományban tartani úgy, hogy a célzott hőmérséklet ne haladja meg a hűtés megállításának $+15\text{ °C}$ hőmérsékletét, figyelembe véve a hűtésre vonatkozó szövegrészt. Csupán az van kinyilvánítva, hogy hogyan kell ezt a hőmérsékletet mérni.

A fellebbezési tanács azonban nem volt meggyőzve. A vitatott szabadalom leírásában pontosan inkább a hőmérsékletmérés széles körű magyarázata volt kinyilvánítva, ami lehetővé tette egy olyan szakember számára, aki ezt a mérési technikát alkalmazza és széles körű általános tudással rendelkezik, hogy a hőmérsékletet a kívánt tartományon belül tartsa

– állapította meg a tanács. Emellett a felszólaló nem nyújtott be semmi olyan bizonyítékot, amely ezt a pontot kétségbe vonta volna.

Az újdonságihánnyal kapcsolatban, amely már a bevezető eljárásban is szerepelt, a tanács úgy döntött, hogy a vitatott szabadalmat újnak kell tekinteni a megnevezett D1 dokumentummal összehasonlítva. Ennek megfelelően a D1 alapján nem lehetett megállapítani feltalálói tevékenység hiányát, azonban ez az egyetlen olyan dokumentum volt, amelyre a felszólalási osztály előtti eljárásban hivatkoztak. Ezért a tanács úgy döntött, hogy a feltalálói tevékenységet figyelmen kívül hagyja az újdonságra vonatkozó kifogás ténybeli és bizonyítási körülményeinek vizsgálatakor. Ebben az esetben a felszólalónak egyet kellett értenie ennek az új felszólalási oknak a bevezetésével (a G 10/91 sz. döntés szerint, figyelembe véve a fentebb mondottakat). Ilyen beleegyezést azonban a jelen esetben nem adott a felszólaló, ezért a fellebbezési tanács a fellebbezést teljes terjedelmében elutasította.

D) Az Európai Szabadalmi Hivatal 3.3.01 sz. műszaki fellebbezési tanácsa 2020. márciusi, T 1491/14 sz. döntésében további tájékoztatást nyújtott azokról a követelményekről, amelyek alkalmasak megalapozni olyan második indikációs alkalmazási igénypontok újdonságát, amelyek egy céltudatosan megválasztott pácienscsoport kezelésére vonatkoznak.

Az ESZH korábbi joggyakorlata megállapította, hogy egy ismert gyógyhatású vegyület alkalmazása ugyanannak a betegségnek a kezelésére, amely ki van nyilvánítva a technika állásában, új gyógyászati alkalmazást képezhet, feltéve, hogy alanyok egy új csoportján végzik. Szükséges, hogy ezek az alanyok különbözzenek a korábbi csoporttól vagy fiziológiai, vagy pedig patológiai állapotukban. T 233/96 sz. döntésében a műszaki fellebbezési tanács azon a nézeten volt, hogy az igényelt alcsoportnak nem szabad átfedésben lennie páciensek korábban kezelt csoportjával, és a páciensek alcsoportját nem szabad önkényesen kiválasztani, vagyis funkcionális összefüggésnek kell fennállnia az új csoport fiziológiai vagy patológiai állapota és a gyógyászati hatás között. Újabban a tanács T 694/16 sz. döntésében eltért T 233/96 sz. döntésétől, és megállapította, hogy az újdonságot meg lehet állapítani egy olyan szabadalmi alcsoport számára, amely átfedésben van korábban kezelt páciensek egy nagyobb népességcsoportjával, ha az alcsoport azonosító jellemzője (ebben az esetben a biomarker jelleg, amely előre jelzi a kezelés eredményességét) korábban a szakmában nem volt ismert (és funkcionális összefüggés van ezen jellemző és a gyógyászati hatás között). A most tárgyalt döntésben ezt a megközelítést követték, aminek révén további tájékoztatás nyerhető azokkal a követelményekkel kapcsolatban, amelyeket annak megállapítására használnak, hogy egy pácienscsoport olyan célzatos kiválasztást jelent-e, amely újdonságot kölcsönöz egy második indikációs alkalmazási igénypontnak.

A T 1491/14 sz. döntés depresszió, szorongás, gyógyszerrel való visszaélés vagy krónikus fájdalom kezelésére szolgáló gyógyszerre vonatkozik olyan páciensben, aki korábban abba hagyott vagy csökkentett egy másik gyógyszerrel való kezelést ugyanannak a betegségnek a kezelésére alvási vagy szexuális vonatkozású káros esemény miatt. A tanácsnak arról kellett döntenie,

hogy ez a konkrét pácienscsoport alkalmas-e arra, hogy újjá tegye az igényelt gyógyászati alkalmazást.

A szabadalmas a felszólalást követő fellebbezési eljárásban három követelményt adott meg annak megállapítására, hogy egy pácienscsoport újjá tehet-e egy korábban ismert gyógyászati alkalmazást. Ezek a követelmények a következők.

1. A pácienscsoportot nem ismertették a vonatkozó technika állásában.
2. A csoporthoz tartozó pácienseket meg lehet különböztetni a technika állásából ismertektől fiziológiai vagy patológiai állapotuk révén.
3. Funkcionális összefüggés van jellemző fiziológiai vagy patológiai állapotuk és a gyógyászati kezelés között, és így a páciensek kiválasztása nem önkényes.

A fellebbezési tanács egyetértett azzal, hogy egy olyan pácienscsoport, amely eleget tesz ezeknek a követelményeknek, alkalmas lenne az újdonság követelményeinek kielégítésére, és egymás után vizsgálta ezt a három követelményt.

Az 1. követelmény megfontolásakor megállapította, hogy ez ki van elégítve, mert a páciensek új csoportja nem volt kinyilvánítva a technika állásában, amely leírta olyan páciensek kezelését, akik depressziótól, szorongástól, gyógyszerrel való visszaéléstől vagy krónikus fájdalomtól szenvedtek, de nem írta le a páciensek kezelési történetét. Így, jöllehet a páciensek új alcsoportját be lehetett iktatni a kezelt páciensek korábbi csoportjába, vagy az új alcsoport azzal átlapolható (ahol a korábbi csoportba tartozók olyan páciensek, akik mellékhatások miatt felhagytak egy másik gyógyszereléssel), a tanács az alcsoportot újnak tekintette, mert annak azonosítási jellemzőjét (vagyis a kezelési történetet) a technika állása korábban nem ismertette. Ez az álláspont megegyezik a T 694/16 sz. döntésben kinyilvánítottal.

A 2. követelménnyel kapcsolatban a tanács megállapította, hogy a páciensek döntése arról, hogy folytassanak, csökkentsenek vagy megszüntessenek egy gyógyszerelést káros hatások miatt, nem önkényes választás, hanem inkább egy műszaki döntés, amely összehasonlítható azzal, amikor egy orvos kiválasztja a páciens legkedvezőbb kezelési módját. A tanács nézete szerint a páciensek döntése a korábbi kezelés abbahagyásáról alvási vagy szexuális zavarok miatt a korábbi kezelés hibájának tulajdonítható, amely a páciens szellemi egészségét és antidepresszánsok iránti magatartását befolyásolná, és patológiai szempontból elkülöníti a páciensek új csoportját. Ilyen vonatkozásban a tanács azon a véleményen volt, hogy az új csoport kezelési története a csoport tagjait patológiai szempontból elkülöníti a technika állásából ismert páciensektől (akiknek a kezelési története nem volt ismert), és így a 2. követelmény is ki van elégítve.

Végül a 3. követelmény vonatkozásában a tanács megjegyezte, hogy az igényelt kezelés alvási és szexuális vonatkozású káros hatásokat a placebo szintjén (vagy ahhoz közel) idéz elő. Ezért különösen alkalmas depresszió, szorongás, gyógyszerrel való visszaélés vagy krónikus fájdalom kezelésére olyan páciensek esetén, akik elhatározták, hogy ilyen káros hatások miatt megszüntetik vagy csökkentik a korábbi gyógyszerelést. Ennek következtében teljesül a

funkcionális kapcsolat követelménye a páciensek patológiai állapota és gyógyászati kezelése között, és így a 3. követelmény is ki van elégítve.

A fentiek alapján a műszaki fellebbezési tanács döntése megerősítette, hogy a második gyógyászati alkalmazásra vonatkozó igénypontok, amelyek egy olyan pácienscsoport kezelésére vonatkoznak, amelyet kezelési története alapján választottak ki és egy ismert gyógyszerrel kezelnek, új egy tágabb pácienscsoport azonos gyógyszerrel végzett korábbi kezeléséhez viszonyítva.

A döntés tehát olyan követelménysorozatot szolgáltat, amely hasznos lehet annak megállapításakor, hogy egy pácienscsoport olyan célszerű kiválasztást képvisel-e, amely újdonságot kölcsönöz egy második gyógyászati alkalmazási igénypontnak. Ezek a követelmények lehetővé teszik az újdonság elismerését még akkor is, ha átfedés van az új pácienscsoport és korábban kezelt páciensek egy nagyobb csoportja között, ha a pácienscsoportot patológiai vagy fiziológiailag meg lehet különböztetni a technika állásából ismert páciensektől – összhangban a T 694/16 sz. döntéssel. Továbbá a döntés megnyitja az utat olyan igénypontok felé, amelyek új pácienscsoportok kezelésére irányulnak olyan körülmények között, ahol megállapítják, hogy egy ismert kezelés különösen kedvező egy sajátos kezelési történettel rendelkező páciensek számára. Így a műszaki fellebbezési tanács T 1491/11 sz. döntése megerősíti az ESZH közeledését afelé, hogy oltalmat engedélyezzen személyre szóló egészségügyi találmányok számára.

E) Az ESZH Bővített Fellebbezési Tanácsának 2020. május 14-i G 3/19 sz. döntése növények és állatok szabadalmazhatóságát tárgyalja. A vonatkozó szabadalmi bejelentést a *Syngenta Participations AG* nyújtotta be EP12756468.0 számmal, és igénypontjai új borsnövényekre és azok javított tápértékű gyümölcsseire vonatkoznak. A Bővített Fellebbezési Tanács kimondja, hogy a biológiai eljárással kapott növények (és állatok) az Európai Szabadalmi Egyezmény alapján ki vannak zárva a szabadalmazhatóságból, ami ellentétben áll az ESZH korábbi döntéseivel.

Az Európai Szabadalmi Egyezmény 53(b) cikke kimondja, hogy nem engedélyezhetők európai szabadalmak növény- és állatfajtákra, vagy növények vagy állatok létrehozására szolgáló, lényegileg biológiai eljárásokra; ez a rendelkezés nem alkalmazható mikrobiológiai eljárásokra vagy azok termékeire. Két 2016-ból származó döntésében – a G 2/12 sz. (paradicsom II) és a G 2/13 sz. (brokkoli II) döntésben – a Bővített Fellebbezési Tanács megállapította, hogy növények önmagukban nincsenek kizárva a szabadalmazhatóságból akkor sem, ha lényegileg biológiai eljárással hozták őket létre. A kizárás kulcsszava a *fajta* szó, mert úgy tekintették, hogy az nem foglalja magában a lényegileg biológiai eljárással kapott termékeket (például a növényeket *önmagukban*).

Az Európai Parlament és a Tanács 1988. július 6-i, 98/44/EC biológiai irányelve a biológiai találmányok jogi oltalmáról harmonizálja az EU-ban a biológiai anyagra vonatkozó találmányok szabadalmazhatóságát tárgyaló nemzeti törvényeket. A Paradicsom II- és a

Brokkoli II-döntést követően az Európai Bizottság azt a nézetet fogadta el, hogy a biotechnológiai irányelv elfogadásakor az EU törvényhozójának az volt a szándéka, hogy kizárja a szabadalmazhatóságból az olyan termékeket (növényeket/állatokat és növényi/állati részeket), amelyeket lényegileg biológiai eljárásokkal kaptak. Ezt követően az ESZH Adminisztratív Tanácsa 2017-ben bevezette az ESZE 28(2) szabályát, amely arról rendelkezik, hogy az 53(b) cikk alapján nem engedélyezhetők olyan szabadalmak, amelyek kizárólag lényegileg biológiai eljárással kapott növényekre vagy állatokra vonatkoznak. Ez egyértelműen ellentmondásban állt a korábbi Paradicsom II- /Brokkoli II-döntéssel.

Az EP 12756468.0 sz. szabadalmi bejelentés feldolgozását szüneteltették, amíg nem tisztázódott a Bizottság állásfoglalása, majd a 28(2) szabály bevezetését követően folytatták a bejelentés vizsgálatát, és az ESZH vizsgálati osztálya elutasította a bejelentést, mert megállapította, hogy a találmány az ESZE 53(b) cikke és 28(2) szabálya alapján ki van zárva a szabadalmazhatóságból. A bejelentő fellebbezett az elutasítás ellen, azzal érvelve, hogy az ESZE új 28(2) szabálya ellentmondásban van az 53(b) cikkel. Ezután következett az ESZH műszaki fellebbezési tanácsának T 1063/18 sz. írott döntése. Úgy tűnt azonban, hogy ez egyáltalán nem tette egyértelművé a dolgokat, főleg azért nem, mert az arra a következtetésre jutott, hogy a 28(2) szabály valóban ütközött az 53(b) cikkel.

A T 1063/18 sz. döntés által okozott jogbizonytalanság következtében, valamint arra tekintettel, hogy az ESZH majdnem mindegyik szerződő állama hasonló véleményen volt, az ESZH elnöke az ügyet a Bővített Fellebbezési Tanácshoz utalta. A Bővített Fellebbezési Tanács G 3/19 sz. döntése rendezte a helyzetet, mert abban jóváhagyta az ESZE 53(b) cikkének értelmezésével kapcsolatos korábbi megállapításait. A Bővített Fellebbezési Tanács azonban utalt arra, hogy a rendelkezések „megváltozhatnak vagy fejlődhetnek, és ezért a Paradicsom II- és a Brokkoli II-döntést nem lehet felhasználni az ESZE 53(b) cikkének értelmezésével kapcsolatos vita rendezésére. Emellett az ESZE új 28(2) szabálya az 53(b) cikk „dinamikus” értelmezését teszi szükségessé. Erre tekintettel a Bővített Fellebbezési Tanács feladta a Paradicsom II- és a Brokkoli II-ügy korábbi értelmezését. A Bővített Fellebbezési Tanács szerint az ESZE új 28(2) szabályának bevezetése óta az ESZE 53(b) cikkét úgy kell értelmezni, hogy az kizárja a szabadalmazhatóságból a növényeket, a növényi anyagot és az állatokat, ha az igényelt terméket kizárólag lényegileg biológiai eljárással kapták, vagy ha az igényelt eljárás jellemzői egy lényegileg biológiai eljárást határoznak meg. Az ESZE 53(b) cikkének ez az új értelmezése nem visszamenőleges hatályú a 2017. július 1-je előtt engedélyezett európai szabadalmakra vagy az ezen időpont előtt benyújtott európai szabadalmi bejelentésekre nézve.

Az ESZH elnöke kijelentette, hogy a döntés bizonyára nagyobb jogbiztonságot fog nyújtani a szabadalmi bejelentők és az általános közönség számára, azonban kétségtelennek tűnik, hogy a döntés aggályokat szült azok körében, akik érdekeltek a növénytermesztésben és a mezőgazdaságban, és olyan helyzetbe kerülhetnek, hogy termékeik, amelyeket ortalmazhatónak gondoltak, többé nem szabadalmazhatók. A döntés azonban kedvező olyan

növénytermesztők számára, akik a Paradicsom II- és a Brokkoli II-döntés fényében a rendelkezés korábbi értelmezését méltánytalanul tágnak találták.

Az Európai Unió Bírósága

A) Az Európai Unió Bírósága (Court of Justice of the EU, CJEU) 2020. április 31-én döntést hozott a *Royalty Pharma* kiegészítő oltalmi tanúsítványa (supplementary protection certificate, SPC) ügyében. Szakmai körökben egy évtizede várnak pontos magyarázatot arra, hogy hogyan értendő a 469/2009 sz. SPC-rendelet 3(a) cikke szerint az a követelmény, hogy „a terméket egy érvényben levő alapszabadalomnak kell védenie”.

a) Tények

A *Royalty Pharma* birtokolja az EP 1 084 705 B1 sz. ('705-ös) európai szabadalmat, amely a DPP-IV inhibitorok alkalmazását igényli diabétesz kezelésére. A *Royalty Pharma* Németországban SPC-t kért, alapszabadalomként a '705-ös európai szabadalmat jelölve meg, termékként pedig a sitagliptint, egy DP-IV inhibitor, amelyet diabétesz kezelésére használnak. Magát a sitagliptint azonban, jóllehet a '705-ös európai szabadalom oltalmi körébe esik, a szabadalomban nem igénylik és nem is nyilvánítják ki, és valójában a '705-ös európai szabadalom benyújtását követően a *Merck & Co.* (Merck) fejlesztette ki. A Merck ezt követően kapott szabadalmat konkrétan a sitagliptin vegyületre és egy SPC-t a sitagliptin-szabadalomra alapozva. A Merck licenciat kapott a *Royalty Pharma*tól a '705-ös európai szabadalomra.

A Német Szabadalmi és Védjegyhivatal (Deutsches Patent- und Markenamt, DPMA) elutasította a *Royalty Pharma* kérelmét azon az alapon, hogy az nem egyeztethető össze a rendelet 3(a) cikkében foglaltakkal, mert a '705-ös európai szabadalom nem tartalmaz a sitagliptinre vonatkozó konkrét kinyilvánítást. A *Royalty Pharma* a hivatali döntés ellen a Szövetségi Szabadalmi Bírósághoz (Bundespatentgericht, BPG) fordult, amely azonban egyetértett a DPMA-val: azon a véleményen volt, hogy a kérdéses hatóanyagot konkrétan azonosítani kell mint az alapszabadalom igénypontjai által kinyilvánított tárgyat.

b) Kérdések

A BPG elismerte, hogy döntése bizonyította, miszerint eltérés van a 3(a) cikk nemzeti szinten való alkalmazásában (megjegyezve, hogy ellentét található az angol értelmezés és a „lényeges feltalálói haladás” alkalmazása között), és hogy a vállalatok az egész Európai Unióban biztonságot kívánnak az SPC-rendelet azonos alkalmazásával kapcsolatban. Ennek megfelelően a BPG a következő három kérdést intézte a CJEU-hoz.

1. Egy termék oltalmazva van-e egy érvényben levő alapszabadalom által a 469/2009 sz. rendelet 3(a) cikke szerint, ha az igénypontokban meghatározott oltalom tárgyának részét képezi, és így egy szakértő számára konkrét kinyilvánítást jelent?

2. Ezért elegendő-e a 469/2009 sz. rendelet 3(a) követelményének kielégítéséhez, ha a kérdéses termék kielégíti az igénypontokban kinyilvánított hatóanyagok osztályának általános funkcionális definícióját, azonban egyébként nincs egyénített formában kinyilvánítva az alapszabadalom által védett eljárás konkrét megvalósítási alakjaként?
3. A 469/2009 sz. rendelet 3(a) cikke alapján egy terméket nem véd egy alapszabadalom, ha fedi ugyan az igénypontokban levő funkcionális meghatározás, azonban csupán az alapszabadalom benyújtási időpontját követően fejlesztették ki egy független feltalálói lépés eredményeként?

A beadványt kezdetben kiegészítette egy további beadvány, amelyet az angol fellebbézési bíróság nyújtott be a CJEU-nál a *Sandoz v. Searle*-ügyben (C-114/18), és amely arra vonatkozott, hogy egy olyan alapszabadalmat, amely Markush-csoportot tartalmazó igénypontban utal egy termékre, a 3(a) cikk céljára a terméket felölelő oltalmi körűnek lehet-e tekinteni. A főtanácsnok véleményét követően azonban a Sandoz-hivatkozást a bíróság elutasította a nyilvántartásából, és azóta leválasztotta a Royalty Pharma-ügyről.

c) A Teva-döntés

A Royalty Pharma beadványát követően, azonban a főtanácsnoki vélemény kinyilvánítása előtt, a CJEU döntést hozott a Teva C-121/17 sz. beadványa ügyében. A Teva szintén a 3(a) cikkekre utalt (bár egy kombinációs termék szövegösszefüggésében), és a következő kérdést tette fel: „Milyen követelményeket kell figyelembe venni annak eldöntésekor, hogy a terméket a 469/2009 sz. rendelet 3(a) cikke szerint védi-e egy érvényes alapszabadalom?” A CJEU a következő választ adta:

[57] „Erre a célra, egy szakember szempontjából és az alapszabadalom benyújtási napjának vagy elsőbbségének időpontjában érvényes technika állása alapján:

- a szabadalmak leírásának és rajzának fényében a hatóanyagok kombinációjának a szabadalom alapját képező találmány körébe kell esnie, és
- e hatóanyagok mindegyikének konkrétan azonosíthatónak kell lennie e szabadalom által kinyilvánított valamennyi információ fényében.”

A BPG úgy döntött, hogy a CJEU döntését követően fenntartja a Royalty Pharma-hivatkozást.

d) A főtanácsnok véleménye

Az egyesített Royalty Pharma/Sandoz-ügyben *Hogan* főtanácsnok 2019. szeptemberben adott véleményt. Ennek lényege, hogy a CJEU a Teva-ügyben állapította meg a vonatkozó próbát, amely „műszakilag semleges” volt, és ezért minden termékre alkalmazható, arra való tekintet nélkül, hogy a termék egyetlen hatóanyagot vagy hatóanyagok alkalmazott kombinációját tartalmazza.

e) A CJEU döntése

A döntés viszonylag rövid, és, megerősítve a BPG által feltett kérdésekre vonatkozó lényegi ítéletet, csupán a Teva-ügyben hozott döntésre utal. Előzetes megjegyzéseiben a bíróság megerősíti, hogy a Teva-ügy szerint a 3(a) cikk értelmezése szempontjából nem fontos a „lényeges találmányi haladás” szerinti megközelítés. Ezért a bíróság kezdettől fogva határozottan állítja, hogy az SPC-rendelet 3(a) cikkének értelmezése szempontjából a Teva-ügy központi jelentőségű.

1. és 2. kérdés

A CJEU az 1. és a 2. kérdéssel együtt foglalkozik, és a döntés megerősíti, hogy az igénypontokat elsősorban az Európai Szabadalmi Egyezmény 69. cikkének fényében kell értelmezni a 3(a) cikk szerinti vizsgálatban. A bíróság megállapítja, hogy egy funkcionális igénypont nincs kizárva abból, hogy védettnek lehessen tekinteni, feltéve, hogy az igénypontot úgy lehet érteni a találmány leírásának fényében, hogy „közvetve, de szükségszerűen” a kérdéses termékre vonatkozik. Ellentétben Hogan főtanácsnok véleményével, ezt a megállapítást a szakembernek kell tennie az elsőbbség időpontjában „általános tudása”, valamint a „technika állása” fényében.

Fontos dolog, hogy a CJEU azt is megállapítja, miszerint „egy SPC megadása elvileg akkor sincs kizárva, ha a tárgyat képező termék egyénileg nem olvasható ki konkrét kiviteli alakként az alapszabadalom tanításából.” Egy termék, amely nem konkrét kiviteli alak, nincs kizárva, ha szakember konkrétan azonosítani tudja az elsőbbség időpontjában általános tudása, a technika állása és a szabadalomban foglalt tájékoztatás alapján.

A Teva-próbát a sitagliptinre alkalmazva a CJEU azon a véleményen volt, hogy a sitagliptin a találmány oltalmi körébe tartozik, és ezért kielégíti a próba első szakaszát. Utalt azonban arra, hogy annak eldöntése, vajon a második szakasz ki van-e elégítve, a nemzeti bíróságok joga, mert annak eldöntését kívánja, hogy egy szakember az elsőbbség napján „képes-e a szabadalmi leírásból közvetlenül és egyértelműen levezetni, hogy az SPC tárgyát képező termék ennek a szabadalomnak az oltalmi köre alá esik”.

A fentiek alapján a bíróság az 1. és 2. kérdés megválaszolásakor arra a következtetésre jutott, hogy az SPC-rendelet 3(a) cikkét úgy kell értelmezni, miszerint egy érvényben levő alapszabadalom a terméket védi, ha az megfelel az alapszabadalom egyik igénypontjában használt általános funkciók meghatározásának, és szükségszerűen vonatkozik az ezen szabadalom által védett találmányra, de anélkül, hogy az említett szabadalom tanítása szerint egy egyénített konkrét kiviteli alak lenne, amennyiben a terméket egy szakember konkrétan azonosítani tudja a szabadalom által nyújtott valamennyi információ fényében a szakember adott területre vonatkozó általános tudása alapján az alapszabadalom benyújtásának vagy elsőbbségének időpontjában és az azonos időpontban érvényes technika állásának alapján.

3. kérdés

A CJEU tömören választ adott a 3. kérdésre, amely azonban nem kevésbé érdekes. Hasonlóan Hogan főtanácsnok véleményéhez, a bíróság megjegyezte, hogy az, ha utólag benyújtott adatokat engedélyeznének annak megállapításakor, hogy egy terméket fed-e egy szabadalom SPC megadásának céljára, indokolatlan előnyt nyújtana a szabadalmas számára, és ez aláaknázná az SPC-rendszer alapvető célját.

Ezért a CJEU megállapította, hogy az olyan termék, amelyet a kérdéses alapszabadalom elsőbbségi időpontja után fejlesztettek ki egy „független találmányi lépés” eredményeként, nem tekinthető ezen alapszabadalom által védettnek a 3(a) cikk szempontjából. A szakember (aki ismert módon nem tud feltalálni) nem lenne képes a feltalált vegyületet meglátni az alapszabadalom igénypontjaiban.

Összefoglalás

A bíróság összefoglalva megállapította: „A 3(a) cikk rendelkezésének értelmében egy terméket, bár egy szabadalom igénypontjaiban adott funkcionális meghatározás alá esik, nem véd egy érvényben levő alapszabadalom, ha az utóbbi benyújtási napja után, egy független feltalálói lépés alapján fejlesztették ki”.

B) Egy kollektív védjegy azt jelenti, hogy a védjegyet feltüntető áruk és szolgáltatások egy konkrét társulás tagjaitól származnak. A vizsgált esetben a kollektív védjegy a *Duales System Deutschland GmbH* (DSD) DER GRÜNE PUNKT (a zöld pont) ábrás védjegye volt, amely egy kört alakító két görbe nyílból áll (fekete és fehér színben vagy a zöld szín két árnyalatában). Eredetileg áruk és szolgáltatások széles tartományát fedte, így italokat, ipari termékeket, hirdetést és szállítást. A védjegy célja volt jelezni a fogyasztóknak, hogy a csomagolás a védjegytulajdonos újrahasznosító rendszerének terméke; további cél volt a mások áruitól és szolgáltatásaitól való megkülönböztetés.

2012-ben az EUIPO valódi használat hiánya miatt törölte a védjegyhez kapcsolódó valamennyi jogot minden árura, kivéve a csomagolásra vonatkozókat. E döntés ellen a DSD fellebbezést nyújtott be az EUIPO fellebbezési tanácsánál, majd ezt követően az EU Törvényszékénél (General Court of the EU, GC). A fellebbezéseket azon az alapon utasították el, hogy a DSD nem nyújtott be bizonyítékot az áruk eredetét igazoló felhasználásról, és a fogyasztók nem társították a védjegyet magukkal a csomagolt árukkal.

A GC döntése ellen a DSD a CJEU-hoz fordult. Ez a bíróság megerősítette, hogy egy kollektív védjegy tényleges használatát az alábbi tényezők vizsgálatával kell megközelíteni:

- a védjegy használata a sajátos területen piacmegosztást hozott-e létre vagy tartott-e fenn a védjegy által védett áruk és szolgáltatások kapcsán;
- az áruk vagy szolgáltatások jellege;
- a piac jellemzői;
- a védjegyhasználat mértéke és gyakorisága.

A CJEU megjegyezte, hogy az áruk olyan típusai tekintetében, amelyek jellegüknél fogva napi csomagolási hulladékot hoznak létre (például élelmiszerek, italok, személyes ápolási és háztartási termékek), a fogyasztókat befolyásolhatja a védjegy társítása az újrahasznosítási rendszerrel és a csomagolás környezetvédő kezelésével. A CJEU arra a következtetésre jutott, hogy nem állítható, miszerint a védjegy nem járult hozzá maguknak az áruknak az elvezetéséről való gondoskodáshoz (vagyis a zöld pont jelenléte a csomagoláson befolyásolhatja a fogyasztó döntését ennek a sajátos terméknek a vásárlásáról).

Végeredményként a CJEU hatályon kívül helyezte a fellebbezési tanács döntését, és megsemmisítette a GC ítéletét,

C) A CJEU 2020. januárban hozott döntést a *Sky v. SkyKick*-ügyben, amelyet széles körben az utóbbi évek egyik legfontosabb európai védjegy döntésének tekintenek.

a) Az ügy háttere

A *SkyKick*-döntés olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyeket Anglia és Wales felsőbb bírósága (High Court of England and Wales, HC) terjesztett fel olyan európai védjegyek érvényességével kapcsolatban, amelyek pontatlan kifejezéseket tartalmaztak, és olyan árukra és szolgáltatásokra vonatkoztak, amelyeket a védjegytulajdonos nem szándékozott ajánlani.

b) A CJEU döntése

A CJEU-t arra kérték fel, hogy döntse el: egy európai uniós tagállamban lajstromozott európai uniós védjegyet vagy nemzeti védjegyet részben vagy teljesen érvénytelennek lehet-e nyilvánítani azon az alapon, hogy a védjegyleírás néhány vagy összes kifejezése nélkülözi a kielégítő egyértelműséget és pontosságot. A CJEU erre a kérdésre negatív választ adott, megállapítva, hogy pontatlan kifejezések beiktatása az áruk/szolgáltatások jegyzékébe nem jelenti, hogy az európai uniós védjegy érvénytelen.

Ha egy európai uniós védjegyet rosszhiszeműen nyújtanának be, az érvénytelen lenne. Erre gondolva a CJEU-t arra is felkérték, hogy döntse el, vajon „rosszhiszeműséget” jelent-e, ha egy védjegy lajstromozását úgy kéri, hogy a kérelmezőnek nincs szándéka ezt a védjegyet a védjegybejelentés által fedett áruk és szolgáltatások vonatkozásában használni. Igenlő esetben lehet-e arra következtetni, hogy egy bejelentést részben jóhiszeműen és részben rosszhiszeműen nyújtottak be, ha megállapítják, hogy a bejelentő a védjegyet csak a megjelölt áruk és szolgáltatások egy részére – de nem az összesre – vonatkozóan szándékozott használni?

A CJEU szerint egy védjegybejelentés rosszhiszemű lehet, ha a bejelentő úgy nyújtja be, hogy nem állt szándékában a védjegyet a leírásban megjelölt árukra és szolgáltatásokra használni. A CJEU azonban egyértelműen leszögezte, hogy rosszhiszeműséget *csak* akkor lehet megállapítani, ha „tárgyilagos, fontos és egyértelmű jele” volt annak, hogy a védjegybejelentés benyújtásának időpontjában a bejelentőnek szándékában állt vagy *(i)* a

tisztességes eljárással szemben aláásni harmadik felek érdekeit, vagy (ii) kizárólagos jogot szerezni egy a védjegy funkcióit szolgálatól eltérő célra. Ha kiderül egy bejelentésről, hogy csupán részben rosszhiszeműen nyújtották be, az érvénytelenségi nyilatkozat csupán azokra az árukra és szolgáltatásokra vonatkozik, amelyekkel kapcsolatban rosszhiszeműséget állapítottak meg.

A CJEU hangsúlyozta, hogy a bejelentőnek nem kell jeleznie „vagy akár pontosan tudnia” a lajstromoztatni kívánt védjegy szándékolt használatát a bejelentés időpontjában, és ezért nem lehet rosszhiszeműséget feltételezni azon az alapon, hogy a bejelentő a védjegybejelentés benyújtásának időpontjában nem végez gazdasági tevékenységet a bejegyzés leírásában említett áruk és szolgáltatások vonatkozásában.

A CJEU utalt arra, hogy az EU törvénye nem tiltja meg az egyes tagállamoknak annak előírását, hogy a védjegybejelentőnek jóhiszeműen kell használnia a védjegyet a bejelentés által védett áruk és szolgáltatások vonatkozásában.

c) A CJEU-döntés következményei

A CJEU döntése kedvező a védjegytulajdonosok számára, mert általában nem változtat a jelenlegi helyzeten, és nem szolgáltat könnyű utat harmadik felek számára ahhoz, hogy kifogásolják a pontatlan, tág és védekező módon megszövegezett áru- és szolgáltatáslistákat.

Bár a CJEU döntése megkönnyíti a rosszhiszeműségre alapozott érvénytelenítési eljárásokat, a megkívánt súlyos bizonyítási teher – lényegileg annak bizonyítása, hogy pozitív szándék nyilvánul meg harmadik felek érdekeinek az aláaknázására vagy kizárólagos jogok nyerésére a védjegy használatának szándéka nélkül az áruk és szolgáltatások vonatkozásában – nehézzé teszi a rosszhiszeműségre alapozott ilyen csatát.

Itt érdemes megemlíteni, hogy a CJEU főtanácsnoka néhány hónappal korábban rámutatott, miszerint nem tekinthető megalapozottnak egy számítógépszoftverre vonatkozó védjegy, mert a tulajdonos számára „végtelen szélességű kizárólagossági jogot ad, amelyet nem lehet alátámasztani a tulajdonos semmilyen törvényes kereskedelmi érdekével”. Ez olyan hiedelmekre adott okot, hogy esetleg a CJEU megragadja az alkalmat az EU gyakorlatának az amerikai gyakorlathoz való közelítésére. Az Egyesült Államok védjegyjoga ugyanis a védjegy jelenlegi vagy szándékolt használatát alapvetően veszi figyelembe; emellett a bejelentésben megjelölt áruk és szolgáltatások azonosítását sajátosan, határozottan, egyértelműen, pontosan és tömören kell megadni, és a védjegytulajdonos nem tágíthatja védjegyjogait a tényleges (szándékolt) használat körén túl. A CJEU tehát nem kívánta közelíteni az EU védjegyjogát az amerikaihoz. Ez kedvező az európai védjegybejelentők számára, mert továbbra is használhatnak tág kifejezéseket védjegyük leírásában.

D) A felperes *Tulliallan Burlington Ltd*, a híres Burlington Arcade luxusárkád tulajdonosa a CJEU-nál pert nyert a Burlington-zoknijairól ismert német *Burlington Fashion GmbH* (BF)

ellen. A CJEU ítélete egy hosszú ideje folyó vitának vetett véget a BURLINGTON márkanév tulajdonjogáról.

A Tulliallan 2003-ban lajstromoztatta a BURLINGTON ARCADE védjegyet (1. ábra), és felszólalt a BF által lajstromoztatni kívánt, a „Burlington” szót tartalmazó három különálló európai ábrás védjegy (2. ábra) és a BURLINGTON európai szóvédjegy ellen, saját luxusárkád-jára és BURLINGTON ARCADE védjegyére hivatkozva.

1. ábra

2. ábra

A kérdéses jelzések eltérő áruosztályokban voltak lajstromozva: a Tulliallan szó- és ábrás BURLINGTON ARCADE védjegye a 35., 36. és 41., míg a BF vitatott védjegyei a 3., 14., 18. és 24. áruosztályban. Az állandó joggyakorlat szerint az összetévesztés valószínűsége különböző áruosztályokba tartozó védjegyek között is lehetséges.

Emellett mindkét fél olyan vállalat, amely a BURLINGTON márkanévet évtizedeken keresztül használta: Németországban a skót mintájú zoknikat 1970 óta ilyen márkanévvel gyártják a mai napig, míg az Egyesült Királyságban a híres Burlington luxusárkád London központjában az ott árusított luxustermékek képviselője.

Mindezek ellenére a Tulliallan saját korábbi védjegyet különleges megkülönböztető jellel rendelkező kifejezésnek tekintette, és az összetévesztési valószínűség mellett azt állította, hogy hírnevét tisztességtelenül használták ki [a 207/2009 sz. EU-rendelet 8(4) cikke szerint].

Az ügyet 2013 óta tárgyalták különböző fórumok előtt, ütköző ítéletekkel, azonban 2019. júniusban a CJEU főtanácsnoka véleményében megerősítette a BURLINGTON ARCADE védjegyet.

A Tulliallan a CJEU előtt hangsúlyozta, hogy az elsőfokú bíróság 2017. december 6-i döntésében egy 2005. évi *Praktiker Bau- und Heimwerkermärkte*-döntésére hivatkozott, jöllehet a Tulliallan korábbi védjegyeit a döntés előtt, nevezetesen 2003-ban lajstromozták. Ez azért volt érdekes, mert az elsőfokú bíróság a *Praktiker*-döntésből arra a következtetésre jutott, hogy a 35. áruosztály „kiskereskedelmi szolgáltatásai” felölelték a bevásárlóárkádokat és

a bevásárlóközpontokat is. Minthogy azonban a Tulliallan korábbi védjegyei nem tartalmazzák a Burlington Arcade-ban eladott áruk pontos jelzését, ez kizár minden kapcsolatot ezen üzletek és a BF megtámadott védjegye által védett áruk között – mondta ki az elsőfokú bíróság.

A CJEU 2020 március 4-i döntése a Tulliallannak kedvezett, és megállapította, hogy helytelen volt a hivatkozás a 2005. évi döntésre, hiszen a Tulliallan védjegyeit a Praktiker-döntés előtt lajstromozták. Az ilyen korábbi védjegy tulajdonosa jogosult kizárólagos jogát későbbi védjegy ellen gyakorolni anélkül, hogy keresetét azért utasíthatná el, mert az áruk nem voltak pontosan meghatározva – vélte a bíróság.

A CJEU Tulliallan javára szóló döntése minden olyan korábbi döntést hatályon kívül helyezett, amely ellentmondott a mostani ítéletnek; konkrétan ebbe a körbe tartozott a fellebbezési tanács 2016. január 11-i döntése és az elsőfokú bíróság 2017. december 6-i döntése is. Az ügyben tehát a BF teljes vereséget szenvedett.

E) A francia *Pierre Balmain* (Balmain) tervezőcég nemrég eredménytelenül fellebbezett a CJEU-nál az alsófokú bíróság azon döntése ellen, amely elutasította az ábrán bemutatott, láncsal körbevett oroszlánfejet ábrázoló védjegyének lajstromozása iránti kérelmét a 14. áruosztályban (többek között kézelőgombokra és ékszerekre) és a 26. áruosztályban (többek között gombokra és cipőkapcsokra).

Sikerült azonban lajstromoztatnia védjegyét a 9. áruosztályban (tudományos, tengerészeti, filmkészítési és optikai készülékek), a 18. áruosztályban (bőrtermékek) és a 25. áruosztályban (ruházat). A bíróság elutasítása elsősorban a 2017/1001 sz. védjegyrendelet 7(1)(b) cikkén alapult, mert a védjegy nélkülözötte a megkülönböztető jelleget.

Az alábbiakban az alsófokú francia bíróságok által említett három érdekes kérdés összefoglalását ismertetjük.

a) A 3D árukra alkalmazott 2D védjegy indokolja a 3D esetjog alkalmazását

A Balmain előadta, hogy a bíróság helytelenül alkalmazta a 3D védjegyekre vonatkozó esetjogot, amely szigorúbb követelményeket támaszt a megkülönböztetőképességgel kapcsolatban, amikor a lajstromoztatni kívánt védjegy csupán egy 2D kép. Egyébként a Balmain számára nem jelentett semmilyen előnyt az, hogy azonos napon kérelmezte egy azonos ábrájú 3D védjegy lajstromozását, amelynek ügyintézője ugyanaz az elővizsgáló lehet. A bíróság kereken elutasította a Balmain kifogását, megállapítva, hogy a 3D termékek, így gombok vagy fogantyúk megjelölése azt jelentette, hogy a védjegyet nem lehetett végső alakjától függetlenül megítélni. Ennek megfelelően a 3D védjegyekre vonatkozó esetjog alkalmazása teljesen megfelelő volt, rámutatva először arra, hogy az átlagfogyasztó szövegmegjelölés hiánya esetén nem szokott a termék alakjából annak eredetére következtetni. Másodszor megerősítette, hogy egy termék alakja minél jobban megfelel a termék legvalószínűbb alakjának, annál kevésbé felel meg a megkülönböztetőképesség követelményének.

b) Az eredetiség nem azonos a megkülönböztetőképességgel

Balmain megpróbált azzal érvelni, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy megkülönböztetőképességgel rendelkezett, mert eredeti művészi minta volt. Ezt a CJEU határozottan cáfolta, és megismételte, hogy az eredetiség nem kölcsönöz szükségszerűen olyan megkülönböztetőképességet a védjegynek, amely hozzájárulna ahhoz, hogy a vonatkozó közönség ezt a konkrét oroszlánfejképet megkülönböztesse más oroszlánfejektől. A Balmain azt állította továbbá, hogy ilyen gomboknak különböző Balmain-ruházatokon való használata elég volt ahhoz, hogy a fogyasztók ezeket a termékeket Balmain-mintájúnak tekintsék, és így a minta megkülönböztetőképességre tett szert. Ezt a bíróság hibás érvelésnek tekintette: megkülönböztetőképességgel nem rendelkező gombok nem segíthetik ruházatok megkülönböztetését.

c) Különleges közönség nem ellensúlyozza a megkülönböztetőképesség hiányát

A további vita arra vonatkozott, hogy az érintett közönség különlegesnek tekinthető-e. A Balmain azt állította, hogy a 26. áruosztály érintett közönsége különlegesen tájékozott a divatszektorban, vagyis gyártó, nem pedig az EU átlagos fogyasztója. A bíróság ezt a nézetet is elutasította, és a különleges közönséget csupán „lábbelik (rögzítő) nyomógombjaira” ismer-te el. A bíróság ezzel kapcsolatos nézete az volt, hogy egy szakosodott közönség nem igazol gyengébb megkülönböztetőképességgel rendelkező védjegyet; egy divatgurunak továbbra is szüksége lenne arra, hogy képes legyen felismerni ezt a sajátos oroszlánfejet például egy kezelőgombra nyomtatva, és azt a Balmain védjegyeként azonosítani. A bíróság szerint a divatguru erre nem lenne képes.

Összegezve tehát a CJEU megerősítette, hogy a vonatkozó közönség szakosodottságának mértéke nem ellensúlyozhatja a megkülönböztetőképesség hiányát.

F) A CJEU-nak a C 622/18 sz. *Cooper International Spirits*-ügyben arról a kérdésről kellett döntenie, hogy ha egy sohasem használt védjegyet törölnék, kaphat-e a védjegytulajdonos kártérítést olyan „károkért”, amelyek a törlés előtt következtek be. A bíróság ezt a kérdést 2020. március 26-i döntésében válaszolta meg, és bár a döntés elvileg helyes lehet, valójában mégsem tűnik annak.

A francia AR vállalat SAINT GERMAIN ábrás védjegyét 2006. május 12-én lajstromozta az INPI, a francia szellemi tulajdon-védelmi hivatal a 33. áruosztályban többek között alkoholos italokra. 2012. június 8-án az AR Párizsban három vállalatot beperelt azért, mert azok előállítottak és Franciaországban árusítottak egy „StGermain” elnevezésű likórt.

A párizsi bírósági tárgyaláson az AR-védjegyet 2011. május 13-án használat hiánya miatt törölték, azonban az AR fenntartotta bitorlási keresetét a 2009. június 8-tól 2011. május 13-ig terjedő időszakra.

A párizsi bíróság elutasította az ügyet azon az alapon, hogy a kérdéses védjegyet sohasem használták. Az AR a legfelsőbb bíróságnál (cour de Cassation, CC) nyújtott be fellebbezést, amely felfüggesztette az eljárást, és a következő kérdést intézte a CJEU-hoz: egy olyan védjegytulajdonos, akinek a védjegyét sohasem használták, és akinek a védjegyjogát törölték, kérhet-e kártérítést?

A CJEU először megjegyezte, hogy a (korábbi) irányelv a tagországokra hagyta annak meghatározását, hogy egy védjegy törlése milyen időpontban lép hatályba. Hivatkozott továbbá arra, hogy a (korábbi) irányelv 11(3) cikke alapján a tagállamok szabadon dönthettek el (de a módosított irányelv 17. cikke szerint ez a szabadság megszűnt), hogyan kezeljenek egy törölt védjegyet (vagyis hogy arra eredményesen hivatkozhatnak-e egy bitorlási eljárásban). Végül a CJEU megállapította, hogy a hivatkozott rendeletben semmi nem utalt arra, hogy a francia törvényekben az eljárás idején lett volna ilyen lehetőség (lásd a 43–44. cikket).

Ilyen alapon a CJEU megállapította, hogy ha egy tagállam elmulasztotta hatályba léptetni a 11(3) cikket, egy törölt védjegy tulajdonosa „megtartja a jogot ahhoz, hogy igényelhesen kártérítést azért a sérelemért, amely annak következtében érte, hogy egy harmadik fél a törlés hatálybalépése előtti időpontban használta a védjegyét” (lásd a 48. cikket).

A kártérítés megítélésével kapcsolatban a CJEU azon a nézeten volt, hogy az a tény, miszerint egy védjegyet nem használtak, „önmagában nem zárja ki a kártérítést bitorlási cselekmények vonatkozásában” (lásd a 47. cikket). A nem használat azonban fontos tényező maradt, amelyet figyelembe kell venni a sérelem megtörténtének és mértékének, valamint az igényelhető kártérítés mértékének meghatározásakor.

A döntés utóbbi része a legzavaróbb. Egyrészt nincs alapja a CJEU azon állításának, hogy „az a tény, amely szerint egy védjegyet nem használtak, önmagában nem zárja ki a kártérítést bitorlási cselekmények vonatkozásában”, mert a CJEU elismeri, hogy a vizsgált ügy megkülönböztethető a C 654/15 sz. *Länsförsäkringar*-ügytől, amely ennek a kizárólagos

jognak a türelmi idő lejáratakor érvényes oltalmi körével kapcsolatos kérdést tárgyalja, ahol a védjegyet már törölték.

Másrészről úgy tűnik, hogy az a kijelentés, amely szerint „a nem használat fontos, figyelembe veendő tényező”, figyelmen kívül hagyja, hogy a védjegyek akkor töltik be céljukat, vagyis az áruk és szolgáltatások megkülönböztetését, ha ténylegesen használják őket a piacon, amit egyértelműen jelez a (korábbi) irányelv 9. pontja: „Szükséges gondoskodni arról ..., hogy egy védjegyre ne lehessen sikeresen hivatkozni egy bitorlási eljárásban, ha egy jognyilatkozat alapján megállapítható, hogy a védjegyet törölték”, és a 9. pont csupán azt említi, hogy a tagállamokon múlik az alkalmazandó eljárási szabályok megállapítása, de nem annak vizsgálata, hogy a (törölt) védjegyre lehet-e hivatkozni.

Lehetséges, hogy a CJEU nem érezte, miszerint ideje lenne a tagállamok helyett kitölteni a vákuumot. A körülmények alapján egyértelműen megállapítható, hogy a döntés különös módon figyelmen kívül hagyta, hogy a védjegyet sohasem használták. Ebből kiindulva talán méltányosabb lett volna, ha a CJEU kijelenti: bár elvileg egy törölt védjegyre lehet hivatkozni bitorlási eljárásokban, de ha sohasem használták, nem történt jogsértés, és így nincs károkozás sem.

Az EU Szellemi Tulajdoni Hivatala

Az alábbi védjegyvita az 1. ábrán bemutatott GASTIVO ábrás uniós védjegy tulajdonosa, a *Gastivo Portal GmbH* (GP) az EUIPO-nál felszólalt a 2. ábrán bemutatott ábrás európai védjegy lajstromozása ellen. Az ügyben a döntést az EUIPO fellebbezési tanácsa hozta, megállapítva – ellentétben a GP azon állításával, hogy korábbi védjegyének ábrás eleme uralkodó volt, és ezért a két védjegy ábrás elemei nagyfokú hasonlóságot mutatnak – hogy a GASTIVO védjegyben általános benyomás szempontjából nem elhanyagolható a szóelem, amely a fogyasztók szempontjából különösen fontos. Ezért a két védjegy vizuális, hangzási és fogalmi összehasonlítását nem lehet a korábbi védjegy ábrás elemének a figyelembevételére korlátozni.

1. ábra

2. ábra

A fellebbezési tanács azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy két olyan védjegy összehasonlításakor, amelyek közül csak az egyiknek van szóeleme, a hangzási különbség nem fontos a védjegyek összehasonlításánál, vagyis az adott ügyben nincs szükség ilyen összehasonlításra.

A vizuális összehasonlítás vonatkozásában a tanács kizárta a fogyasztók megtévesztésének valószínűségét, rámutatva a vizsgált védjegyek fontos különbségeire. A lajstromoztatni kívánt védjegyben:

- i) az ábrázolt mintán a villa függőleges helyzetű, ellentétben a korábbi védjegyen ábrázolt villával, és
- ii) a villa túlnyúlik a zöld körön, ellentétben a korábbi védjegyen ábrázolt villával és késsel;
- iii) a villa mellett kés is van ábrázolva.

A védjegyek fogalmi összehasonlításakor a tanács elismerte, hogy csekély a fogalmi hasonlóságuk, de mindkét védjegy evőeszközt ábrázol. A fogalmi összehasonlításnál azonban a korábbi védjegy szóeleme lényegtelen, mert azt fogalmilag nem lehet összehasonlítani a szóelemet nélkülöző, lajstromoztatni kívánt védjeggyel. Ezek alapján a fellebbezési tanács megállapította, hogy a vizsgált védjegyek között a fogalmi hasonlóság is csekély, és rámutatott, hogy a 2017/1001 sz. védjegyrendelet 8(1)(b) cikkének értelmében nem mindig forog fenn összetévesztési valószínűség, ha a védjegyeket fogalmilag csekély mértékben lehet hasonlónak tekinteni.

Az összetévesztés valószínűségének általános vizsgálatakor a tanács rámutatott, hogy az igényelt áruk vagy szolgáltatások közötti kisfokú hasonlósággal szemben nagyfokú lehet a védjegyek közötti hasonlóság, és ez az összefüggés fordítva is érvényes. Ezért a felszólaló hiába érvelt azzal, hogy a vizsgált védjegyek nagymértékben hasonlítanak egymásra, és a vonatkozó szolgáltatások között is nagyfokú a hasonlóság. Bár a kérdéses szolgáltatásokat azonosnak lehet tekinteni, a védjegyek közötti hasonlóság túl csekély volt ahhoz, hogy szó lehessen összetévesztési valószínűségről. A védjegyek társítása mint olyan önmagában nem elegendő ahhoz, hogy összetévesztési valószínűségről lehessen beszélni a 2017/1001 sz. rendelet 8(1)(b) cikke értelmében – hacsak a korábbi védjegy nem egy nagyon jól ismert márkanév. Erről azonban a jelen esetben nincs szó.

A fentiek alapján a tanács helyesen állapította meg, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy a fogyasztók körében nem okoz valószínű összetévesztést, annak ellenére, hogy a vonatkozó szolgáltatások azonosak.

Japán

A *Shenzhen Longbrothers Digital Co., Ltd.* (SLD), egy kínai vállalat, 2018. szeptemberben a Japán Szabadalmi Hivatalnál (Japan Patent Office, JPO) lajstromoztatta az OKLOK szóvédjegyet a 9. áruosztályban elektromos zárakra, elektromos kulcsnyitókra, lopás elleni jelzőberendezésekre és hasonlókra.

2019. áprilisban egy személy a JPO-nál kérelmet nyújtott be az OKLOCK szóvédjegy lajstromozása iránt a 12. áruosztályban gépkocsik kormánykerekén, kézifékén és egyéb hasonló tárgyakon használt, lopás elleni zárakra a 12. áruosztályban.

A JPO elővizsgálója elutasította az OKLOCK védjegy lajstromozása iránti bejelentést a japán védjegy törvény 4(1)(xi) cikke alapján, amely megállapítja, hogy ha egy védjegy azonos egy korábban lajstromozott védjeggyel vagy ahhoz hasonló, nem vezethető be a védjegy-lajstromba.

Az elővizsgáló elsősorban vizuális, hangzási és fogalmi hasonlóság szempontjából vizsgálta a két védjegyet, és arra a következtetésre jutott, hogy azok hasonlósága a fogyasztók körében valószínűleg összetévesztést okozna. Ezért a bejelentést elutasította. A bejelentő azonban a fellebbezési tanácsnál fellebbezett az elővizsgáló döntése ellen, arra hivatkozva, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy nem hasonlít a korábbi védjegyhez.

A tanács meglepő módon arra a következtetésre jutott, hogy a védjegyek a következő okok miatt nem hasonlók.

- A két védjegy között vizuális különbség mutatkozik a lajstromoztatni kívánt OKLOCK védjegyben a „C” betű jelenléte miatt, míg a lajstromozott OKLOK védjegyben nincs ilyen betű.
- A tanács a két védjegy között hangzási különbséget is megállapított arra hivatkozva, hogy a lajstromozott védjegy nem szótári szó, hanem csupán öt betű kombinációja, ahol minden egyes betűt külön ejtenek ki a védjegy említésekor, vagyis az OKLOK védjegyet a következőképpen ejtik ki: „ou kei el ə kei”, míg a lajstromoztatni kívánt OKLOCK védjegyet a következőképpen ejtik: „ou kei la:k”.
- A védjegyek között fogalmi különbség is fennáll, mert a lajstromoztatni kívánt OKLOCK védjegy nem rendelkezik konkrét jelentéssel, és az „ok”, valamint a „lock” szavak kombinációjának tekinthető. Ezzel szemben a lajstromozott OKLOK védjegy egy alkotott kifejezés, amelynek semmilyen jelentése nincs. Ennek következtében a védjegyek nem hasonlíthatók össze.

A fenti okok alapján a tanács hatálytalanította az elővizsgáló döntését.

Kína

A) A kínai szabadalmi törvény szerint a mikroorganizmusok, ellentétben a növény- és állatfajtákkal, bizonyos feltételek fennforgása esetén szabadalmazhatók. A mikroorganizmusokra vonatkozó szabadalmak gyakorlati érvényesítése azonban tisztázatlan volt. Ezen a helyzeten változtatott most a Pekingi Szellemi Tulajdoni Bíróság alább ismertetett döntése.

a) Az ügy előzménye

A szabadalomtulajdonos *Finc Biotech* (Finc) azzal vádolta a *Lusheng Pengyuan Agricultural Technology* vállalatot és a *Hongbin Hesheng Agricultural Technology* vállalatot (az alperesek), hogy bitorolják egy olyan gombafajra vonatkozó szabadalmi jogait, amely az igénypontban deponálási számával van meghatározva. Jogi szakértő igénybevétele mellett a bíróság

azon a véleményen volt, hogy az alpereseket vétkeseknek kell tekinteni, mert gyártják és árusítják a per tárgyat képező szabadalomban igényelt törzset.

b) Az azonosítási mód meghatározása

A vita egyik fő pontja annak meghatározása volt, hogy a bitorlással vádolt termék azonoságát a szabadalmazott törzzsel milyen módon kell meghatározni.

Mínthogy a per tárgyat képező szabadalom egy különleges törzsre vonatkozik, a morfológia és a molekuláris biológia egyaránt számításba jöhet. A molekuláris biológiai jellemzés kapcsán a szabadalmas és az alperesek eltérő módon vélekedtek az azonosítási módszerről. A szabadalmas azon a nézeten volt, hogy egy sajátos genetikai fragmentum elegendő lenne az azonosításhoz, míg az alperesek a teljes genom szekvenciájának alkalmazása mellett törtek lándzsát, mert az igénypont a törzset a deponálási számmal határozta meg.

A bíróság a szabadalmas álláspontját fogadta el. Bár az ideális választás a teljes genom szekvenálása lett volna annak megállapításához, hogy a két törzs azonos-e, bizonytalanságok is felmerülhettek például a génszerkezet bonyolultsága és a szekvenálási eljárás egyoldalúsága miatt. Végül a bitorlással vádolt gombát a vizsgált szabadalom leírásában kinyilvánított jellemzési eljárásnak vetették alá, vagyis ITS-szekvenálást alkalmaztak annak meghatározására, hogy a bitorló termék ugyanahhoz a fajhoz tartozik-e, mint a szabadalmazott gombafaj. Ezután a 975 bp DNS-fragmentumot, amelyet a leírás szerinti szabadalmazott faj jellemző fragmentumaként azonosítottak, szintén kimutatták a bitorlással vádolt termékben. Ennek következtében a bíróság megállapította, hogy a bitorlással vádolt termék azonos a szabadalmazott fajtával, és így az alpereseket bitorlásért felelősnek nyilvánította.

Bár fennmarad a kérdés, hogy egy sajátos fragmentum azonosítása a teljes genom helyett indokolatlanul bővíti-e a szabadalom oltalmi körét, a Pekingi Szellemi Tulajdoni Bíróság döntése a szabadalmas számára betekintést nyújt arra, hogy a szabadalmat hogyan lehet gyakorlatilag érvényesíteni.

A vizsgált szabadalom leírása részletesen kinyilvánítja a vizsgált törzs jellemzési módszerét, valamint azt, hogy egy ilyen fajta miben különbözik a piacon molekuláris szinten látható egyéb fajtáktól. Ez a kinyilvánítás később fontos alapot szolgáltatott a bíróság számára a bitorlással vádolt fajta azonosításához. Itt a szabadalmazott fajta részletes leírása fontos szerepet játszik az azonosítási módszerről folytatott vita eldöntésében.

c) Bírósági szakvélemény alkalmazása

Hasonlóan sok egyéb bitorlási perhez, a jelen ügyben is alkalmaztak bírósági szakértőt a bitorlással vádolt termék azonosítására. A szakvélemény a felperesnek kedvezett, és az is segítette az elsőfokú eljárás megnyerését. Az igénybe vett szakértői iroda úgy döntött, hogy a fajtákat a jellemzett fragmentum, nem pedig a teljes genomsekvencia vizsgálata alapján azonosítja, és arra a következtetésre jutott, hogy a bitorlással vádolt termék a jellemző

fragmentum jelenléte folytán azonos a szabadalmazott fajtával. Ezt a véleményt a bíróság elfogadta.

Bár az alperesek tiltakoztak a szakvélemény ellen megkérdőjelezve a szabadalmi igénypontok oltalmi körének ilyen módon való tágítását csupán egyetlen sajátos fragmentum vizsgálatával, a bíróság ezt a kifogást nem fogadta el, mert az alperesek véleményüket nem tudták bizonyítékkal alátámasztani teljes genomszekvencia vizsgálati eredményeinek bemutatásával. (Az alperes mindenképpen kedvezőbb helyzetben lett volna, ha érvelését szakvélemény benyújtásával tudja alátámasztani.)

B) Az alábbiakban a kínai bitorlási perek végén a kártérítés bíróság általi megállapításának néhány módját ismertetjük.

A kínai védjegytörvény 65. cikke szerint a szabadalombitorlással okozott károk megállapításának három módja van: *a)* a felperes haszonvesztése alapján; *b)* az alperes haszna alapján; és *c)* a royalty észszerű többszöröse alapján. Ha e módszerek egyike sem alkalmazható, törvényi kártérítést kell elfogadni. Az eredeti módszerek közül az alperes haszna alapján történő számítás a legnépszerűbb, ahol az alábbi számítási képletet alkalmazzák:

alperes haszna = eladási bevételek x profitráta x hozzájárulás mértéke.

A három tényező közül az első kettő ismert pénzügyi kifejezés (eladási bevételek = eladások száma x egységár; profitráta = működési haszon osztva a teljes üzleti jövedelemmel). A hozzájárulás mértéke nem pénzügyi kifejezés, inkább a Legfelsőbb Népbíróság értelmezése, amely szerint, ha a bitorló termék egy másik termék része, a kárt észszerű módon kell meghatározni magának a résznek az értéke és a végtermék profitjának érvényesítésében játszott szerepe alapján.

A vizsgált esetben a bíróság elrendelte, hogy az alperes *Tengda* vállalat a felperes kérésének megfelelően nyújtson be a bitorolt termékre vonatkozó pénzügyi elszámolást, amit az alperes végig megtagadott. Ennek következtében a bíróság elrendelte, hogy a bitorló viselje a bizonyítás akadályozásának súlyosabb terhét.

A bizonyítás akadályozásának terhével kapcsolatban néhány elvi szabály található a korábbi bírósági ítéletekben. Egy ilyen szabály, hogy amikor a bitorló igazolható okok nélkül megtagadja a pénzügyi könyvek és adatok benyújtását, vagy hamis adatokat szolgáltat, a népbíróság a bitorló által elért nyereséget a jogtulajdonos által szolgáltatott bizonyítékok alapján határozhatja meg.

A vizsgált esetben az alperes számos védekezési érvet terjesztett elő, amelyeket azonban a bíróság nem fogadott el, mert nem közölt pénzügyi adatokat.

Minthogy az alperes a per folyamán végig megtagadta pénzügyi könyveinek és adatainak benyújtását, a bíróság végül elfogadta a felperes által igényelt 30%-ot, ami sokkal magasabb az általánosan elfogadott, 10%-nál alacsonyabb értéknél. A szabadalmi technológiához való hozzájárulás mértékét a bíróság 100%-ban határozta meg.

A Legfelsőbb Népbíróságnak ez az ítélete világos üzenetet tartalmaz a jövőbeli bitorlók szánára arra nézve, hogy igyekezzenek aktívan együttműködni a bírósággal, és teljesíteni a rájuk háruló bizonyítási teherből fakadó kötelezettségeket.

C) A dán *Grundfos*-csoport a világ első vállalata vízkezelés területén, és úttörő a világnépesség életminőségének javításához szükséges és a környezetvédelem által is megkívánt vízminőség-javítás megvalósításában. A szivattyúkra lajstromozott GRUNDFOS védjegy egyike a leghíresebbeknek.

A Pekingi Szellemi Tulajdoni Bíróság ezt a védjegyet és ennek kínai megfelelőjét nemrég egy polgári védjegybitorlási perben híres védjegynek ismerte el. A pert a Grundfos négy kínai vállalat (a továbbiakban: alperesek) ellen indította.

Az ügy jellegzetes példáját képviseli a jól ismert védjegyjogok rosszindulatú bitorlásának. A bíróság ítéletében elismeri a felperes Grundfos védjegyének jól ismert voltát, és az alperesek rosszhiszeműségét fontos tényezőként veszi figyelembe, amikor dönt a bitorlás által okozott kár nagyságának megállapításáról. Ez egyértelműen tükrözi azt a bírósági szándékot, hogy a jól ismert védjegyek erősebb és tágabb oltalmi kört élvezzenek. Az ítélet a bíróságnak azt a törekvését is mutatja, hogy vissza kívánja szorítani az olyan rosszhiszemű védjegybejelentéseket, amelyeket mások törvényes jogainak bitorlása céljából nyújtanak be.

A Grundfos 1995 óta van jelen a kínai piacon szivattyúk előállításával és forgalmazásával, és ezen a téren igen nagy sikereket ért el. 2016 végén az alperesek ellen pert indított a Pekingi Szellemi Tulajdoni Bíróságnál védjegybitorlás miatt és a tisztességtelen versenyt tiltó jogszabályok megsértéséért. Konkrétan azzal vádolta az alpereseket, hogy a GRUNDFOS védjegyet használják ún. „forróvíz-keringető rendszerben”, és a bitorló termékeket online árusítják egy „Grundfos-zászlóshajóüzletben” e-kereskedelmi platformon. Az egyik alperes, a *Gelanfu Shenzhen* a Grundfos kínai védjegyét lajstromoztatta és használta vállalati névként a bitorló áruk eladásának elősegítésére, a közönséget olyan szlogenekkel vezetve félre, mint „a dán technológia Kínát szolgálja”, „dán minőség” vagy „a Grundfos állította elő és szerelte össze Kínában”.

Az alperesek a bíróság előtt azt állították, hogy bitorló forróvíz-keringető rendszert alkalmazó termékük új vízpótló készülék és a 11. áruosztályba tartozik, míg a felperes áruai a 7. áruosztályba tartoznak, vagyis termékeik eltérő áruk, és nem áll fenn megtévesztési veszély.

Ezzel szemben a bíróság megállapította, hogy az említett forróvíz-keringető rendszer fő alkotórészei a szivattyúk, és a rendszer fő funkcióját valójában egy olyan szivattyú végzi, amely kétségtelenül közeli rokona a felperes rendszerében alkalmazottnak, mert funkció, felhasználás, értékesítési csatornák és fogyasztók vonatkozásában hasonló árut képez. Így, bár az alperesek azt állítják, hogy a forróvíz-keringető rendszer egy vízszolgáltató készülék, amely a 11. áruosztályba tartozik, az ilyen árukat a 7. áruosztályba tartozó szivattyúknak kell tekinteni.

Az alperesek azzal is érveltek, hogy a GRUNDFOS védjegy és az (olvasva) „gelanfu”-ként hangzó kínai védjegy, amelyet a bitorló termékeken használtak, csupán a termékkomponens forrását írja le. A bíróság azonban azon a véleményen volt, hogy a bitorló termékek eladási és hirdetési eljárásában az alperesek nem tettek különbséget az alkatrészek forrásai között, és nem tették lehetővé azok megkülönböztetését. Ehelyett az alperesek, teljes mértékben ismervé a GRUNDFOS védjegyet és annak kínai megfelelőjét, a Grundfos nevet használták zászlóshajóüzenetük és a vállalat neveként is termékeiken, valamint a kereskedelmi dokumentumokban. A bíróság megállapítása szerint ez egyértelműen meghaladja a tisztességes használat kereteit, és bitorolja a felperesek védjegyjogait, egyúttal megteveszti a fogyasztókat az áruk eredetével kapcsolatban.

Az alperesek azt is állították, hogy a bitorló védjegyet egyikük a 11. áruosztályban lajstromoztatta, és így ők csupán licenciával rendelkező használók. A felperes 2014-ben a 7. áruosztályban korábban lajstromoztatott GRUNDFOS védjegye alapján pert indított az egyik alperes által lajstromoztatott bitorló GRUNDFOS védjegy ellen. A Pekingi Felsőbíróság 2019. novemberi döntése a kínai alperes védjegyét érvénytelennek nyilvánította, mert az hasonló volt a felperes védjegyéhez, és a védjegyet hasonló árukon használta, amivel a kínai védjegy-törvény 28. cikke szerint a fogyasztók megtévesztését követte el.

A Pekingi Szellemi Tulajdoni Bíróság rámutatott, hogy a bitorló védjegy 2014 óta vitatott volt a felperes jól ismert védjegyei miatt, és bár érvénytelennek nyilvánították, az alperes gyártók és eladók kötelesek még a lehetőséget is kerülni annak, hogy a fogyasztók megtévesztésével károsítsák a jól ismert védjegyek tulajdonosainak törvényes érdekeit, figyelembe véve, hogy a jól ismert védjegyek erősebb oltalmat élveznek.

A fentiek alapján a bíróság elismerte a felperes GRUNDFOS védjegyének és a védjegy kínai megfelelőjének jól ismert státuszát, aminek alapján egyértelműen megállapította a védjegy-bitorlást. A bíróság súlyosbító körülménynek tekintette az alperesek rosszhiszeműségét. A felperes javára ítélt 3 millió CNY, amely kínai bírósági viszonylatban rendkívül magas összegnek tekinthető, jelzi a kínai bíróságok törekvését a szellemi tulajdon-jogok oltalmának megerősítésére. Így ez a bírósági ítélet vélhetően hozzájárul majd ahhoz, hogy a védjegyek és egyéb szellemi tulajdon-jogok Kínában erősebb oltalmat élvezzenek.

D) Egy hosszan tartó vitában a Kínai Legfelsőbb Népbíróság előtt *Michael Jordan* győzött a *Qiaodan Sports Co., Ltd.* (QS) alperes ellen folytatott bitorlási ügyben.

Az alperes 2007. április 26-án kérelmet nyújtott be a kínai védjegyhivatalnál az ábrán bemutatott védjegy lajstromozása iránt; a kínai szöveg angol átírása „Qiaodan and Device”, ahol Qiaodan a „Jordan” név kínai átírása. A QS védjegyét 2010. április 21-én lajstromozták a 25. áruosztályban ruházati cikkekre, úszóruhákra és egyéb árukra.

Michael Jordan (Jordan) 2012. október 31-én a Védjegyfelülvizsgálati Tanácsnál törlési keresetet nyújtott be, amelyet az elutasított. Jordan ezután adminisztratív keresetet nyújtott be a Pekingi Közbenső Népbíróságnál, de itt is veszített. E döntés ellen fellebbezett a Pekingi Felső Népbíróságnál, és ismét veszített. Végül a Legfelsőbb Népbíróságnál fellebbezte meg ezt a döntést, és ez a bíróság Jordan javára döntött.

Megállapította, hogy Jordan „Kínában széles körű hírnévnek örvend, és nagyon népszerű. Országunkban az érintett közönség az újratárgyalást kérő felperest rendszerint 'Qiaodan' névvel említi. A vitatott védjegybejelentés napja előtt a felperesnek 2015-ig széles körű hírneve volt Kínában, és ez a hírnév nem csupán a kosárlabda területén érvényesült, mert a felperes fontos szerepet játszó nyilvános személlyé vált.”

A bíróság kifejtette továbbá, hogy „természetes személyek a törvény értelmében nevükre vonatkozó joggal rendelkeznek. Egy név jogtalan lajstromozása védjegyként könnyen arra vezethet, hogy az érintett közönség azt gondolja, miszerint az e védjeggel megjelölt áruk és szolgáltatások sajátos bejegyzéssel, illetve engedéllyezéssel stb. rendelkeznek, amely a természetes személyre vonatkozik. Ez ütközik a védjegytvörvény 31. cikkében foglalt rendelkezésekkel. Ebben az esetben a vitatott védjegyet úgy alakították ki, hogy az 1. ábrán bemutatott alakot az alatta álló 'Qiaodan' szóval egyesítették. Az alperes vállalat tudta, hogy a felperes hosszú ideje széles körű hírnévvel rendelkezik Kínában, és mégis felhasználta a 'Qiaodan' szót a vitatott védjegy lajstromozásának kérelmezéséhez, ami könnyen oda vezethet, hogy a vonatkozó közönség joggal azt hiheti, miszerint a vitatott védjeggel megjelölt áruk sajátos kapcsolatban állnak a felperessel, ami sérti a felperes családnévre vonatkozó jogát. Ezért a vitatott védjegy lajstromozása ütközik a védjegytvörvény 31. cikkében foglalt rendelkezésekkel.”

Jordan a vitatott védjegyben szereplő alakra vonatkozó „portréjogot” (ami a hirdetési joghoz hasonló) – vagyis egy kosárlabda-játékos körvonalára való jogot – is igényelte. A Legfelsőbb Népbíróság azonban azon a véleményen volt, hogy portréjogokkal védett „arcképeket” akkor lehet elismerni, ha azok elegendő személyes jellemzőt tartalmaznak ahhoz, hogy a közönség azonosítani tudja a megfelelő jogi személyt. A vitatott védjegyben levő ábrázolás egy fekete emberi alak körvonalát mutatja. Ez a test körvonalán kívül nem tartalmaz a felperes személyes jellemzőit mutató semmilyen vonást. Ezért a felperes a védjeggel kapcsolatban nem élvezhet portréjogot.

E) A Legfelsőbb Népbíróság a *Lin Mingkai v. Fuyun*-ügyben 2019. szeptember 3-i döntésében egyértelművé tette, hogy a kínai védjegytvörvény 59.3 cikke szerint mik a korábbi használatra hivatkozó védekezés követelményei. Ezek a bíróság szerint a következők:

- erre a védekezésre jogosult egyetlen személy maga a korábbi használó; és
- ennek a használatnak a védjegybejelentés lajstromozását és a lajstromozott védjegy védjegytulajdonos általi használatát megelőzően kell megtörténnie.

A továbbiakban a Legfelsőbb Népbíróság első ízben tette egyértelművé, hogy a földrajzi körzet kulcselem a használat eredeti körének meghatározásánál.

a) Tények

A Lin Mingkai (Mingkai) két olyan védjegyének bitorlásáért perelte be a *Chengdu Fuyun Furniture Store*-t (CFFS), amelyek lajstromozásáért 2002. november 19-én és 2009. szeptember 25-én folyamodott a 20. áruosztályban bútorokra.

A CFFS a bíróság előtt azzal védekezett, hogy a *Fuyun Company* (Fuyun Co.) – amely a vitatott védjegyet 2001 óta használta – felhatalmazta a védjegyek használatára. Ezért a CFFS a korábbi használatra hivatkozva védekezett az 59(3) cikk alapján.

Az elsőfokú bíróság a felperes javára döntött, mert megállapította, hogy bár a Fuyun Co. a vitatott védjegyek használata révén bizonyos befolyásra tett szert a felperes védjegyeinek lajstromozása előtt, nem tudták bizonyítani, hogy a CFFS magukat a vitatott védjegyeket használta a bejelentés napja előtt. Emellett az a jogosultság, amelyről a CFFS azt állította, hogy a Fuyun Co.-tól kapta, egy másik védjegyre vonatkozott, amelyet a Fuyun Co. 2010-ben egy másik osztályban lajstromoztatott.

A fellebbezési bíróság az alperes javára döntött, és nem csupán elfogadta a korábbi használatra vonatkozó védekezést, hanem azt is megerősítette, hogy a CFFS a Fuyun Co.-tól kapta a jogot az ilyen védjegyek használatára, a korábbi használatához társuló jogokkal együtt. Emellett megállapította, hogy:

- a vitatott védjegyek nem voltak azonosak a felperes lajstromozott védjegyeivel, és
- a CFFS nem rosszhiszeműen másolta le a felperesek lajstromozott védjegyeit.

b) A Legfelsőbb Népbíróság döntése

A Legfelsőbb Népbíróság hatálytalanította a fellebbezési bíróság döntését, és elutasította a korábbi használatra alapozott védekezést, mert megállapította, hogy a bizonyíték csupán annyit igazol, hogy a Fuyun Co. a védjegyek korábbi használata által bizonyos befolyást szerzett 2009 előtt, de nem 2002 előtt. Továbbá azt is megállapította, hogy érdektelen volt, vajon a CFFS kapott-e felhatalmazást a Fuyun Co.-tól.

A Legfelsőbb Népbíróság egyértelműen kinyilvánította az alábbi feltételeket, amelyeket teljesíteni kell a korábbi használaton alapuló védekezéshez.

- A korábbi használatnak nem csupán az igényelt védjegy lajstromozási kérelmét, hanem a lajstromozott védjegynek a védjegytulajdonos általi használatát is meg kell előznie.
- A korábbi használatnak a lajstromozott védjeggyel azonos vagy ahhoz hasonló jelzés-re kell vonatkoznia.
- A korábbi használatnak olyan árucikkekre kell vonatkoznia, amelyek azonosak a lajstromozott védjegy által megjelöltekkel vagy azokhoz hasonlóknak.

- A korábbi használatnak arra kellett vezetnie, hogy a védjegy bizonyos befolyást szerezzen a lajstromozási kérelem benyújtása és a lajstromozott védjegy tulajdonosa általi használata előtt.
- A korábbi védjegyre alapozott védekezést nem használhatja fel más személy, csak a korábbi használó, még akkor sem, ha a személyt a korábbi használó feljogosítja a védjegy használatára.
- A korábbi használatot az eredeti körön belül kell fenntartani, és ezt a kört a korábbi használat által létrehozott hírnév által meghatározott körnek megfelelően kell eldönteni, ideértve a földrajzi kört, a használat módját (online vagy tényleges üzletekben) és a termelés mértékét. A bíróság hozzátette, hogy új üzletek nyitását azokon a helyeken, amelyekre a korábbi védjegy befolyása nem terjed ki, vagyis a fizikai üzlet kiterjesztését online eladásokra, az eredeti kört meghaladónak lehetne tekinteni. Emellett a termelési kapacitást és a működési kört figyelembe kell venni az „eredeti kört meghaladó” jelentés meghatározásakor.

Németország

A) A német használati minták számos előnnyel rendelkeznek, amelyek megváltoztatták kezdeti „olcsó és egyszerű szellemi tulajdoni oltalmi eszköz” szerepüket kisebb vállalatok vagy magánvállalatok számára, és ma már hathatós eszközt jelentenek, amelyet gyakran használnak multimilliárdos vállalatok közötti perekben is.

A használati minták előnyei az európai és a német szabadalmakkal szemben a következők.

- *Gyors oltalomszerzés:* egy német használati mintát rendszerint néhány hónapon belül lajstromoznak, vagyis igen rövid időn belül érvényesíthetővé válik.
- *Olcsó:* alacsony hivatali díjak, ideértve a hosszabbítási illetéket is.
- *Nincs vizsgálat* sem újdonságra, sem feltalálói tevékenységre.
- *Nincs egységességi követelmény.*
- *Nincs igényponti illeték.*

Így egy használatiminta-bejelentést okosan lehet megszövegezni több független igényponttal, amelyeknek nem kell szükségszerűen kielégíteniük az egységesség követelményét, és ez nagyon nehezíti az összes független igénypont megsemmisítését.

- *Származtathatók egy Németországra érvényes függő szabadalmi bejelentésből.*
Egy német használati mintát származtatni („abzweigen”) lehet egy függő vagy egy európai szabadalmi bejelentésből. Ezt a lehetőséget valóban gyakran használják, amikor a német vagy az európai szabadalmi bejelentés szövege nem teljesen olvasható rá egy versenytárs termékére, és amikor az eredetileg benyújtott dokumentumok általi alátámasztottság kérdésében a liberálisabb német szabályok alapján hasonlítják össze az igénypontok szövegét a versenytárs termékével.

A német használati minta hátrányai a következők:

- az oltalmi idő rövidebb, csak 10 év, és
- a német használatiminta-törvény 2(3) cikke szerint ki vannak zárva az eljárási igénypontok.

Az *eljárási igénypontok kizárása* kapcsán megjegyezzük, hogy valóban van egy érv, amely szerint csak két igénypont-kategória van, vagyis az eljárási igénypontok és a termékigénypontok; az alkalmazási igénypontokat az „eljárási igénypont” fő kategóriába lehet besorolni. Ezt az érvet követve a német használati mintákba évtizedeken keresztül nem lehetett beiktatni alkalmazási igénypontot, minthogy a német használatiminta-törvény 2(3) cikke kizárta őket.

E szabály alól az első kivételt képezi a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) XZB7/03 sz., 2006. évi döntése, amely egyértelműen megállapítja, hogy a *második indikációs alkalmazási igénypontok oltalmazhatók német használati mintaként, tehát nincsenek kizárva mint „eljárási igénypontok”*.

Most a BPG, amely a fellebbezési fórum használatiminta-megsemmisítési ügyekben, úgy döntött a 35 W (pat) 412/16 sz. ügyben, hogy valójában csupán nagyon sajátos alkalmazási igénypontok vannak tényleg kizárva a 2(3) cikk által mint „eljárási” igénypontok. Ebben az eldöntött ügyben az igénypont egy sajátos kerámiaanyagnak fogászati anyagként való felhasználására vonatkozott. A BGH döntése szerint egy ilyen igénypont nincs kizárva a német használatiminta-oltalomból, mert nem működési vagy termelési eljárásra vonatkozik. Az utóbbi típusú eljárások továbbra is ki vannak zárva a német használatiminta-oltalomból.

Így a BPG-nek ez a döntése túlmegy a BGH döntésén, és még további igényponttípusokra is engedélyezi a használatiminta-oltalmat.

Úgy tűnik, hogy a kulcsismérve annak, miszerint egy alkalmazási igénypont oltalmazható-e német használati mintával, az, hogy az igényelt alkalmazás együtt jár-e az igénypont szerinti termék/anyag szerkezetének módosításával. Igenlő esetben az igénypont szerinti eljárás kizártnak tekintendő.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a német használati minták származtatása függő német vagy európai szabadalmi bejelentésekből még vonzóbb megoldássá vált a BPG döntése révén, amely tovább szélesítette az utat az alkalmazási igénypontok oltalmának lehetőségéhez a német használati mintákban.

B) A Német Parlament (Deutscher Bundestag, DB) 2018. december 11-én elfogadta a korszerűsített német védjegy törvényt az EP 2015/2436 sz. irányelv alapján. A korszerűsítési törvény két lépésben lépett hatályba.

- I. A 2019. január 19-én hatályba lépett első rész egy új védjegy-kategóriát (bizonylati védjegyek), új védjegy típusokat (helyzeti védjegyek, kutató védjegyek, mintavédjegyek, mozgó védjegyek, multimédia-védjegyek, hologramvédjegyek) és új abszolút elutasítási okokat (ütközés korábbi védett földrajzi eredetmegjelölésekkel, védett föld-

rajzi árujelzésekkel, hagyományos borfajtákkal, garantált hagyományos élelmiszer-különlegességekkel, valamint védett fajtamegjelölésekkel) vezetett be. Az új törvény lehetővé teszi az új védjegytipusok kombinálását is, például a hologramvédjegyek és a mintavédjegyek egyesítését. Emellett most lajstromozhatók a „fogalmi védjegyek” is, amelyeket csupán szövegleírással lehet meghatározni. Ilyen vonatkozásban lajstromozhatók lehetnek például bizonyos értékesítési fogalmak, ha valóban védjegyként működnek, vagyis eredetmegjelölésre szolgálnak.

- II. A korszerűsített törvény második része 2020. május 1-jén lépett hatályba. Ezzel a 2015. december 16-i védjegy jogi irányelv (Markenrechtslinie) (2015/2436/EU) továbbírt rendelkezéseit módosították, és a védjegyek és egyéb jellemzők oltalmára vonatkozó törvényben (Markengesetz, MarkenG) átalakították a Német Szabadalmi és Védjegy hivatal előtti hivatalos megszűnési és megsemmisítési eljárást.

a) A hivatali megszűnési és megsemmisítési eljárás bevezetése

A MarkenG 53. cikke szerint a megszűnési és megsemmisítési eljárást most már a MarkenG 53. cikkének 5. bekezdése alapján a DPMA előtt is lehet folytatni, aminek következtében valódi választási lehetőség áll fenn a hivatali és a bírósági eljárás között. Így ki van zárva egy ügyben mindkét eljárás igénybevétele. Továbbá egységesen szabályozzák a megszűnési eljárást, valamint az abszolút oltalmi akadályokon és a korábbi jogokon alapuló megsemmisítési eljárást. Ez további hasonlóságot jelent az EU védjegy törvényéhez, amely mindig lehetővé tette az európai védjegyek megsemmisítése ügyében folytatott eljárások lefolytatását az EUIPO előtt. Ellentétben az EU védjegy törvényével, a német védjegy törvény nem tesz lehetővé olyan ellenkérelmet, amely egy kollektív vagy bizonylati védjegy megvonására irányul.

b) Az új megszűnési és megsemmisítési eljárás előnyei

Az új eljárás révén sokféle előny érhető el. A korábbi jogok alapján (MarkenG 51. cikk) oltalmi akadályok érvényesítése esetén először lehet a felszólalási vagy a bírósági eljárás kívül véleményt nyilvánítani a DPMA-nál és attól döntést kérni. A megszűnési eljárást (MarkenG 49. cikk) most már nem csupán a polgári bíróság előtt lehet lefolytatni. Az abszolút oltalmi akadályok miatti megsemmisítési eljárás (MarkenG 50. és 53. cikk) csupán csekély mértékben változik, és a DPMA kizárólagos hatáskörében marad.

c) Eljárás a DPMA előtt

Egy megsemmisítési eljárásra vonatkozó kérelem benyújtása után az eddig ismert eljárást kell lefolytatni, ahol a kérelem megalapozásához szükséges tényeket és bizonyítékokat már a kérelemmel együtt kell benyújtani. Ezt követően a lajstromozott védjegy tulajdonosának két hónapon belül kell nyilatkoznia. Ennek elmulasztása vagy a határidő be nem tartása esetén a DPMA kimondja a megsemmisítést vagy a megszűnést, és a lajstromozást törlik. Felszólalás esetén a kérelmezőt értesítik.

Az újbóli szabályozás lényege, hogy (a bírósági eljáráshoz viszonyítva) csekély illeték befizetésével az eljárást a felszólalás ellenére folytatják, és a MarkenG 56. cikkének 3. bekezdése szerint a védjegyesztálynak kell az ügygel foglalkoznia. Harmadik felek csatlakozhatnak az eljáráshoz. Az ezt követően kiadott végzés az eljárást befejezi anélkül, hogy az ügygel polgári bíróság foglalkozna.

d) Különbségek a felszólalási eljáráshoz viszonyítva

A korábbi jogok fennállása alapján benyújtott megsemmisítési eljárásban (MarkenG 51. és 53. cikk) három hónapon belül nyújtható be felszólalás a DPMA-nál. Ez átfedésben lehet különösen az új hivatali megsemmisítési eljárással, ahol nincsenek kizárva az egymás elleni kölcsönös eljárások.

Az érvényesíthető jogok terjedelme és az illetékek mellett további különbség, hogy a felszólalási eljárásban saját kezdeményezésből benyújtható nyilatkozat a DPMA határozata ellen. Ezáltal egy hatóságon belül érhető el döntés, és így nem közvetlenül, mint a megszűnési és a megsemmisítési eljárásban, hanem csatlakozva vehető igénybe a BPG (MarkenG 66. cikk, 1. bekezdés).

e) Összefoglalás

Az új eljárási módok a DPMA előtt a bírósági eljárás helyett tényleges javulást hoznak. Most a kérelmező választhat, hogy (relatív oltalmi akadályok miatt) a megsemmisítési keresetet, vagy a (használat hiányán alapuló) törlési keresetet, vagy pedig a költségek szempontjából sokkal kedvezőbb, hivatal előtti megszűnési eljárást részesíti előnyben. Az utóbbit mindenképpen közvetlenül kell megalapozni bizonyítékok benyújtásával. A bírósági eljárásban követelhető a győztes féltől egy költségkimutatás, ami a hivatali eljárásban egyértelműen kivételt jelent.

C) A *Balena GmbH*, egy német borászegyesület mintegy 25 éven keresztül forgalmazott egy Baden-Württemberg tartományi borásztól kapott fűszeres édes-savanyú ecetet öntetként „Balsamico” és „Deutscher balsamico” néven. A felperes, az olasz „*Consorzio di Tutela dell'Aceto Balsamico di Modena IGP*” (Consorzio) egy munkaközösség, amelynek küldetése hogy támogassa és védje a Modena körzetéből származó eredeti termékeket. Ez a közösség azon a nézeten volt, hogy a „balsamico” (balzsamos) olasz szó egy német terméken sértette védett „Aceto Balsamico di Modena” földrajzi árujelzőjüket, amelyet az 1151/2012/EU sz. rendelet 13(1)(b) cikke alapján lajstromoztattak a védett eredetmegjelölések és földrajzi árujelzők lajstromában. Egy megszüntetésre és abbahagyásra felszólító, megválaszolatlan levél után a Consorzio Németországban pert indított, de azt mind első-, mind másodfokon elvesztette. Ezért a BGH-nál nyújtott be fellebbezést, törvénysértésre hivatkozva.

A BGH előtt az ügy a fenti EU-rendeletben foglalt bizonyos meghatározások értelmezése miatt időzött annak tisztázása érdekében, hogy a Consorzio jogait sértette-e az olasz „balsamico” szó „német ecet és balzsam” összetételben való használata.

Az idézett rendelet 13(1) cikke első bekezdésének (b) pontja megállapítja, hogy „lajstromozott neveket védeni kell bármilyen visszaélés, utánzás vagy idézés ellen akkor is, ha jelzik a termékek vagy szolgáltatások eredetét, vagy ha a védett név le van fordítva vagy kíséri egy olyan kifejezés, mint a 'stílus', 'típus', 'eljárás', 'előállítva' (helymegjelöléssel), 'utánpótlás' vagy hasonló, vagy ezeket a termékeket 'alkotórészként' használják”. A rendelet előírja továbbá, hogy „ahol egy védett eredetmegjelölés vagy földrajzi árujelző tartalmazza egy olyan termék nevét, amely generikusnak tekinthető, ennek a generikus névnek a használatát nem kell az első bekezdés (a) vagy (b) pontjait sértőnek tekinteni (vagyis ez nem bitorlás). Ezzel szemben a „generikus név” kifejezés a rendelet 3. cikkének 6. bekezdése szerint „olyan termékek nevét jelenti, amelyek, bár arra a helyre, körzetre vagy országra vonatkoznak, ahol a terméket eredetileg előállították vagy forgalmazták, az Unióban egy termék közös nevévé váltak”.

Ezért meg kellett határozni, hogy az „Aceto Balsamico di Modena IGP” földrajzi árujelző által nyújtott oltalom kiterjedt-e ennek a kifejezésnek a nem földrajzi komponenseire is. Ebből a célból a BGH szüneteltette az eljárást, és előzetes kérdést intézett a CJEU-hoz lényegileg arról, hogy az 583/2009 sz. bizottsági rendelet első cikkének fényében a teljes „Aceto Balsamico di Modena” kifejezés által nyújtott oltalom kiterjed-e az abban foglalt nem földrajzi elemek („Aceto”, „Balsamico”, „Aceto Balsamico”) elkülönített használatára is?

Az 583/2009 sz. rendelet az „Aceto Balsamico di Modena (IGP)” védett eredetmegjelölés és földrajzi árujelző lajstromba való bejegyzésére vonatkozik. E rendelet 1. cikke csupán annyit mond, hogy ezt a teljes nevet „kell bevezetni a lajstromba”. Nincsenek korlátozások az oltalmi körrel kapcsolatban. A CJEU teljesen egyértelműen megállapította, hogy a teljes megjelölés által nyújtott oltalom nem terjed ki az egyes elkülönített kifejezésekre. Emellett rámutatott, hogy az „aceto” (ecet) kifejezés teljesen általános, amit korábban ez a bíróság is megállapított egy 1981. december 9-én hozott döntésében. Másodszor a „balsamico” kifejezés a „balzsamos” szó olasz fordítása, amelynek nincs földrajzi mellékjelentése, és amely ecet esetében általában keserű-édes ízre vonatkozik. A fenti megfontolások fényében tehát a feltett kérdésre az a válasz, hogy az 583/2009 sz. rendelet első cikkét úgy kell értelmezni, hogy az „Aceto Balsamico di Modena” név oltalma nem terjed ki a névben foglalt kifejezések különálló alkalmazására”.

Ennek eredményeként a „balsamico” szó használata a „Modena” földrajzi körzetre vonatkozó utalás nélkül nem bitorolja a Consorzio védett földrajzi árujelzője által biztosított jogokat.

D) A BGH úgy döntött, hogy az ún. „culatello” (egy kiváló minőségű olasz sonka) előállítója nem forgalmazhatja termékét „Culatello di Parma” megjelöléssel akkor sem, ha a sonka valójában Pármából származik. Ez a megjelölés ugyanis nem megengedett utalás a „Prosciutto di Parma” védett eredetmegjelölésre.

a) *Tényállás*

A felperes a *Consorzio del Prosciutto di Parma* (Consorzio), a pármai sonka előállítóinak olasz egyesülete, amelynek célja a „Prosciutto di Parma” eredetmegjelölés megőrzése, védelme és támogatása. A Consorzio megfelelően megjelölt, előre csomagolt árut tekintélyes mennyiségben exportál Németországba. A 2013–15-ös években több mint 70 millió csomag sonkát értékesített évente Németországban „Prosciutto di Parma” megjelöléssel.

Az alperes egy hús- és kolbásztermékeket előállító, Párma tartományban élő olasz termelő, aki „Culatello di Parma” megjelöléssel szeletelt sonkát forgalmaz Németországban.

A felperes nézete szerint a „Culatello di Parma” termékmegjelölés jogellenes utalás a „Prosciutto di Parma” védett eredetmegjelölésre. Ezért a Kölni Tartományi Bíróságon keresetet indított, amelynek a bíróság helyt adott. E döntés ellen az alperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a BGH-nál.

b) *A BGH döntése*

A felülvizsgálati kérelem eredménytelen volt. A BGH megállapította, hogy a „Culatello di Parma” megjelölés használata megengedhetetlen utalást képez a felperes javára védett „Prosciutto di Parma” megjelölésre.

A BGH először, utalva a CJEU két ítéletére a „*Glen Buchenbach*”-és a „*Queso Manchego*”-ügyben, leszögezte, hogy az agrártermékek és élelmiszerek minőségét szabályozó, 1151/2012 sz. EU-rendelet 13. cikke első bekezdésének 1. lit. b) albekezdése értelmében az „utalás” fogalom mértékadó követelménye, hogy a vitatott megjelölés a fogyasztót arra ösztönözze, miszerint közvetlen gondolatkapcsolatot hozzon létre azzal az áruval, amely viseli a védett eredetmegjelölést vagy a védett földrajzi árujelzőt. Egy ilyen „utalás” elfogadásához azonban az asszociáció nem elegendő.

Továbbá a fentebb említett EU-rendelet 13. cikke 1. bekezdésének 1. lit. b) albekezdése szerinti „utalásról” akkor lehet szó, ha meg van adva a termék valódi eredete.

Az alperes számára azért sem lenne megengedett a megtámadott megjelölés további használata párhuzamosan a „Prosciutto di Parma” védett megjelöléssel, mert a „Culatello di Parma” megjelölés egy lajstromozatlan hagyományos földrajzi elnevezés. A BGH hibátlan megállapítása szerint a „Culatello di Parma” megjelölés már nem hagyományos földrajzi neve az alperes által előállított sonkakülönlegességnek. Ismertségre csak a „culatello” fajta-megjelölés tett szert, amely a Zibello körzetből származó sonkára is vonatkoztatható. Ilyen összefüggésben az eredetmegjelölés megfelelő oltalmat is élvez.

A felperes végül nem vonja kétségbe az alperes jogát ahhoz, hogy termékével kapcsolatban használja a hagyományos „culatello” megjelölést. Az alperes tehát árusíthatja ilyen megjelöléssel a termékét. Nem használhatja azonban a „Prosciutto di Parma” eredetmegjelölésre utaló „Culatello di Parma” megjelölést.

Oroszország

A német *Berlin-Chemie AG* (BC) Oroszországban lajstromoztatta a MEZYM védjegyet mind cirill, mind latin betűkkel az 5. áruosztályban, emésztést elősegítő anyagokra és gyógyszerekre. A svájci *Organic Pills AG* (OP) később a MESITIM védjegyet lajstromoztatta szintén cirill és latin betűkkel az 5. áruosztályban azonos árukra.

A német vállalat a Szövetségi Szellemitulajdon-védelmi Intézet (Rospatent) Szabadalmi Fellebbezési Tanácsánál törlési keresetet nyújtott be a MESITIM védjegy ellen arra hivatkozva, hogy a két védjegy hasonlósága a fogyasztók megtévesztését okozhatja, különös tekintettel arra, hogy azok háromnál kevesebb szótagban különböznek, jóllehet a gyógyszerek észszerű kiválasztására vonatkozó orosz módszertani ajánlás szerint ez nem elegendő. Emellett a MEZYM védjegy és a megfelelő gyógyszer a MESITIM védjegy elsőbbségi időpontja előtt jelent meg a piacon.

A BC arra is hivatkozott, hogy a gyógyszerek azonos hatóanyagot (pankreatin) tartalmaznak, és felhasználási céljuk is azonos.

A BC azzal is alátámasztotta kérelmét, hogy piackutatást végzett, és annak eredményeként közölte, hogy a megkérdozett személyek több mint fele társította egymással a két védjegyet.

A BC azonban nem aratott teljes győzelmet, mert a Rospatent fenntartotta a MESITIM védjegy lajstromozását a 3. áruosztályban kozmetikai és piperetermékekre, ami lehetővé teszi az OP számára, hogy az orosz piacon maradjon MESITIM védjegyet viselő, biológiailag hatékony élelmiszer-kiegészítőkkel.

Spanyolország

A) A Barcelonai Kereskedelmi Bíróság 6. tanácsa elutasította a *Tommy Hilfiger* által a *Hilfiger Stores Spain SL* (HSS) ellen védjegybitorlás miatt indított keresetet, és helyt adott HSS ellenkeresetének, amelyben a HSS használat hiánya miatt a felperes ruházati cikkekre, lábbelikekre és kalapokra lajstromozott spanyol védjegyének törlését kérte.

A felperes birtokolja a spanyol TH TOLENTINO HAUTE HATS SEVILLA (vegyes) védjegyet, amely a TOLENTINO HAUTE HATS SEVILLA megjelölés és a „TH” betűjeles rövidítés összekapcsolása, és a 25. áruosztályban a fentebb megjelölt árukra van lajstromozva. A felperes azért indított bitorlási pert a HSS ellen, mert az bizonyos árukat (például táskákat, nyakkendőket és ékszereket) TH jelzéssel (vagyis a felperes vállalat nagybetűs rövidítésével) ellátva forgalmazott.

A HSS a védjegybitorlás fennforgásának elutasításával egyidejűleg a felperes védjegyének teljes törlését kérte azon az alapon, hogy azt nem a lajstromozott alakban használták. Abban az esetben, ha a bíróság azt állapítaná meg, hogy a felperes a védjegyet legalább részben használta, a védjegy részleges törléséért folyamodott azon az alapon, hogy a védjegyet csupán a lajstromozott áruk egy részére használták.

A Barcelonai Kereskedelmi Bíróság 6. tanácsa 2019. december 4-én hozott az ügyben döntést. A védjegy használat hiánya miatti teljes és részleges törlésére vonatkozó ellenkezeset vonatkozásában a bíróság, miután megvizsgálta a védjegyek tényleges használatára vonatkozó spanyol és európai bírósági (CJEU) követelményeket, az alábbi módon foglalt állást a felperes által benyújtott bizonyítékokkal kapcsolatban.

- Az ellenkeresettel megtámadott felperes által a női táskák vonatkozásában benyújtott bizonyíték a törlési kereset szempontjából lényegében nem volt a tárgyhoz tartozó, mert a felperes védjegyét nem ilyen típusú árukra lajstromozták, hanem csupán a 25. áruosztályba tartozó árukra.
- A benyújtott bizonyíték nem volt elegendő a lajstromozott védjegy valódi és tényleges használatának bizonyítására annak mértéke, helye, időpontja és időtartama szempontjából, továbbá nem volt kielégítő a lajstromozott valamennyi áru vonatkozásában sem.
- A védjegyet használat szempontjából – legalábbis az áruk forgalmazásához kapcsolódó néhány elem, így táskák, üzleti kártyák és weboldal szempontjából – csupán két alcsoportban, nevezetesen „összejövetelek alkalmával viselt női kalapokra és alkalmi kalapokra” lehetne lajstromozottnak tekinteni.

Ezért a bíróság a felperes védjegyének részleges törlését rendelte el „lábbelik, ruházati cikkek és kalapok” vonatkozásában, „alkalmi kalapok” és „összejövetelek alkalmával viselt női kalapok” kivételével.

A védjegybitorlás ügyében a bíróság kinyilvánította, hogy az áruk közötti vizsgálat azokra az árukra korlátozódik, amelyekre a felperes védjegyét korlátozták, és azokra, amelyeket az alperes a kérdéses jelzéssel azonosított: kiegészítőkre és bőrdíszekre (18. áruosztály), nyakkendőkre (25. áruosztály) és ékszerekre (14. áruosztály). Követve a CJEU joggyakorlatát, a tanács megállapította, hogy megválaszolandó az a kérdés, vajon azonosság vagy hasonlóság áll-e fenn a kérdéses jelzések és áruk között, ami lehetővé tenné annak megerősítését, hogy fennáll az összetévesztés valószínűsége.

A vonatkozó áruk közötti összehasonlítás kapcsán a bíróság elutasította a kérdéses áruk közötti azonosságot, valamint a kalapok és ékszerek hasonlóságát, mert azok nem voltak konkurens vagy összetéveszthető áruk. A bíróság csupán azt állapította meg, hogy csekély hasonlóság állt fenn a felperes azon kalapjai és táskái között, amelyeket az alperes forgalmazott, mert azok a közönség azonos szektorának voltak szánva.

A jelzések összehasonlításával kapcsolatban a bíróság rámutatott, hogy az azonosságnak a felperes TH TOLENTINO HAUTE HATS SEVILLA jelzése és az alperes által a piacon használt TH jelzés között kell fennállnia, amihez a „TH” betűszót az egyéb elemekkel kellett összevetni. Ellentétben a felperes állításaival, a bíróság elvetette a jelzések közötti azonosságot, és elutasította a vizsgált jelzések közötti összetévesztés valószínűségét is.

A fenti tények alapján a bíróság elutasította a HSS elleni védjegybitorlási keresetet, és helyt adott az alperes ellenkeresetének. Egyúttal a felperest kötelezte mind a bitorlási keresettel, mind az alperes ellenkeresetével kapcsolatos perköltségek kifizetésére.

A bíróság döntése nem végleges, mert fellebbezhető.

B) A Barcelonai Fellebbezési Bíróság 2019. október 4-én megerősítette az alsófokú bíróság döntését, amely hat hónap börtönt, pénzbírságot és a jogi költségek megtérítését szabta ki 240 kerek kézitáska bitorlásáért; utóbbiak ugyanis utánozták a híres *Robin Ruth Group* (RRG) mintáját. Az RRG-minta egy városnévből áll, amely azonos betűtípussal ismétlődik, és az egyik ismétlés ki van emelve eltérő méretű betűtípus használatával.

2018. október 11-én az Arenys de Mar-i Büntetőbíróság elítélő végzést adott ki a mintatörvény 273.3 cikke alapján, mert a bitorolt minta egy lajstromozott közösségi minta volt.

Az alperes e döntés ellen fellebbezést nyújtott be a Barcelonai Fellebbezési Bíróságnál. Fellebbezésében azt állította, hogy az elsőfokú bíróság tévedett a tények megállapításában, mert:

- a táskákat soha nem bocsátották kereskedelmi forgalomba, ezért gazdagodási szándékot nem lehetett bizonyítani;
- az RRG hozzájárult a táskák kereskedelmi forgalomba hozatalához; és
- az alperes a táskák vonatkozásában lajstromozott védjegy birtoklására hivatkozott.

Az alperes azt állította továbbá, hogy az alsófokú bíróság tévedett a bizonyítékok értékelésében, mert:

- az alperes nem ismerte a korábbi RRG-lajstromozást;
- a rendőrtisztviselő általi kikérdezés nem szolgáltatott elegendő bizonyítékot ítélet meghozatalához; és
- a szakértői vélemény nem értékelte a különbségeket a lefoglalt táskák és az RRG-táskák között, holott az kizárta a fogyasztók megtévesztésének kockázatát.

Az alperes azzal is érvelt, hogy a bíróság eljárási szabályt is sértett, nevezetesen a legkisebb beavatkozás elvét.

A fellebbezési bíróság értékelte a személyes bizonyíték bírók általi felfogásának jelentőségét, mert ez a felfogás szubjektív, és utalt a másodfokú bíróságok szerepére a bizonyítékok megítélésében. Miután látta az elsőfokú bíróság tárgyalási jegyzőkönyvét, a Barcelonai Fellebbezési Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az elsőfokú bíróság a bizonyítékok megítélését logikusan, észszerűen és következetesen végezte. Az elsőfokú bíróság ténymegállapításaiból az alábbi következtetéseket vonta le:

- A gazdagodási szándék a táskák mennyiségéből származott, mert az elég nagy volt ahhoz, hogy az alperes kereskedelmi forgalomba helyezésre vonatkozó szándékára lehessen belőle következtetni – még ha ez nem történt is meg.

- Az alperes állítása a jogtulajdonos állítólagos beleegyezéséről bizonyítatlan volt, és ellentmondott annak, hogy a jogtulajdonos tagadta az ilyen hozzájárulást és licencszerződés létezését.
- Az alperes feljegyzései, levelei és egyéb iratai nem mentették viselkedését, mert a szakvélemény szerint a kérdéses minta nélkülözte az eredeti RRG-táskák egyéni jellegét.

Az alperes azon állításával kapcsolatban, hogy nem volt tudomása a lajstromozott mintáról, a bíróság a következőket állapította meg.

- Az alperes kijelentéseiből következett, hogy tudomása volt a felperes mintájáról, mert korábban tárgyalásokat folytatott vele.
- Az alperes állítása értelmetlen volt, mert kijelentette, hogy a lajstromozott minta tulajdonosa felhatalmazta a táskák forgalmazására.

A szakvéleményekkel és a tanúkihallgatásokkal kapcsolatban a fellebbezési bíróság egyetértett az alsófokú bírósággal abban, hogy nagyobb bizonyító erőt kellett volna tulajdonítani a rendőrtisztviselő által adott szakvéleménynek, mert az világos, tömör és szókimondó volt.

Végül a bíróság az eljárási szabályok megsértésére vonatkozó állítással kapcsolatban rávilágított, hogy a törvénykezés a legkisebb beavatkozás elvét követi, és a vizsgált esetben a bizonyított magatartás bitorlás volt.

A Barcelonai Fellebbezési Bíróság döntése, amely megerősíti az elsőfokú bíróság döntését, végleges.

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization WIPO)

A Szellemi Tulajdon Világszervezete 2019. évi jelentésében közölte, hogy 1978-tól kezdve négy évtizeden át az Amerikai Egyesült Államok nyújtotta be a legtöbb nemzetközi (PCT-) bejelentést. 2019-ben azonban Kína 58 990 PCT-bejelentéssel megelőzte az USA-t, amely 57 840 PCT-bejelentést nyújtott be. A sorrendben tovább Japán, Németország és Dél-Korea következett.

2019-ben Kínában 1,401 millió szabadalmi bejelentést nyújtottak be, míg az USPTO-nál az elmúlt évben benyújtott szabadalmi bejelentések száma 616 852 volt. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a kínai szám felöleli a találmányi, a használatiminta- és a mintabejelentéseket is.

A WIPO-jelentés szerint 2019-ben a legtöbb szabadalmi bejelentést benyújtó vállalat a kínai *Huawei* volt. Ezt a japán *Mitsubishi*, a dél-koreai *Samsung* és az amerikai *Qualcomm* követte.

HÍREK, ESEMÉNYEK

Az ötévente esedékes tisztújítás keretében az Igazságügyi Miniszter kinevezte a Szerzői Jogi Szakértő Testület Elnökségét és 186 tagját. A testületi tagság a 2020. augusztus 1. – 2025. július 31. közötti időszakra érvényes.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület elnöksége		
Dr. Faludi Gábor elnök Dr. Berki Ádám Érsek Nándor Dr. Gyertyánfy Péter Dr. Győri Erzsébet	Dr. Kricsfalvi Anita Dr. Lábod Péter Dr. Munkácsi Péter Dr. Sár Csaba Dr. Szinger András	Szűts László Dr. Taba Miklós Dr. Tarr Péter Dr. Tomori Pál Vincze Balázs

A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET TAGJAI (2020–2025)

A szerzői jog általános és gyakorlati kérdéseiben		
Bacher Gusztáv, dr. Baticz Csaba, dr. Békés Gergely, dr. Berki Ádám, dr. Faludi Gábor, dr. Ficsor Mihály, id. dr. Gondol Daniella, dr. Grad-Gyenge Anikó, dr. Gubicz Flóra, dr. Gyertyánfy Péter, dr. György András, dr. Győri Erzsébet, dr. Hepp Nóra, dr. Horváth Katalin, dr. Jókúti András, dr.	Kabai Eszter, dr. Karsay Enikő, dr. Kiss Zoltán, dr. Koltay Krisztina, dr. Lábod Péter, dr. László Áron Márk, dr. Legeza Dénes, dr. Lehóczki Zsófia, dr. Lendvai Zsófia, dr. Lukácsi Péter, dr. Mezei Péter, dr. Munkácsi Péter, dr. Pogácsás Anett, dr. Sándor Eszter Anita, dr. Sár Csaba, dr.	Sarkady Ildikó, dr. Sulyok Ádám, dr. Szamosi Katalin, dr. Szilágyi Emese, dr. Szilágyi István, dr. Szinger András, dr. Szivi Gabriella, dr. Takács Nóra Emese, dr. Timár Adrienn, dr. Tomori Pál, dr. Tóth Péter Benjamin, dr. Ujhelyi Dávid, dr. Zugh Kinga, dr.

Irodalmi művek	Szakirodalmi, publicisztikai művek, könyvkiadás	Lapkiadás
Arday Géza Csepregi János Zsolt Erős Kinga Fábri Péter Filip Tamás Kollár Árpád Szkárosi Endre, dr. Veres András	Amberg Eszter Mónika, dr. Érsek Nándor Halász Annamária, dr. Mészáros Márton, dr. Monok István, dr. Pallósiné Dr. Toldi Márta Vince Eszter, dr.	Bán János Havas Katalin Jurida Petra, dr. Szilágyi Zsuzsa, dr.
Színpadai művek	Komolyzenei művek	Könnyűzenei művek
Bakos-Kiss Gábor, dr. Guelmino Sándor, dr. Pozsgai Zsolt Szikora János, dr. Dr. Udvarhelyiné dr. Sári Edit	Devich Márton Fekete Gyula Hollós Máté Lakatos György Madarász Iván Mindszenty Zsuzsánna, dr. Pejtsik Péter Richter Pál Sugár Miklós Tihanyi László	Binder Károly Bródy János Czutor Zoltán Csík Gabriella Fekete-Kovács Kornél Gőz László Gryllus Dániel László Attila Malek Miklós Sztevanovity Dusán Victor Máté
Táncművészet, koreográfia	Reklámművek	Filmalkotás
Barta Dóra Fodor Zoltán Oláh Zoltán Vincze Balázs	Árendás József	Babiczky László Bánhegyesi Béla, dr. Ferkóczy Noémi, dr. Kricsfalvi Anita, dr. Rózsa János Kalocsay Gergely, dr. Taba Miklós, dr.

Díszlet-, jelmeztervek	Általános képző- és iparművészet, műkereskedelem, restaurálás	Képgrafikai művek
Balla Ildikó Dr. habil. Csanádi Judit DLA Kovács Yvette Alida, dr. Pintér Réka Póka Júlia, dr. Rákay Tamás	Dicső Ágnes Dr. habil Kovács Kálmánné Görbe Katalin DLA Wehner Tibor	Bereznai Péter Butak András Szurcsik József
Szobrászati művek	Alkalmazott grafikai művek, térképészeti művek	Festészeti művek
Kalmár János Lestyán-Goda János	Horkay István Kudász Ferenc Lelkes László Sára Ernő Zentai László, dr.	Bánföldi Zoltán Kósa János Véssey Gábor
Fotóművészeti alkotások	Textiltervezői művek	Kerámiai művek
Eifert János Hamarits Zsolt Rékasi Attila Répászky Lipót Szamódy Zsolt Olaf	Csíkszentmihályi Réka Kelecsényi Csilla Kiss Katalin	Babos Pálma Borza Teréz Pannonhalmi Zsuzsa Turcsányi Judit
Ötvösművek	Belsőépítészeti tervek és alkotások	Ipari formatervek
Katona Katalin Rékassy Bálint Tóth Zoltán	O. Ecker Judit Rainer Péter	Bajdor Gyöngy Katalin Bárkányi Attila Farkas Tamás György Ádám, dr. Kacsuk Zsófia, dr. Mészárosné Dónusz Katalin Pohárnok Mihály

Építészeti alkotások és tervek	Hangfelvételek, lemezkiadás, zeneműkiadás	Rádió, televízió, vezetékies továbbközvetítés
Bérces László, dr. Kiss Péter, dr. Kokas László Okrutay Miklós Peschka Alfréd Szalay Tihamér Szente Olivér, dr. Vadász Bence	Boronkay Antal Molnár Gábor Szűts László Szűcs Norbert	Csömör Magdolna, dr. Csósz Gergely, dr. Darabos Zoltán, dr. Fülöp Nóra, dr. Kéry Ferenc Kozma Pál Medveczky Balázs Tarr Péter, dr.
Internet	Szoftver	Adatbázis
Detrekői Zsuzsa, dr. Fáy Margit, dr. Horváth Péter, dr. Kis Balázs	Dudás Ágnes, dr. Karácsony József Kereszty Marcell, dr. Köteles Zoltán, dr. Mák András, dr. Mamuzsics Gábor Somkutas Péter, dr. Telek Eszter, dr.	Halász Bálint, dr. Harangozó Gábor, dr. Simon Lászlóné
Előadóművészi jogok		
Cseke Péter Gyimesi László, dr. Koltay András, dr. Mihályi Gábor Zsoldos Béla		

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Lee J. Tiedrich, Gregory Discher, Fredericka Argent, Daniel Rios: A 10 legjobb gyakorlat mesterséges intelligenciára vonatkozó szellemi tulajdonnal kapcsolatban (10 Best Practices for Artificial Intelligence Related Intellectual Property. Lexology, 2020. 06. 29.)

A mesterséges intelligencia (Artificial Intelligence, AI) alkalmazása számos iparágban terjed, és 2030-ig közelítőleg 13 billió USD-t adhat a globális gazdasághoz. Számos szervezet jelentős forrásokat ruházott be az AI kutatásába és fejlesztésébe (R&D). Az Egyesült Államok, az Európai Unió, Kanada, Kína és sok más ország nemzeti AI-stratégiát dolgozott ki vagy ilyen stratégia kifejlesztésén dolgozik, ami számos esetben jelentős beruházást jelent AI-vonatkozásban. A globális AI-beruházás induló AI-vállalkozásokban állandóan nő, a 2010-beli 1,3 milliárd USD-ről 2018-ban 40,4 milliárd USD-re nőtt, 48%-ot meghaladó évenkénti sebességgel. A globális járvány lefékezte ugyan a gazdasági növekedést, azonban továbbra is súlyponti kérdés az AI alkalmazása a koronavírus megfékezésében és egyéb szükségletek kielégítésében.

Nem meglepő, hogy az AI-vonatkozású R&D-beruházás lényeges növekedést hozott a szellemi tulajdon (Intellectual Property, IP) területén. Az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (USPTO) 2017-ben 27 000-nél több AI-vonatkozású szabadalmi bejelentést publikált, ezek közül 16 000-nél többet az elmúlt tizenhét hónapban. A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) a globálisan benyújtott, AI-vonatkozású szabadalmi bejelentések terén hasonló növekedésről adott tájékoztatást. Emellett különböző szervezetek továbbra is beruháznak az AI-algoritmusok, -szoftver és -adatok fejlesztésére.

Az AI az IP-fejlesztés fontos eszközévé vált. Így például számos gyógyszervállalat használ AI-t a gyógyszerkutatásban. Az AI-tartalmakat sokan hirdetések létrehozására használják fel. Az eredmények új gyógyszerekhez és tartalmakhoz vezetnek, valamint az AI-algoritmusok növekvő javulásához, amelyek mindegyike értékes IP lehet.

A 10 legjobb gyakorlat AI-vonatkozású szellemi tulajdonnal kapcsolatban

A szervezeteknek védeniük kell AI-vonatkozású IP-jüket, tekintettel annak rejtett értékeire. Ennek az értéknek a hasznosítására irányuló stratégia kifejlesztése azonban akadályokba ütközhet, mert az AI-IP jogi környezet fejlődőben van. Például a WIPO, az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH), az USPTO, az Amerikai Szerzői Jogi Hivatal és egyéb kormányügynökségek számos AI-vonatkozású IP-kérdést vizsgálnak, többek között az AI feltalálóként való elfogadhatóságát, a szabadalmazhatóságot, az írott leírás és a megvalósíthatóság követelményeit, adatkérdéseket és AI-alapú szerzői jogi kérdéseket.

Az AI-vonatkozású IP legnagyobb mértékű oltalmának eléréséhez a szervezetek, folytatva a célkitűzési megfontolásokat, az alábbi 10 legjobb gyakorlatot követhetik.

1. IP-stratégia és -eljárások kifejlesztése

A vállalatoknak írott IP-stratégiával és annak megvalósításához eljárásokkal kell rendelkezniük, amelyek hatékonyan egyszerűsítik *a)* IP-kérdések azonosítását, *b)* azok üzleti fontosságának megállapítását és *c)* annak meghatározását, hogy hogyan lehet legjobban védeni az IP-t. A kedvező oltalmi lehetőségek közül megemlítjük a szabadalmakat, a szerzői jogot, a kereskedelmi titkot, a védjegyeket és a szerződéseket. A szervezetek gyakran használják a felsorolt oltalmi formák kombinációit. Például az algoritmusokat gyakran védik szerzői joggal, kereskedelmi titokkal és szerződéssel. Az IP-stratégia és -eljárások vonatkozásában előnyben kell részesíteni az értékes IP oltalmát, és – minthogy a törvények változnak – számolni kell a jelenleg érvényes törvények szükség szerinti változásával és módosulásával. Figyelembe kell venni a harmadik felek általi bitorlás kockázatát csökkentő lépéseket és egyéb IP-igényeket is, valamint törődni kell a védjegyekkel, a társadalmi médiumokkal és egyéb IP-vonatkozású kérdésekkel is.

2. Meg kell állapítani a találmány szabadalmazhatóságát

AI-vonatkozású találmányok szabadalmazásának megfontolásakor a szervezeteknek gondosan meg kell válaszolniuk azt az alapvető kérdést, hogy az ilyen találmányok szabadalmazhatók-e. Ez az elemzés bonyolult lehet, mert a szabadalmak területi hatályúak, és a szabadalmazhatósági követelmények országonként változhatnak, különösen AI-vonatkozású találmányok esetén. Például az Egyesült Államokban a legfelsőbb bíróság széles körű szabadalmazhatósági vitákat folytatott az elvont ötletek, a természeti törvények és a természeti jelenségek kizárásáról (ideértve a természeti termékeket is), újabb ügyek kapcsán meghatározva egy kétlépéses próbát, amely *Alice/Mayo*-próbaként ismert, annak meghatározására, hogy egy szabadalmi igénypont szabadalmazható tárgyra vonatkozik-e. Európában, bár egy számítógépprogram nem szabadalmazható, szabadalmazhatónak minősülhet, ha a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás műszaki cél elérésére szolgál. Ezeknek a kérdéseknek a kezelésekor a szervezeteknek azonosítaniuk kell azokat az országokat, ahol AI-találányaikra szabadalmi oltalmat kívánnak szerezni, és meg kell határozniuk, hogy ezek a találmányok kielégítik-e a szabadalmazhatóság követelményeit. Igenlő esetben a szabadalmi bejelentéseket úgy kell elkészíteni, hogy kielégítsék ezeket a követelményeket és a szervezetek céljait. Ha a szabadalmi oltalom nem látszik elérhetőnek, a szervezetnek a kereskedelmi titkot vagy egyéb megoldásokat kell figyelembe vennie.

3. Az AI-vonatkozású találmányok feltalálójának meghatározása és a tulajdonlás biztosítása

Az AI felhasználásával kidolgozott találmányok szabadalmazása új kérdéseket vet fel. Konkrétan az okozhat problémát, hogy a szabadalmi bejelentésekben azonosítani kell a feltalálót. Az Egyesült Királyság Szellemitulajdon-védelmi Hivatala (UKIPO), az ESZH és az USPTO azonban nemrég megállapította, hogy a feltalálónak embereknek kell lenniük, és nem engedélyezik, hogy AI-eszközök feltalálóként legyenek megnevezve. Ennek

következtében az AI-vonatkozású találmányok szabadalmi bejelentéseinek kidolgozásakor a szervezeteknek tekintetbe kell venniük azokat a sajátos körülményeket, amelyek a találmány kidolgozásához és gyakorlatba vételéhez tartoznak abból a szempontból, hogy kit nevezzenek meg feltaláló(k)nak. A feltaláló megnevezése fontos következményekkel járhat a szabadalom tulajdonlásával kapcsolatban. Az Egyesült Államokban a feltaláló(k) birtokolja/birtokolják a szabadalmi bejelentést, ha nincs ettől eltérő megegyezés vagy egyéb megállapodás. Tekintettel a lehetséges nehézségekre a feltalálók azonosításában és az ebből adódó jogi kérdésekre, a szervezeteknek biztosítaniuk kell, hogy valamennyi lehetséges feltaláló birtokoljon valamilyen módon, sok esetben szerződés révén, olyan jogot, amely a szervezetben a szabadalmi bejelentésre vonatkozik.

4. Megfelelés az írott leírással és a kinyilvánítással kapcsolatos követelményeknek

AI-vonatkozású szabadalmi bejelentések készítésekor a szervezeteknek meg kell fontolniuk, hogy hogyan nyilvánítsák ki a találmányt. Az amerikai törvény szerint a szabadalmi bejelentéseknek olyan írott leírást kell tartalmazniuk, amely bizonyítja, hogy a feltaláló(k) a bejelentés időpontjában birtokolta/birtokolták a találmányt, és ez lehetővé teszi a „szokásos szakember számára” a találmány elkészítését és használatát. Ennek az írott leírásnak a célja, hogy növelje a nyilvános tudást cserébe a kizárólagos jog engedélyezéséért. Az, hogy hogyan kell megfelelni az írott leírás követelményeinek, különböző tényezőktől függhet, ideértve a találmány jellegét és a rendelkezésre álló információt. Például ha a szabadalmi bejelentés egy korábban létező AI javítására vonatkozik, amely nem jól ismert, akkor viszonylag részletes kinyilvánításra lehet szükség a találmány leírásához és megvalósíthatóvá tételéhez. Ha azonban a korábban létező AI széles körben ismert vagy hozzáférhető, magasabb színvonalú leírás lehet kielégítő.

5. Kereskedelmi titkok oltalma

A kereskedelmi titkok általában fontos részét képezik egy szervezet IP-portfóliójának. A kereskedelmi titkok számos esetben előnyösebbek lehetnek a szabadalmaknál, így *a)* amikor a szabadalmazási követelményeket, ideértve a fentebb említetteket, nem lehet kielégíteni, *b)* a szabadalmi oltalom megszerzésének költsége meghaladja a hasznot, vagy *c)* a lehetséges IP-oltalom szükséglete túlnyúlik a szabadalmi oltalom elérhető időtartamán. A szervezeteknek lehetőséggel kell rendelkezniük ahhoz, hogy megvédjék kereskedelmi titkaik titkoságát és biztonságát. Ezeket a lehetőségeket számításba kell venni távoli hozzáférés szempontjából is, így például járvány esetén, és rendszabályokat kell foganatosítani kereskedelmi titkok jogtalan kinyilvánítása és felhasználása ellen, továbbá vizsgálni és elhárítani kell a gyanított visszaéléseket. A szervezetek gyakran élnek ezekkel a lehetőségekkel különböző rendszabályok alkalmazása révén, ideértve fizikai és műszaki ellenőrzéseket, megegyezések titokban tartását, gyakorlatokat, meghallgatásokat és egyéb eljárásokat.

6. *AI által létrehozott, szerzői joggal védett munkák szerzőségének és tulajdonjogának meghatározása*

Szerzői jogok esetén a szerzőség megállapítása, az AI által létrehozott munkákban pedig a szerzői jogok tulajdonlásának a meghatározása új kérdéseket vet fel, amelyek hasonlítanak a szabadalmak terén felvetettekhez. Például az Egyesült Királyság 1988. évi szerzői jogi, minta- és szabadalmi törvénye úgy rendelkezik, hogy amikor egy számítógép által létrehozott műnek „nincs emberi szerzője, szerzőnek azt a személyt kell tekinteni, aki elvégzi a munka létrehozásához szükséges intézkedéseket”. Az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala hasonló módon állapítja meg, hogy szerzői jogokat csupán emberek által létrehozott szerzőségű, eredeti művekre lehet lajstromozni. Nem szükségszerűen könnyű azonban azonosítani az AI által létrehozott művek emberi szerzőit. Például az Egyesült Államok esetjoga szerint egy AI-program szerzőjeként az ilyen program által létrehozott teljesítmények szerzőjét kell tekinteni, ha a program, ellentétben a végfelhasználóval, „a munka oroszlánrészét” végezte az ilyen teljesítmények létrehozásában. A körülményektől függően kihívást jelenthet annak meghatározása, hogy a program „a munka oroszlánrészét” végezte-e. A szerzői jog tulajdonlásának meghatározása is komoly nehézségekbe ütközhet. Az Egyesült Államokban a szerzők birtokolják a szerzői jogot függetlenül minden ellentétes megállapodástól vagy egyéb megegyezéstől. Miként a szabadalmaknál, úgy a szerzői jog esetén is fontos lehet minden lehetséges szerző jogának biztosítása, sok esetben szerződéssel, a tulajdonjog meghatározásához, ideértve az AI-teljesítményeket és a gyakorlott algoritmusokat is.

7. *Adatjogok védelme*

A jogok védelme gyakorlati adatok, AI-adatteljesítmények és egyéb fontos adatok esetén szintén gondos figyelmet igényel. Az amerikai jog szerint az adatokat nem lehet szerzői joggal védeni, mert a „tények” nem eredeti szerzőségi munkák. Korlátozott szerzői jogi oltalom azonban szerezhető arra a módra, ahogyan az adatokat osztályozzák, koordinálják vagy elrendezik. Hasonlóképpen az EU joga lehetővé teszi olyan adatbázisok szerzői jogi oltalmát, amelyek „eredetiek” a tartalmuk elrendezésében vagy megválasztásában. Európa egy sajátos adatbázisjogot is biztosít, amely korlátozott oltalmat nyújt adatbázisokra, ha jelentős beruházásokat igényel azok tartalmának megszerzése, igazolása vagy bemutatása. A szervezetek a kereskedelmi titkokra vonatkozó vagy hasonló adatvédelmi törvényekre támaszkodhatnak, amennyiben megfelelő rendszabályok állnak rendelkezésre az adatok titkosságának megvédelméhez. A szervezetek rendszerint szerződéseket is felvesznek adataik védelmére.

8. *Szöveg- és adatbányászat és hasonló tevékenységek*

A szervezetek egyre növekvő mértékben használnak szöveg- és adatbányászatot (text and data mining, TDM) és hasonló eszközöket AI gyakorló adatainak nyeréséhez, és biztosítaniuk kell, hogy ezek a tevékenységek ne sértsék harmadik felek jogait vagy az alkalmazható törvényeket és/vagy megállapodásokat. Az EU-ban a 2019. évi digitális egységes piaci

irányelv a TDM-et mint a „szöveg- és adatelemzés digitális formái önműködő elemzési technikáját” határozza meg „olyan információ szerzésére, amely magában foglal sémákat, irányzatokat és összefüggéseket, de nem korlátozódik azokra”. Ez az irányelv előírja, hogy az EU tagállamai ezekhez a tevékenységekhez bizonyos kivételeket alkalmazzanak a szerzői jog bitorlása területén. A szervezetek ezekre a kivételekre támaszkodhatnak, amíg az IP-tulajdonosok nem gyakorolják jogaikat a TDM tiltásához. Az Egyesült Államokban a törvények összehangolása alkalmazható a TDM-hez és hasonló tevékenységekhez, így a szerzői jog kivételének tisztességes használatához, a védjegy törvényhez, a szerződési törvényhez, a számítógépes csalási és visszaélési törvényhez és az állandó törvények tisztességes használatához. Összegezve, a TDM-mel és hasonló tevékenységekkel foglalkozó szervezeteknek meg kell ismerkedniük az alkalmazható törvényekkel és egyezményekkel, és gyakorlatukat úgy kell alakítaniuk, hogy azoknak megfeleljenek.

9. Szélesebb körű adatkezelés értékelése

A szervezeteknek az adatokhoz tartozó átfogó jogi területet kell értékelniük. Például az Európai Bizottság nemrég közleményt bocsátott ki „Európai stratégia adatokkal kapcsolatban” címmel. Ez a közlemény arra összpontosít, hogy az EU számára lehetővé tegye az adatgazdálkodásban rejlő lehetőségek érvényesítését azáltal, hogy *a)* szektort keresztező irányítási keretet vezet be az adathozzáféréshez és -felhasználáshoz, *b)* javítja az EU adatfeldolgozó infrastruktúráját, és együttműködési szabványokat hoz létre, *c)* beruház a kis- és közepes vállalkozásokba, és *d)* közös európai adattereket hoz létre stratégiai területeken, így az egészségügy, a pénzügy, a mezőgazdaság és az energia területén. A fejlődés, amely ezt a közleményt követi, befolyásolhatja a szervezetek adatvédelmi módját.

10. Minél több szerződést

Miként fentebb említettük, a szerződések segíthetnek a szellemi tulajdon-jogok biztosításában és meghatározásában, ideértve a képzési adatokat, az AI-teljesítményeket és az algoritmusokat. Ennek következtében a szervezeteknek meg kell határozniuk, hogy milyen módon tudják legjobban hasznosítani a szerződéseket céljaik eléréséhez és megfelelő szerződési időpontjaik valós meghatározásához. Emellett a szervezeteknek meg kell ismerkedniük a bizonyos IP-k hozzáférhetővé tételéhez használt, növekvő számú, szabványos formájú „szabad” szerződésekkel (pl. Creative Commons). Ezeknek a licenceknek számos változatuk van különböző lejáratú idővel, és gyakran használják a szabadon hozzáférhető szoftver készítéséhez, míg a „kreatív közjavak” licenceit gyakran használják szerzői joggal védett olyan egyéb munkák és adatbázisok előállítására, amelyek költség nélkül hozzáférhetők. A szervezeteknek értékelniük kell ezeknek a licenceknek a különböző formáit, és meg kell fontolniuk, hogyan lehetne azokat felhasználni belső és külső alapon üzleti céljaik elérésének megkönnyítésére.

Dr. Palágyi Tivadar

Edward Frenkel: *Csók és matek. A világ rejtett szíve*. Typotex, 2016; ISBN: 9789632798554

„Van valahol egy rejtett világ. A szépség és elegancia eldugott univerzuma, amely ezer szállal kötődik a mindennapi világunkhoz. Ez a matematika világa. És ez legtöbbünknek láthatatlan. Ez a könyv meghívó ennek a világnak a felfedezésére.”

Frenkel nyitó mondata. És

„Ne érts félre! Attól, hogy elolvasod ezt a könyvet, még nem válsz matematikussá. Még azt sem mondom, hogy mindenkiből legyen matematikus. Tudhatod, ha megtanulsz néhány húron pötyögni, még nagyon kevés dalt fogsz tudni eljátszani a gitárodon. Nem te leszel a világ legjobb gitáros, csak egy picit gazdagabb lesz az életed. Ebben a könyvben megmutatom neked a modern matematika húrjait, amelyeket eldugtak előled. És megígérem, hogy gazdagabb lesz az életed. Céлом úgy mesélni el mindent, hogy meg is értsd.”

(Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből,
kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Nagyon nem szokásunk itt viszonylag régebbi kiadású könyvekről szólni, de ezzel mindenképp kivételt kell tenni: a matematikáról laikusoknak (is) szóló művek egyik modern klasszikusa, és még nagyon jó, olvasmányos is.

Frenkelről, a honlapjáról: „A University of California, Berkeley matematikaprofesszora. 1997-ben a Harvard University-ről jött át. Az *American Academy of Arts and Sciences* tagja, *Fellow of the American Mathematical Society* (az AMS ismertetője szerint 'ebbe a kategóriába azokat fogadják be, akik kimagasló hozzájárulást tettek a matematika terén az alkotásban, annak ismertetésében, előbbre vitelében, kommunikációjában, illetve a matematika hasznosításában' – Osman P.), és a *Hermann Weyl Prize* díj kitüntetettje a matematikai fizikában. ('E díjat azok a 35 év alatti tudósok kaphatják, akik jelentős tudományos értékű eredeti művet alkottak a fizika szimmetriák révén történő megértése terén.' – https://www.worldscientific.com/doi/abs/10.1142/9789814518550_0006 – Osman P.)

Frenkel a kutatását a matematika és a kvantumfizika találkozási terén végzi, különös hangsúllyal a Langlands programra, amelyet ő a matematika Nagy Egyesített Elméleteként ír le. Három könyve jelent meg, és 90+ tudományos cikke akadémiai folyóiratokban. Munkájáról világszerte tart előadásokat, YouTube-videói nézők millióit nyerte meg.

Csók és Matek c. könyve a New York Times bestsellere volt, az Amazon és az iBooks az év legjobb könyvei egyikének nevezte, megkapta az American Mathematical Society Euler könyvdíját (Wikipedia: 'matematika témájú kiemelkedő könyvnek adják, amely képes lehet javítani a területről a közvéleményben kialakult képet' – Osman P.). 18 nyelven már kiadták, további kiadásokkal előkészületben.”

S ha egy kiemelkedő tudású matematikaprofesszor könyvének a Csók és matek (eredetiben Love and Math) címet adja, akkor vagy igencsak vagány, vagy kiváló marketinges – alkalmasint mindkettő egyszerre.

Peter Woit elméleti fizikus, a Columbia University matematika-tanszékének egyik vezető előadója (a húrelmélet kritikusa, aki az arról szóló könyvének a Mégcsak téves sem címet adta, s e címmel ír blogot) írja Frenkel könyvéről: „Frenkel részletes történetet kínál arról, milyen szerelembe esni a matematikával, majd elmélyülten művelni azt, hogy végül az ember a legmagasabb szinten foglalkozzék e tudománnyal. Az út során pedig sok különféle dologról számol be a könyv, s mindegyikük igencsak érdekes.” (Forrás: Wikipedia)

Manapság a nagyközönségnek szóló szakkönyvek fordításai finoman szólva nem mindig ütnek meg az elfogadható mértékét. Jóllehet Typotex-könyvre ilyen panasz sohasem lehet, e könyv fordítói még így is megérdemlik a kiemelést, hiszen maguk is kimagasló matematikusok (ami az Olvasónak is garancia a biztosan szakszerű, jó fordításra). Fordította:

- Michaletzky György – egyetemi tanár, ELTE Valószínűségelméleti és Statisztika Tanszék,
- Rejtő Lidia – University of Delaware, Department of Applied Economics and Statistics – [Full] Professor of Statistics, Director of StatLab,
- Tusnády Gábor – Széchenyi-díjas magyar matematikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja,
- a fordítást szakmailag ellenőrizte Stipsicz András, az MTA levelező tagja, matematika- és számítástudományok.

A *fordítók előszavából*: „Ebben a könyvben egy hús-vér fiatalemberrel ismerkedhetünk meg, akinek az *eredményei révén belecseppenhethünk a modern matematika közepébe*.” – Csak nem megjedni – a könyv nagy részét a laikus is megérti, ha nem is a legmélyebb részletekig!

A *Typotex ajánlójából*: „A Csók és matekban a matematika nagy felfedezéseinek története egy kalandos sorsú fiatalember – a szerző – élettörténetével fonódik egybe. *Edward Frenkel a matematika megismertetésének elkötelezett híve. Az a véleménye, hogy matematikai tudás hiányában egyre kevésbé érthetjük a világot, és ez a tény eleve korlátozza a szabadságunkat. A közelmúlt gazdasági-pénzügyi válságainak okait is arra vezeti vissza, hogy a közgazdászok alkalmazták ugyan, de nem értették a matematikai módszereket. Mindezen problémák a matematikaoktatásban gyökereznek, mivel annak módszertana oly felszínes és sekélyes, mintha csak Picasso művei helyett festett kerítéseket nézegetnének. (Ezekre később visszatérünk – Osman P.) A könyv címét az az óhaj ihlette, hogy betemesse azt a szakadékot, mely az emberek matematikához, illetve szerelemhez fűződő viszonya között tátong.*”

Frenkel a címről: „Szerencsés voltam, a gimnázium utolsó évében megismertem egy hivatásos matematikust, aki megnyitotta előttem a matematika mágikus világát. Megtanultam, hogy a matematikában végtelen sok lehetőség van, ugyanakkor elegáns és szép, mint a költészet, a művészet és a zene. *Szerelmes lettem a matekba*.” – Itt jól kibukik, hogy a magyar cím nem szerencsés. Az eredetiben a szerelem – love – szerepel, ahogy Frenkel is „belesze-

retett” a matematikába. Sok nagy matematikus élettörténete mutatja – és minden bizonnyal sok amatőrre is –, hogy a matematika iránti szerelem örök lehet. A szerelemhez képest frivol csók ezt nem adja így vissza.

Expozíció: „Nézzük a következő paradoxont: a matematika át- meg átszövi a mindennapi életünket. Ha vásárolunk valamit online, vagy keresünk valamit az interneten, vagy GPS alapján tájékozódunk, akkor mindez valójában matematikai formulák és algoritmusok segítségével történik. Közben a legtöbb ember fél a matematikától. Hans Magnus Enzensberger költő szavaival a matematika ’fehér folt a kultúránkban – idegen terület, ahol csak a kiváltságosok, a kevés beavatott érzi jól magát’. Ahogyan mondja, igen ritkán ’találni olyan embert, aki határozottan állítaná, hogy elviselhetetlen szenvedés számára a regény-olvasás pusztá gondolata, egy festmény vagy egy film megtekintése’. Ugyanakkor értelmes, tanult emberek gyakran kijelentik, mégpedig büszkén és kihívóan, hogy a matek tiszta gyötrelem, már-már rémálom számukra, ami teljesen letöri az embert. Hogyan lehetséges ez az ellentmondás? Két fő okot látok. Először is a matematika sokkal elvontabb, mint a többi tudomány, így kevésbé megközelíthető. Másodszor, *az iskolában csak igen kis részét tanuljuk a mateknak, annak is a legnagyobb hányada már több mint egy évezrede ismert. A matematika hihetetlen sokat fejlődött azóta, de a modern matek kincsei legtöbbünk elől rejtve vannak.*” – Valóban. Az még úgy-ahogy érthető, hogy nagyon sokak számára a matematika „fenség / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény, / Lidérces, messze fény.” (Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének), hiszen maga Frenkel is nehezebben megközelíthetőnek mondja. Nagyon is lehet „a természet nyelve”, ám valószínűleg nem természetes nyelve az embernek – absztrakciókra épülő természete és szigorú logikája meglehetősen távol áll a benne nem eléggé járatos legtöbbször gondolkodásától. Ez erősen meghatározza a matematikatanulás megítélését a közgondolkodásban, így mire a gyermek eljut odáig az iskolában, hogy tantárgyként találkozzék vele, már benne munkál a tanult félsz, előítélet. S hogy az idegenkedés oka az lenne, hogy az iskolában keveset tanítanak belőle? Alighanem inkább az, hogy rosszul tanítják (és ezért a világ csodájaként tiszteljük, ha egy-egy jó tanár keze alatt matematikát értő és szerető gyerekek nőnek fel). Ki-ki megítélheti: mennyit tanítottak neki az iskolában – legyen az akár egyetem is, ha nem matematika-, netán fizikaszakra járt – a matematika szigorú szabályairól, azok fegyelmezett alkalmazásairól (és ez egy „bináris” világ abban az értelemben, hogy a feladatok megoldása vagy jó, vagy nem, nincs „kicsit rossz”, és nem lehet a hibát utólag „kidumálni”). E sorok végén pedig idézzük egy matematikus születését – Frenkelét.

Hová lettek a szép idők, midőn a régi görögök úgy mulatták számelméleti stúdiumokkal az időt, sok egyéb közt a „barátságos számokkal”, ahogy mai daliás utódaik meccsnézéssel és hasonlóan elmélyült szórakozásokkal? És akkor még itt vannak azok a felettébb fura mai sznobok is, akik azzal mutatják finom lelküket, hogy milyen távol áll tőlük a matematika.

A matematika teremtő ereje: „Általános tévhit a matematikával kapcsolatban, hogy *csupán mint eszköz használható*; mondjuk, ha egy biológus kutat, adatot gyűjt, akkor megpróbál felépíteni egy matematikai modellt, ami illeszkedik az adataira (ezt talán matematikus segítségével teszi meg). Bár ez fontos alkalmazási terület, *a matek ennél sokkal többet kínál*, olyan felfedezéseket tesz lehetővé, amelyek új alapokat teremtenek, paradigmákat döntenek meg, amelyek máshogy el sem képzelhetők. Például Albert Einstein nem adatokra próbált egyenleteket illeszteni, amikor megértette, hogy a tömegvonzás okozza a tér görbületét. Ilyen adat nem létezett. Abban az időben senki sem tudta elképzelni, hogy a terünk görbül, mindenki úgy tudta, hogy a világunk nem görbe. De Einstein megértette, hogy ez az egyetlen út: általánosítani kell a speciális relativitáselméletet nem inerciális rendszerekre; majd ezt a követelményt zseniális módon kiegészítette egy másikkal, nevezetesen hogy a tömegvonzásnak és gyorsulásnak ugyanaz a hatása. Ez magas szintű intellektuális feladat volt a matematika birodalmában. Einsteinnek igaza volt – világegyetemünk valóban görbült, sőt még tágul is. *Ez a matematika ereje, erről beszélek.*” – Ebben az erőben a csoda és a csapda. A csoda, hogy a matematikus egy szál papírral és egy ceruzával – s persze a tudásával – új világokat építhet fel, azokban új felfedezéseket tehet, tanulmányozásukkal a valós világunkban is alkalmazható, annak megismerését vagy épp az abban előálló feladatok megoldását segítő összefüggéseket és eszközöket-módszereket ismerhet fel. Megalkothatja a kvantumfizikát, s annak segítségével feltalálhatja a tranzisztort, majd a mind fejlettebb elektronikai eszközök növekvő seregét – s ennek csupán egy „apró” eredménye, hogy egy közepes okostelefon ma messze többet tud, mint pár évtizede egy nagy teljesítményű számítógép. A matematikus a tudásával, modelljeivel, összefüggéseivel a *lehetséges dolgok világában* kutathat, s addig álmodni sem mert eredmények létrehozását alapozhatja meg. S a csapda? Hogy mindezt olyan „nyelven” teszi, amelyet csak a beavatottak értenek, s roppant kevés átjárása van a természetes nyelvekhez – ami bennünket, szegény kívülállókat igen hatékonyan elzár mind-ezek érdemi megértésétől.

Mind több tudományág alapjává válik: „A történelem azt mutatja, hogy a matematikai gondolatok egyre gyorsabban változtatják a tudományt és technikát. *Matematikai elméletek, melyeket kezdetben elvontnak és ezoterikusnak tartottak, később nélkülözhetetlenné váltak az alkalmazásokban.*” Charles Darwintól idézi Frenkel: „Egy újabb érzékre tesznek szert azok, akik ezzel a tudással vannak megáldva.” – A fejlődéssel mind több tudományág vált át a klasszikus eszköztáráról arra, hogy matematikai eszközökre, így pl. modellezésre, analízisre, statisztikán alapuló elemzésre támaszkodjék. Ez nem csekély mértékben egzaktabbá teszi azokat, és – bocsáttassék meg az eretnek szó! – gyakran logikusabbá is.

„*Kedves olvasó, ezzel a könyvvel azt akarom elérni nálad, amit a tanáraink és mentoraim nálam, azaz meg akarom láttatni veled a matematika erejét és szépségét, képessé szeretnék tenni téged, hogy belépj ebbe a varázslatos világba, ahogy én tettem, még akkor is, ha sohasem használtad a matek és csók szavakat ugyanabban a mondatban. A matematika*

ugyanúgy bele fog kerülni az életedbe, a bőröd alá, ahogy nekem, és a világlátásod gyökeresen meg fog változni.”

Kimeríthetetlen aranyfazék – az Óperencián túl: „A matematikai tudás merőben különbözik minden más tudástól. A fizikai világról alkotott képünk talán mindig torzított lesz, de a matematikai igazságok sohasem azok. (Ez így túlzás: fizikai igazságaink legalább nagy része is helytálló, és a fejlődés, az új felfedezések inkább azok értelmezési tartományát szűkítik le. A relativitáselmélet sem törölte el a klasszikus fizikát, amint a kvantumfizika sem a hagyományos kémiát, csak finomított rajta. S végül is, matematikai igazságok is ’élszenvedtek’ hasonló korlátozást – Osman P.) *Egy matematikai képlet vagy egy tétel mindenkinek, mindenhol ugyanazt jelenti* – lényegtelen, férfi vagy-e vagy nő, milyen a vallásod vagy a bőröd színe; és mindenkinek ugyanazt fogja jelenteni ezer év múlva is. És ami még nagyon fontos, hogy *egy csapásra mindannyiunké*. Senki sem szabadalmaztathat egy matematikai formulát, az mindannyiunk közös értéke. *Nincs más a földön, ami ennyire mély és különleges – mégis mindenki számára könnyen elérhető. Szinte hihetetlen, hogy a tudásnak ilyen szinte kifogyhatatlan tárháza létezik.* Túl drága ahhoz, hogy ráhagyjuk a ’kiválasztott kevesekre’. Mert mindannyiunké.” – Hogy maga a matek lenne mindannyiunké, ez sajnos csak azokra igaz, akik képesek megérteni, végigküzdi e tudásért a hozzá vezető hosszú utat. Olyan ez, mint a zene. Bach Karácsonyi oratóriuma, vagy épp egy magyar népdal mindenkit megragad az európai kultúrkörben, aki kicsit is fogékony a zenére. A 20. század zenéjének nagy részét azonban csak sok, kitartó tanulással kezdjük megszeretni. Az eredmények hasznosításának gyümölcseiből viszont valóban – a helyzetünktől függően – osztozhatunk. Például, a legszegényebb országok legszegényebb emberei számára most egy számukra igen hasznos előrelépés, a mobiltelefonos bankolás lehetőségét igyekeznek megteremteni – és ez a matematika szintisza megtestesülése! –, mert mobiljuk már nekik is van.

„*Ebben a könyvben az egyik legnagyobb gondolatot vázolom, amely a matematikában az utóbbi ötven évben született: ez a Langlands-program, amiről sokan úgy gondoljuk, hogy a matematika nagy egyesített elmélete.* Ez nagyon izgalmas elmélet, amely kapcsolatot sző a matematika látszólag fényévekre levő ágai: az algebra, a geometria, a számelmélet, a függvénytan, valamint kvantumfizika között. Ha úgy tekintünk ezekre a témákra, mint a matematika rejtett világának a földrészeire, akkor a Langlands-program az az eszköz, amely átvisz az egyik földrészről a másikra, és vissza is hoz onnan.

A *Langlands-programot* az 1960-as évek végén Robert Langlands kezdeményezte, ő az a matematikus, aki Princetonban Albert Einstein szobájában dolgozott. *Ez a program a szimmetria alapvető matematikai elméletén alapszik.* Ezt az elméletet két évszázaddal korábban egy francia fiatalember vetette papírra húszéves korában, mielőtt megölték egy párbajban. (Évariste Galois-ra utal. – Osman P.) Az elméletet később egy újabb lélegzetelállító felfedezés gazdagította, amely nemcsak a nagy Fermattétel bizonyításához vezetett, de a számokról és egyenletekről való gondolkodásunkat is forradalmasította. Ezt követte annak felismerése, hogy *a matematikában is van rozetta-kő, és még mindig tele van rejtélyekkel és metaforákkal.*

Ezeket az analógiákat követve, mintha a matematika rejtett szakadékaiban bolyonganánk, a geometria és a kvantumfizika birodalmába hatolunk be, rendet és harmóniát teremtünk ott, ahol addig csak káosz volt. Ezekről fogok írni, és bemutatom a matematika olyan ritkán látott oldalait, amelyek lelkesítőek, tele vannak ötletekkel és hihetetlen felismerésekkel.

George Cantor, a halmazelmélet atyja írta: *'a matematika lényege a szabadság'*. (Nézve a folytatást is, ez alighanem kettős értelmű. Az egyik János evangéliumának híres tétele: *'És megismeritek az igazságot, és az igazság szabadokká tesz titeket.'* (János 8,32) A matematika, ha szólni engedik, valóban az igazságot tárja elénk. Persze ehhez tudni kell kezelni – lásd pl. a statisztikát és buktatóit, valamint gazdag trükközési lehetőségeit. A másik, amint Frenkel is írja a továbbiakban, a matematika ott virágozhat, ahol szabad a kutatás, a vizsgálódás, a dolgok lényegének feltárása, s a nyílt beszéd az eredményekről, megállapításokról – Osman P.) *Arra tanít, hogy a valóságot vizsgáljuk, a tényeket; és kövessük őket, bárhova vezetnek is.* Megszabadít a dogmáktól és előítéletektől, fejleszti az innovatív képességeinket. Így teremtet olyan eszközöket, amelyekkel feltárhatjuk a dolgok lényegét. *Aztán, hogy ezeket az eszközöket helyes vagy helytelen célok szolgálatába állítjuk-e, az egészen más kérdés.* Például nemrég gazdasági válsághoz vezetett bizonyos pénzügyi matematikai egyenletek felelőtlen alkalmazása. Sok döntéshozó, aki matematikai analfabéta volt, merő mohóságból arrogánsan hagyatkozott ezekre az egyenletekre, egészen addig, amíg az egész rendszer majdnem összedőlt. Felhasználták az információ megszerzéséhez való aszimmetrikus viszonyukat, blöfföltek ezekkel az egyenletekkel abban a reményben, hogy mások úgysem értik. Talán, ha néhányan hamarabb megértették volna ezeknek az egyenleteknek a feltételeit, nem boldíthattak volna minket ilyen sokáig.”

Megfontolásra az idézetekhez, más megközelítésként: alighanem helytálló korunk meghatározó realitásának mondani, hogy a gazdaságot ténylegesen uraló erők követik – vakon is – a maguk érdekeit, s amikor ez összeütközik a termelési mód sajátosságaival vagy korlátaival, ideértve természetesen a piacgazdaság működését is, kitör(het) a válság. Bármilyen egyenletekre utal itt Frenkel, azok a döntéshozók egyszerűen követték, amire a gazdálkodási mód vezette őket, követték a tőke logikáját. Sem a hírheft dot.com buborék, sem a 2008-as nagy pénzügyi válság nem valamiféle matematikaalapú, hibás stratégia következménye volt. A nagytőke, amely formálja a modern gazdaságot, olyan, mint a cápa: folyamatosan úsznia és vadásznia kell, mert úszás nélkül megfullad, állandó zsákmányolás nélkül éhen hal. A menedzsmenteket pedig, ritka kivétellel, kíméletlenül szorítja-vezeti a rövid távú teljesítménykényszer: ha nem érnek el minden mérési pontban jó gazdasági eredményt, ha nem növekszik a cég részvényeinek piaci ára, ha nem teljesítik az osztalékéltérési várakozásokat, a tulajdonosok kíméletlenül elzavarják őket, de legalább is bukják jövedelmük nagy részét. És roppant jellemző: „Egyenletek és információk”: a 20. század egyik legnagyobb hatású csődje, a Long Term Capital Management fedezeti alap felívelése és bukása kevés híján összeomlás szélére sodorta a globális pénzügyi rendszert, pedig tevékenysége elméleti alapját közgazdasági Nobel-díjjal elismert eredmények adták, s a díjazottak tagjai voltak a cég

igazgatótanácsának, a cég azonban olyan történetekbe bukott bele, amelyek eshetőségével nem számoltak. A 2008-as nagy pénzügyi válságot is a főszereplők kapzsisága idézte elő a de facto értéktelen követelések értékpapírosítására épített trükközésekkel.

„*A matematika mindannyiunké*”: „A matematikát úgy kapjuk, hogy a szigorúsághoz hozzáadjuk az intellektuális teljesség és a tényekre való támaszkodás szorzatát. *Mindannyian hozzáférünk a matematikai ismeretekhez, a matematika eszköztárhoz, és ez megvéd minket attól, hogy néhány kivételezett hatalmasság önkényes döntésének legyünk az áldozatai.* Ahol nincs matematika, ott szabadság sem lehet. (E szavakban valóban a szerelem lángol – Osman P.) *A matematika ugyanúgy a kulturális örökségünk része, mint a képzőművészet, az irodalom és a zene.* (Talán még inkább, mert sokkal inkább egyetemes, kulturális háttértől függetlenül mindenkire szól – Osman P.) Emberek lévén, izgat a vágy, hogy valami újat fedezzünk fel, új értelmet találjunk, jobban megértsük az univerzumot, amelyben élünk, és megtaláljuk a helyünket benne. Sajna nem fedezhetünk fel új földrészeket, mint Kolumbusz, vagy léphetünk elsőként a Holdra. Mit szólnál, ha azt mondanám, nem kell vitorlásra szállnod, nem kell óceánokat átszelned vagy kirepülnöd az ürbe ahhoz, hogy felfedezd a világ csodáit? Ezek a csodák itt fekszenek előttünk, átszöve napjaink tényeivel. Bizonyos értelemben bennünk rejlenek. Matematika irányítja az univerzum folyamatait, ott bujkál a formákban és ívekben, mindennek az alapja a piciny atomoktól a legnagyobb csillagokig.” Ha bizonyára nem is irányítja, képes azokat úgy visszatükrözni, hogy megismerhessük, megérthessük, s e tudást felhasználhassuk. Az égi mechanika ismerete nélkül nem lennének műholdjaink, s hosszú lenne sorolni, műholdak nélkül mi minden nem lenne modern eszközeink közül.

A matematika tisztán szól: „Ugyanazt jelenti mindenkinek, aki tanul róla. Természetesen, ha meg akarjuk érteni, meg kell tanulnunk azt a nyelvet, amelyen róla beszélnek, és ez a matematika nyelve. De ezt a nyelvet bárki megtanulhatja. Hasonlóan, ha meg akarod érteni René Descartes 'Je pense, donc je suis' mondatát, értened kell a francia szavakat (legalább azokat, amelyek ebben a mondatban szerepelnek) – s erre bárki képes. Ennek a mondatnak azonban, ha egyszer megértettük, különböző értelmezései lehetségesek. Továbbmenve, az egyes emberek ezeket az értelmezéseket vagy elfogadják, vagy nem. Ezzel szemben egy *logikailag konzisztens matematikai kijelentés értelme nem* függ annak interpretációjától. *Továbbá, az igazsága szintén objektív.* Általában egy konkrét kijelentés igazsága függ attól az axiómarendszer-től, amelyben megfogalmaztuk. Ebben az esetben maga ez a függés objektív. Például az a kijelentés, hogy 'a kerek asztal szimmetriáinak a csoportja a kör', igaz mindenki számára, bárhol és bármikor. Más szavakkal, *a matematikai igazságok szükségszerűek.*”

„Az előzővel szorosan összefüggő tulajdonság a *tartósság*. Senki sem kételkedik abban, hogy *Püthagorasz tétele a régi görögöknek ugyanazt jelentette, mint nekünk, és minden okunk megvan feltételezni, hogy a jelentése a jövőben sem fog megváltozni.* Ráadásul mindazok a matematikai kijelentések, amelyek ebben a könyvben felbukkannak, örökérvényűek.”

„A tény, hogy ilyen objektív és tartós tudás létezik (és mi mindannyian megszerezhetjük), nem valamiféle hirtelen csoda következménye. Azt sugallja, hogy *a matematikai fogalmak abból a világból fakadnak, amelyik független a mi fizikai és mentális valóságunktól*, és amelyre néha úgy hivatkozunk, mint a matematika plátói világára (erről bővebben majd az utolsó fejezetben lesz szó). Még nem teljesen értjük ezt a világot, és azt sem, hogy mi ösztönzi a matematikai felfedezéseket. De tagadhatatlan, hogy ez a rejtett valóság egyre nagyobb szerepet kap az életünkben.” – Ez az ösztönző alighanem a homo sapiens egyik legfontosabb és legrokonszenvesebb tulajdonsága, az intellektuális kíváncsiság – modern világunkban pedig nagy hajtóerővé vált a gazdasági érdek is. Gondoljunk bele: az ókori görögök még tisztán intellektuális érdeklődésből „játszottak” számelméleti kutatásokkal, és a történelmi közelmúltig a matematikai felfedezések hajtóereje leginkább az intellektuális késztetés volt. Mára viszont a matematikai tudás óriási jelentőségű termelőerővé vált a modern gazdaság számos ágazatában.

„Ezzel a könyvvel vendégségbe hívlak ebbe a gazdag és izgalmas világba. Könyvem olvasásához nincs szükség semmilyen előismeretre. Ha azt gondolod, hogy a matek nehéz, hogy nem vagy képes megérteni, de ugyanakkor csábít is, szeretnél a közelébe kerülni, akkor pontosan neked írtam ezt a könyvet.

Mindenki azt gondolja, hogy hosszú éveken át kell tanulmányoznia a matematikát, hogy megragadja a lényegét. Néhányan eleve úgy gondolják, hogy a matematika nem értése velük született rendellenesség. Ezzel nem értek egyet. ... *a matematika alapvető fogalmait is mindenki megértheti, feltéve, hogy jól mondják el neki*. Az esetek többségében ehhez nem kell éveken át matematikát tanulni, nagyon sokszor egyenesen eljuthatunk a dolgok lényegéhez. (A kulcsszó: ha jól, nagyon jól mondják el neki! – Osman P.) A következő a baj: Miközben az egész világ kötetlenül beszél a bolygókról, az atomokról, a DNS-ről, semmi remény sincs arra, hogy valaha is beszélne neked valaki a modern matematika olyan izgalmas tényeiről, mint például a szimmetriacsoportok, a váratlan számrendszerek – amelyekben ha kettőhöz kettőt adsz, nem négy az eredmény –, vagy a Riemann-felületek gyönyörű geometriai formái. Ez pontosan olyan, mintha folyton egy kiscicát tartanának eléd, mondván, hogy az a tigris. Pedig a tigris egészen másképpen néz ki. Én meg fogom mutatni neked teljes pompájában, látni fogod észbontó szimmetriáját’ – ahogyan azt William Blake olyan közérthetően mondta. (William Blake: A tigris – Osman P.)

Arról is fogok mesélni, mi történt velem azon a helyen, amit akkoriban Szovjetunióknak neveztek, s ahol egy tökéletesen elnyomó rendszerben élve, a matematika volt szinte az egyetlen lehetséges út, amely a szabadságba vezetett. Megtagadták tőlem, hogy a Moszkvai Állami Egyetemen tanuljak, mert akkoriban a Szovjetunióban nagyon erős volt a diszkrimináció. Az orrom előtt csapták be az ajtót. De én nem adtam fel. Belopakodtam az egyetemre, részt vettem az előadásokon és a szemináriumokon. Egyedül, csak magamra utalva olvastam a matekkönyveket, sokszor késő éjszakáig. Végül kifogtam a rendszeren. Nem engedtek be az ajtón, berepültem hát az ablakon! Mert ha szerelmes vagy, ki állíthatna meg? Két ragyogó

matematikus vont engem védőszárnyai alá, ők lettek a mentoraim. Irányításuk alatt matematikai kutatásokba fogtam. Még csak gimnazista voltam, de máris az ismeretlen határait feszegettem. Életem legszebb szakasza volt ez, miközben biztosan tudtam, a Szovjetunióban soha nem lehetek kutató matematikus. Várt rám azonban egy nagy meglepetés: a cikkeimet kicsempészték a Szovjetunióból, híres lettem, és huszonegy évesen két évre meghívtak a Harvard Egyetemre. Láss csodát, ekkor jött a peresztrojka, amikor is a Szovjetunió szabadjára engedte a polgárait. Én pedig ott álltam megint, a Harvard oktatójaként, akinek még PhD-je sincs, és aki megint homokot szór a rendszerbe. Rendületlenül folytattam a kutatást, alapvető eredményekre jutottam a Langlands-programban, és az utóbbi húsz évben elértem, hogy meghatározó szerepem legyen benne. Elmondom, milyen fontos eredményekre jutottak briliáns tudósok, és azt is, ami közben a kulisszák mögött történt velük.”

Egy matematikus születése: (a történet innentől idézet a könyvből, Frenkel indulásáról, némi elkerülhetetlen rövidítéssel)

Hogyan lesz valakiből matematikus? Hadd meséljem el, velem hogyan történt. Az iskolában nem nagyon szerettem a matematikát. Unalmasnak találtam. Megtettem, amit elvártak tőlem, de nem értettem, hogy mire jó az egész. A tananyag céltalannak, érdektelennek tűnt. Ami valóban izgatott, az a fizika volt, különösen a kvantumfizika. Minden könyvet mohón elolvastam erről a témáról, ami csak a kezembe került. Oroszországban nőttem fel, ott könyvű volt ilyen könyveket beszerezni.

Izgatott a kvantumvilág. Noha még csak tizenhárom éves voltam, de azt már pontosan tudtam: a tudósoktól elvárható, hogy kizárólag a saját területükre koncentrálják minden energiájukat, és ne pazarolják azt olyan csacsкасágokra, mint a művészet és a bölcsélet. Én sajnos nem ilyen voltam. Sok barátom volt, szerettem olvasni, és szinte minden érdekelt a tudományon kívül. Szerettem focizni, órák hosszat kergettem a labdát a barátaimmal.

Ekkor fedeztem fel az impresszionistákat. Van Gogh volt a kedvencem. Hatására még festeni is elkezdtem. Sokirányú érdeklődésem miatt kétkedtem abban, hogy valaha is tudós lesz belőlem. Ezért amikor megtudtam, hogy van egy Nobel-díjas fizikus, Gell-Mann, akit olyasmi is érdekel, mint az irodalom (továbbá a nyelvészet, az archeológia és sok egyéb dolog), nagyon megörültem.

[Gell-Mann felfedezéseinek és velük a kvantumvilágnak a megértése kérdéseket vetett fel benne.] Az általam olvasott könyvekben erre nem találtam kielégítő magyarázatot. Úgy hozta a szerencse, hogy családom egyik barátjától kaptam segítséget. Kis, ipari városban nőttem fel. Csupán egy tanárképző főiskola volt ott abban az időben, amelyben tanítókat képeztek. Az egyik professzor azonban, Jevgenyij Jevgenyijevics Petrov, a szüleim barátja volt. Egy napon anyám hosszú idő után összefutott vele az utcán, és beszélgetni kezdtek. Anyám szívesen beszélt rólam a barátainak, így ezúttal is szóba kerültem. Hallván, hogy érdeklődöm a tudományok iránt, Jevgenyij Jevgenyijevics azt mondta, hogy okvetlenül találkoznai akar velem. Megpróbál megtéríteni a matematikának.

Éppen tizenöt éves voltam, kilencedikbe jártam, ami a gimnázium utolsó előtti éve. (Egy évvel fiatalabb voltam az osztálytársaimnál, mert a hatodikat átugrottam.) Jevgenij Jevgenyjevics akkor a negyvenes éveiben járt, barátságos volt és közvetlen. Kiderült, hogy pontos terve volt arra nézve, hogyan nyerjen meg a matematikának. Levett néhány könyvet a polcra, beléjük lapozott, és formulákat mutatott oldalakon át. Észrevettem azt az oktett-diagramot is, amit korábban mutattam, s bár nem volt olyan csinos, mint a népszerűsítő könyvekben, de szemmel láthatóan itt minden el volt magyarázva. Noha egy szót sem értettem a formulákból, de az már ott világossá vált előttem, hogy megadják a választ a kérdésekre. Olyan volt, mintha maga Isten jelent volna meg előttem. Megbabonázott mindaz, amit láttam és hallottam, megérintett egy ismeretlen érzés, amit képtelen voltam szavakba önteni, de éreztem az energiáját. Olyan érzés volt, mint amikor zenét hallgatunk, vagy meg-nézünk egy képet, ami felejthetetlen benyomást gyakorol ránk. Csupán egy „hűha!” tört fel belőlem.

– Biztos azt hitted, hogy az a matematika, amit az iskolában tanítanak neked – mondta Jevgenij Jevgenyjevics. – Nem – s a könyv képleteire mutatott. – Ez a matematika. És ha valóban meg akarod érteni a kvantumfizikát, ebből kell kiindulnod. Gell-Mann a kvarkokat gyönyörű matematika alapján jósolta meg. Ez tulajdonképpen matematikai felfedezés volt.

– De hogyan fogom én ezt az egészet megérteni?

Az egész kicsit ijesztő volt.

– Ne félj. Az első dolog, hogy megtanuld a szimmetriacsoportot. Az a fő gondolat. A matematika nagy része, de az elméleti fizika is azon alapszik. Adok neked néhány könyvet. Kezdd el olvasni, és jelöld meg azokat a mondatokat, amelyeket nem értesz. Hetente találkozhatunk, és beszélgethetünk ezekről a dolgokról.

Adott egy könyvet a szimmetriacsoportokról, és néhány másikat is, különböző témákban: valami p -adikus számokról (ezek gyökeresen különböznek azoktól a számoktól, amiket használunk), meg topológiáról (ami a geometriai formákat tanulmányozza). Jevgenij Jevgenyjevicsnek kiváló ízlése volt: olyan válogatást állított össze számomra, hogy ennek a varázslatos bestiának – a Matematikának – minden oldalát láthassam, és lelkesedni tudjak érte.

Az iskolában olyan dolgokat tanultunk, mint a másodfokú egyenletek, valamennyi kalkulus, euklideszi geometria, trigonometria. Azt hittem, ez az, amivel a matematika foglalkozik, esetleg elmélyültebben, de megmarad abban a körben, amit tanultunk. Jevgenij Jevgenyjevics könyvei azonban rányitották a figyelmemet egy olyan világra, amelyet addig el sem tudtam képzelni.

Egy pillanat alatt hívó lett belőlem.

Dr. Osman Péter

Jonah Berger: Láthatatlan befolyás. Miért követünk másokat még akkor is, ha tudjuk, hogy nincs igazuk? HVG Könyvek, 2020; ISBN 9789633045527

„A dolgoknak annyira a mélyére kell nézni, hogy egyszerűekké váljanak.”

Konrad Adenauer

(Úgy tűnik, Adenauernek kevés dolga akadhatott a kvantummechanika megértésével.

Tétele viszont nagyon is illik e könyvre.)

Nem feltétlenül rossz, ha befolyásolnak bennünket. Feltétlenül rossz viszont, ha annak nem vagyunk tudatában. Ilyen nézőpontból Berger e műve az önvédelem fontos tankönyve. S persze a befolyásolásé is.

„Annak megértésével, hogy miért utánzunk másokat, megtanulhatjuk azt is, hogy miként állhatunk jobban ellen a befolyásolás hatásának.” (Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

„Hol találkozunk a befolyásolással? Miként formálják az életünket a környezetünkben élők, és miként alakítjuk mi az övéket? *Mindenki jól jár, ha megértjük ezeket a többnyire rejtett folyamatokat.*” – Erre van e könyv is.

„Amikor bizonyítékot keresünk a *társas befolyás* viselkedésünket formáló hatására, gyakran egyet sem találunk. *Nem tudatosul bennünk a ránk ható erős befolyás, ezért nem tételezzük fel a létezését sem.* Azonban az, hogy nem vagyunk tudatában, nem jelenti azt, hogy nem történt befolyásolás. *Ha megértjük, hasznunkra fordíthatjuk, megtervezhetjük a környezetünket, formálhatjuk a helyzeteket.*” – S jó felismernünk, mikor érdemes elvegyülni a közösség tengerében, vagy kiválni belőle.

Bergert már ismerjük. Ragályos! – Hogyan terjed a siker? c. művéről (HVG Könyvek, 2017) az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017/6. számában szóltunk. Annak alapkérdése, Berger honlapjáról: „Mi teszi a dolgokat népszerűvé, elterjedtté? A szóbeszéd tízszer olyan hatékony, mint a hirdetés, ám mi lehet az oka, hogy az emberek bizonyos dolgokról beszélnek, azokat megosztják, inkább, mint másokat? Miért válnak bizonyos termékek népszerűvé, miért terjednek szét bizonyos eszmék, válnak online tartalmak virálissá?” És ott a folytatásból (enyhe reklámtartalommal, kicsi amerikaiás túlzással): „Jonah Berger, a Wharton professzora az utóbbi tíz évet e kérdések megválaszolásának szentelte. E könyvében feltárja a szóbeszéd és a társadalmi továbbítás mögött álló titkos tudományt. A könyv az úttörő kutatás eredményeit ötvözi hatásos történetmondással.” – Ez utóbbi teljesen igaz!

E mostani könyvét így ajánlja honlapján: „Egy *New York Times* és *Wall Street Journal* best-seller. Befolyásosabb akar lenni? Jobban tudni motiválni önmagát és másokat? Okosabb döntéseket hozni és formálni csoportja véleményét? Ez a beszéd (e könyvben – Osman P.) megmutatja, hogyan érheti el.

Az összes döntés 99 százalékát mások alakítják, gyakran mégis döbbenetesen nem vagyunk tudatában, mikor működik ebben valamilyen befolyás és ez miként történik. Mikor teszik az emberek azt, amit mások is, és mikor járnak el tőlük eltérően? Mások mikor buzdítanak, és mikor csüggesztenek el? És e titkos tudomány megértése hogyan segít bennünket, hogy sikerebbek legyünk mind a szakmai, mind a magánéletünkben?

A befolyás nagyerejű eszköz, ám ahhoz, hogy a szolgálatunkba állíthassuk, meg kell értenünk, miként működik. Innen megéri, miért lehet, hogy mások gyorsabb futóvá tesznek bennünket, ám rosszabbá a párhuzamos parkolásban, honnan a tendencia, hogy a kiváló atlétáknak idősebb testvérei vannak, és mit taníthat nekünk Aranyfürtöcske (Goldilocks and the Three Bears – egy 19. századi mese, amelyet a pszichológia tanmeseként használnak fel – Osman P.) arról, miként hozunk létre sikeres termékeket és eszméket. Aki elolvassa e könyvet, más szemmel látja majd a saját viselkedését, és a másokét.”

Berger bemutatkozása a honlapján: „a Pennsylvania Egyetem Wharton Üzleti Iskolájának marketingprofesszora (A Whartonról részletesebben az említett előző recenzióban – Osman P.), és szerzője a nemzetközi bestseller Ragályos, Láthatatlan befolyás és The Catalyst könyvnek. Világszerte elismert szakértője a változ/(tat)ásnak, az előszó alkalmazásának, a befolyás(olás)nak, a fogyasztói magatartásnak, s hogy miként lesznek sikeressé termékek, eszmék és magatartások. Ötvennél több cikket publikált felsőkategóriás akadémiai folyóiratokban, tanít a Wharton legmagasabbra értékelt online kurzusain, és a népszerű fórumok, mint a The New York Times és a Harvard Business Review, gyakran tudósítanak a munkájáról. Események százainak volt kulcsfontosságú előadója (keynote speaker), és gyakran szolgál tanácsadással szervezeteknek, mint a Google, Nike és a Gates Foundation.”

A könyv alapvetése – a szomorú tény magunkról: „Az elképzelés, hogy a választásunkat a személyes elgondolásaink és véleményünk vezérli, annyira kézenfekvőnek tűnik, hogy szinte említést sem érdemel. Csakhogy ez nem így van!

Nem vesszük észre, de mások elképesztő mértékben befolyásolják az életünk szinte minden aspektusát. Azért szavazunk, mert mások is így tesznek, többet eszünk, ha a társaink is, és hajlamosak vagyunk akkor venni új autót, ha a szomszédunk vásárolt egyet a közelmúltban. A társas befolyás kihat a vásárolt termékekre (s ne higgyük, hogy ez új keletű: valójában még a tőzsdei befektetésekben is nagy szerepe van, ott nyájhatásnak mondják, s erős hajtóereje a buborékok kialakulásának; amikor pedig a mind több területen meghatározó tényezővé váló divatot követjük, szintúgy a társas befolyásnak hódolunk be – Osman P.), a választott egészségbiztosításra, az iskolai osztályzatokra és a hivatásra. Meghatározza, hogy előtakarékoskodunk-e a nyugdíjas éveinkre, befektetünk-e a tőzsdén, adományozunk-e pénzt, csatlakozunk-e valamilyen szövetséghez, takarékoskodunk-e az energiával vagy adaptáljuk-e az új innovációkat. Még arra is kihat, hogy belekeveredünk-e egy bűncselekménybe, vagy

elégedettek vagyunk-e a munkánkkal. *Nehéz olyan döntést vagy viselkedést találni, amelyre nem hatnak mások.*

Igazság szerint, ha végignézzük az életünk összes területén, *csupán egyetlen olyan zugot találunk, ahol látszólag nem érzékeljük a társas befolyást. Önmagunkat.* Ez bizony kritikus jelentőségű tanulság: amint Berger részletesen kifejti, *világosan felismerjük másokon e befolyásolást, de nem jövünk rá, hogy velünk is ez történik. Meg is magyarázza, miért.*

Sajátos vakság. Berger részletesen bemutatott kutatásai igazolták, hogy „akár ruhavásárlásról, akár politikai kérdésekről, akár az udvarias autóvezetésről volt szó, a megkérdezettek észrevették, hogy a társas befolyás hatást gyakorol az emberi viselkedésre – *de nem az övékére.* Azt felismerték, hogy a társas befolyás hat mások viselkedésére, de azt nem, hogy rájuk is.”

Ennek okait elemezve áll elő a következtetéssel: „A jelenség egyik lehetséges magyarázata a társas kíváncsiság. Talán azért nem gondoljuk, hogy mások befolyásolnak bennünket, mert befolyásoltnak lenni rossz dolog. *A társadalom azt várja el, hogy önmagunk legyünk, emelkedjünk a külső hatások fölé, ne legyünk birkák, és ne kövessük a csordát!* („Rossz dolog”? Berger később részletesen kifejti, hogy ez a modern nyugati társadalom tanított értékrendje. S enyhén szólva furcsa dolog az önálló gondolkodásnak, az egyéniség megdicsőülésének ez a mítosza. A társadalom működésképtelenné válna, ha tagjai elutasítanák az együttműködést, a beilleszkedést, a stabilitást biztosító normák és a bizonyítottan működő kollektív bölcsesség követését – ez kezelhetetlen konfliktusokat eredményezne – Osman P.)

Ha a befolyásoltság rossz, akkor valószínűleg azért nem hisszük el, hogy bennünket is meg lehet ingatni, mert *nem akarjuk negatív fényben látni önmagunkat.* A helyzet azonban nem ennyire egyszerű. Még amikor a befolyás pozitív előjelű, akkor sem hisszük el, hogy hat ránk. Van [azonban] egy, *a többenél is rejtettebb ok,* amely miatt nem gondoljuk azt, hogy a társas befolyás hatással lenne ránk. Mégpedig az, hogy *nem vesszük észre.*”

Paradox működése: „Amikor bizonyítékot keresünk a társas befolyás viselkedésünket formáló hatására, gyakran egyet sem találunk. Nem tudatosul bennünk a ránk ható erős befolyás, ezért nem tételezzük fel a létezését sem. Azonban az, hogy nem vagyunk tudatában, nem jelenti azt, hogy nem történt befolyásolás.” – Vajon keressük-e igazán? Mindenki elég erős lelkileg ahhoz, hogy képes legyen önmagát elemezni és szembenézni a gyengéivel is, elismerni, hogy befolyásolható? Vagy Berger előző megállapításaival összhangban sokaknak túl kényelmetlen lenne bevallaniuk önmaguknak, hogy bizony vezethetőek? *E könyv arra is tanít, hogy keressük szigorúbban e hatásokat.*

Aki kicsit is elemzi és érti világunk dolgainak alakulását, az felismeri, hogy a befolyásolásunkban egyre inkább *mindenható a technika, ha mesterien tudják kezelni.* A reklámok és az eladásösztönzés terén ez már régóta közhely – olyannyira, hogy bizonyos fogások (pl. a szubliminális üzenetekkel operálók) alkalmazásától jogi eszközökkel védik a közönséget. Tudjuk azt is, milyen mértékben befolyásolható a megkérdézéses felmérések eredménye

pusztán a kérdések kialakításával és a kérdészés technikájával. *Berger itt a „láthatatlan befolyásolásról”* szólva hihetetlen összefüggéseket, hatásmechanizmusokat tár elénk.

Erről szól a könyv: „A könyv azokról az egyszerű, finom és gyakran meglepő módokról szól, amelyekkel mások hatnak a viselkedésünkre. Kockázatosabb döntéseket hozunk, csak mert valaki vállon veregetett bennünket. Miának nevezzük el a gyermekünket, mert az utóbbi időben felkapottá vált a Madison és a Sophia név. *Még az idegenek és azok is, akikkel talán soha többé nem találkozunk, ijesztően nagy hatást gyakorolnak az ítéleteinkre és a döntéseinkre.* A jóléti politikával kapcsolatos attitűdünk teljesen megváltozik, ha azt halljuk, hogy a demokraták támogatják, nem pedig a republikánusok – még akkor is, ha mindkét fél ugyanazt a politikai javaslatot teszi.” – Sokak politikai döntéseit, választásait befolyásolhatja, akár erősen is, az is, ha jelzéseket kapnak, hogy várhatóan mi lesz a kérdéses szavazás eredménye, melyik alternatíva győzelme mutatkozik valószínűbbnek. Ennek oka, hogy az emberek jelentős hányada nem szeret a vesztes oldalra kerülni és ezzel vesztesnek érezni magát, inkább a várható győztesekkel szavaz. Ez befolyásolásra nagyon is kihasználható azáltal, hogy e célra kialakított előrejelzéseket, elemzéseket, ’közvélemény-kutatásokat’ tárnak elébük.

„A társas interakcióink az egymással ütköző atomokhoz hasonlóan formálják, hogy kik vagyunk és mit teszünk. Ez a tudomány, a társadalomtudomány mindenhol jelen van, attól kezdve, hogy miért az adott nevet kaptuk, egészen addig, hogy miért ezt a könyvet vettük a kezünkbe.” – A hasonlat szellemes, de nem igazán helytálló. Az atomok megteszik azt a szívességet a tudománynak, hogy mind egyformák, egyformán is viselkednek, egyformán reagálnak az ütközésre – ezért lehet valóban jó statisztikákat készíteni róluk és a „magatartásukról”. A fránya emberekben van annyi egyedi vonás, ami már erősen befolyásolhatja, sokfélévé teheti a társas interakcióikat, aláásva ezzel a statisztika megállapításainak helytálló voltát, érvényességét, ártva ezzel a kérdéses társadalomtudomány megbízhatóságának. A kedves atomoknak nincs „lelkük”, nem működnek köztük vezetők, véleményvezérek, amint a „társas interakcióikat” befolyásoló irányzatok sem, s nem hat rájuk gyakran nehezen felderíthető és még nehezebben felmérhető hatású láthatatlan befolyás. Az emberek közt nagyon is. A tudománynak sokkal könnyebb a dolga az élettelen természettel.

„A társas befolyás azonban nem csupán mások viselkedésének a követésére ösztönöz bennünket. A többi ember a mágneshez hasonlóan vonzhat, de akár taszíthat is bennünket. Mikor utánozunk másokat, és mikor határolódunk el a tetteiktől? Mikor motivál a környezetünk keményebb munkára, és mikor készítet a céljaink feladására? És mit jelent mindez a boldogság, az egészség és a siker vonatkozásában otthon és a munkahelyünkön? Ilyen és hasonló kérdéseket boncolgatunk a következő oldalakon, miközben elmélyedünk a milliárdnyi lehetőségben, amellyel mások hatással lehetnek a viselkedésünkre.” – Voltaképp az is a társas, azaz a többiektől jövő befolyásolás egyik, mondhatni „inverz” formája, amikor döntéseinket az irányítja – amint arról már fentebb is volt szó, s még bőven lesz is –, hogy

nem akarunk a nyáj, a tömeg tagja lenni, inkább azzal becsüljük magunk, hogy szabad, önálló egyéniség vagyunk. Sajátos, és teljesen más indíttatású megvalósulása ennek az a tőzsdei befektetői stratégia, ahol a befektető tudatosan a piac mozgása, a befektetők nagy többségének döntése ellen fogad.

„Az elmúlt 15 évet a társas befolyásolás tanulmányozásával töltöttem. Több száz kísérletet végeztem, és többmilliónyi vásárlást vizsgáltam meg. A kollégáimmal mindent szemügyre vettünk, attól kezdve, hogy az új autót vásárló szomszédunk bennünket is hajlamosít-e az autóvásárlásra, egészen addig, hogy az NBA csapatai nagyobb valószínűséggel nyernek-e, ha előtte vesztesre állnak. Ez a könyv közös nevezőre hozza ezeket a jelenségeket és több tucat más észrevételt, hogy megvilágítsa a viselkedést befolyásoló rejtett tényezőket.” – Berger a közléseit, megállapításait és tételeit mindenütt kutatási eredményekkel és szakirodalmi idézetekkel támasztja alá.

Ad captandam benevolentiam: „A könyvben bemutatott tudományos megközelítések mindenféle gyakorlati problémára alkalmazhatók (és alkalmazzuk is ezeket). Arra, hogy formába hozzunk másokat, és jobb munkahelyi teljesítményre sarkalljuk őket. Arra, hogy megment-sük a környezetünket, és népszerűsítsük a termékeinket, az ötleteinket.

Bízom abban, hogy a fejezetek a bemutatott gondolatok alkalmazására inspirálnak mindenkit. Segítségképp minden fejezet végén megvitathatjuk a közös problémákat, amelyekkel mi, emberek (és vállalatok) szembesülünk, és azt is, hogy a társas befolyás miként segíthet a megoldásukban. Megnézzük, mikor jobb a tömeget követni, és mikor jobb a saját utunkat járni, miként növelhetjük a saját befolyásunkat, és ezeknek az ötleteknek a segítségével miként tehetünk szert sikeresebb és teljesebb értékű társas kapcsolatokra. A társas befolyás megértésével jobban tehetjük az életünket, és másokét is. – Ha az ember a becsület és tisztesség hagyományos elveit követi, itt igencsak kemény dilemma elé kerül. Jelesül, vajon a kölcsönös bizalomra épülő magánéleti kapcsolatokban szabad-e ilyen befolyásolásra képes eszközöket alkalmazni. A „láthatatlan” kulcsszó eléggé egyértelművé teszi a választ.

„Most pedig következzen a kérés! A következőkben azt tárgyaljuk majd, miként hat ránk a társas befolyás, mégpedig sokkal nagyobb mértékben, mint amit el tudunk képzelni. Csábító elolvasni ezeket a kutatási eredményeket, és azt feltételezni, hogy ránk nem érvényesek: 'Naná, hogy a többiek csordaszelleműek, de én nem!' Tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy a társas befolyás bennünket nem érint. Járjunk nyitott szemmel! A befolyásolás működésének jobb megértésével kordában tarthatjuk annak erejét. Mindnyájan fehér hollónak hisszük magunkat. De hogy ez így van-e, vagy sem, az már egy teljesen más történet...” – „Bizzunk Istenben, de tartsuk szárazon a puskaport!” – „[J]árjunk nyitott szemmel”, de ha már eléggé ráérzünk a láthatatlan befolyásolás világára, bizzunk az ösztöneinkben is. Ösztön, vagy inkább a tudásunk alapján működő intuíció: elménk sajátos üzemmódja, amikor tudatunk vezérlése nélkül végzi a gondolkodás feladatait. Amikor már jó sokat tudunk a befolyásolásról, kialakulhat egy riasztórendszerünk, amely figyelmeztet, ha farkas leselkedik a kertek alatt – vagy épp a médiában.

Miként, mire: „A társas befolyás önmagában sem nem jó, sem nem rossz. (Igen, extremitások kivételével sohasem az eszköz jó vagy rossz, hanem amire használják. Jótékonyági hálózatok teremnek belőle, vagy a társadalmat terrorizáló bandák, alakulatok, jó vagy rossz szókásokat, gyakorlatokat terjesztenek – Osman P.) Ha gonosz embereket követünk, az még több gonosz megjelenéséhez vezet a világban. Ha jó embereket követünk, azzal még több jót teremtünk.

A befolyásolásunkat is megválaszthatjuk. (Ám csak ha felismerjük a befolyásolás létezését, illetve eshetőségét, és tudunk is bánni vele – Osman P.) A társas befolyás óriási hatást gyakorol a viselkedésre, és működésének megértésével kifoghatjuk vitorlájából a szelet. Megúszhatjuk a hátulütőit, és kiaknázzhatjuk az előnyeit. Megőrizhetjük az egyéniségünket, és elkerülhetjük, hogy beszippantson a tömeg. Teljesebb társas interakcióink lehetnek, sikereesebbé válhatunk, és mások segítségével informáltabb döntéseket hozhatunk. Ha megismerjük a társas befolyás jótékony aspektusait, eldönthetjük, hogy mikor álljunk ellen, és mikor engedjük át magunkat.” – S már azzal is nagy előnyre tehetünk szert, ha – akár e könyvből tanulván – csak kevésbé vagyunk manipulálhatók, mint mások.

A befolyásolás épp olyan eszköz, mint sok másik. Ha megértjük, a hasznunkra fordíthatjuk, megtervezhetjük a környezetünket, formálhatjuk a helyzeteket, továbbá az Opowerhez és a Költözés a lehetőségekhez hasonló programokat (a könyvben bemutatott akciók) dolgozhatunk ki, amelyek a társas befolyás erejét arra használják, hogy jobb helyé tegyék a világunkat.”

A mondandóról: „Az 1. fejezet az emberi természet utánzásra való hajlamát térképezi fel. Miért követünk másokat még akkor is, ha tudjuk, hogy nincs igazuk? Miért kell ugyanannak a dolognak különböző neveket adni? És miért nehezíti meg a társas befolyás a Harry Potter és más bestsellerek sikerének előrejelzését még a tapasztalt iparági szakemberek számára is?”

Az utánzásról tudjuk, hogy a tanulás ősi, az állatvilágban kialakult formája. Jellemző erre a fejezet első alcíme, amely egy gyakori szólásmondás: Utánozás majomszokás. Alkalmazását az ember is magával hozta a törzsfelföldésben, s ezt eleinte spontán módon, később többé-kevésbé tudatosan is teszi. A fejezet, amint a fenti összegzése is ígéri, érdekes kísérleteket és megállapításokat mutat be erről. Nagyon hasznos ugyanakkor el is gondolkodnunk az olvasottakon. Bemutat például egy kísérletet, amelyben a résztvevőknek bizonyos jelenségre kellett számszerű becslést adniuk, hol egymagukban, hol csoport keretében nyilatkozva. Amint írja, „A konformitás teljesen átvette az uralmat. A résztvevők mintegy 75%-a legalább egyszer a csoportéhoz igazította a véleményét. A többség nem alkalmazkodott az összes kérdésnél, de átlagosan az esetek egyharmadában a többiekéhez igazították a válaszukat, Annak ellenére követték a csoport véleményét, hogy a saját szemükkel látták a jó megoldást. Még akkor is, amikor pontosan tudták, hogy a csoport többi tagjának a válasza helytelen. Még akkor is utánzunk másokat, ha egyértelmű a válasz.”

Itt azonban felmerül egy kérdés, mert hogy „egy drágakőnek sok fazettája van”, tartja a keleti bölcsesség, ám az embernek még sokkal több olvasata: ezúttal valóban utánó, aki a többieket követi, vagy nem akar kiríni közülük, reflektorfénybe kerülni? Ide is jól illik az alábbi gondolatmenet e fejezet *Miért alkalmazkodunk* c. részéből:

„Az emberek többsége szereti, ha szeretik. Azt akarjuk, hogy elfogadjanak, vagy legalábbis ne közösiítsenek ki bennünket – ha nem is mindenki, azok feltétlenül, akik fontosak számunkra. Így hát a legtöbben követik a többiek példáját. Kihagyják a desszertet, csak mert mindenki más is ezt teszi – kizárólag azért, hogy a csoporthoz tartozhassanak” – Berger ezt a *társas nyomás* működésének mondja.

„Az információ és a társas nyomáson túl van azonban még egy oka az ember konformitásának” – ez vezeti fel a következő alfejezetet: *A kaméleon és az utánzás művészete*. Itt olvashatunk egyebek közt a *válogató párosodás*ról: „rendszerint a hozzánk hasonló emberek tetszenek nekünk.” – Vonzódásainkat és választásainkat ugyanakkor e modern időkben mindinkább befolyásolják a média, tömegkommunikáció, tömegmédia szárnyán érkező hatások, pl. az épp divatos szépségideálról. Itt esik szó a hosszan együtt élők közötti érzelmi utánzásról is.

Viselkedésünk sajátos vezérlői, a tükrőneuronok. Róluk mind több szó esik. Egy neuroológusiskola nekik tulajdonítja az ember önkéntelen utánzó tevékenységét, s erről e fejezet is szól. Ha úgy van, amint mondják, jelentős szerepük lehet abban, hogy filmeket és más vizuális tartalmakat nézünk filmvásznakon és képernyőkön, s ebből óriási ipar tud megélni. (A tükrőneuronokról l. még Roman Krznaric: *Az empátia ereje*, HVG Könyvek, 2017, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2018/2. sz.)

„Utánozzuk a körülöttünk lévők arc kifejezéseit, gesztusait, cselekedeteit, és még a nyelveztük is. Mosolygunk, ha mások mosolyognak, összerezzenünk, ha egy másik ember fájdalmát látjuk, és texasi stílusban köszöntjük a texasi barátunkat. Ha az értekezleten valaki történetesen megérinti az arcát vagy keresztbe teszi a lábát, nagyobb valószínűséggel követjük a példáját. *Az utánzás szinte a születésünk pillanatában elkezdődik.* Már a kétnapos baba is sírással reagál egy másik csecsemő sírására, és utánózza a gondozója érzelmi megnyilvánulásait. Ha egy kisgyerek azt látja, hogy valaki kiölti a nyelvét, ő is így tesz. *A sok imitáció nem tudatosan történik.* Nem szándékosan dőlünk hátra a széken, ha másvalaki így tesz, és nem direkt váltunk át texasi akcentusra, ha a barátunk így beszél. Ám annak ellenére, hogy nem vesszük észre, *flyamatosan és automatikusan utánózzuk a körülöttünk lévőket.* Finoman úgy mozdulunk, olyan testtartást veszünk fel és úgy cselekszünk, ami tükrözi a velünk interakcióban lévő társunkat. *Ő is ugyanezt teszi.*” és „*Mások viselkedése ráhangol bennünket az adott viselkedésre.* Más emberek tevékenységének a megfigyelése olyan módon aktiválhatja az elménket, amely megkönnyíti számunkra, hogy megtegyük ugyanazt a dolgot.” – Tükrőneuronok munkában. Az utánzásnak pedig komoly hatásai vannak a társas interakciókban. Erről is szól a fejezet.

„*Lopakodó befolyásolás*”: Berger hoz egy felettébb izgalmas, és kétségkívül nagy gyakorlati jelentőséggel bíró példát az üzleti tárgyalás kimenetele és a bizalom összefüggéséről. Elmondja egy tárgyalás hosszan bukdácsoló menetét, és „Kiderült, hogy egy *apró trükk ötszörösére növeli* a Jake-éhez és Susanéhez hasonló tárgyalási folyamatok sikerességét. Hogy mi ez a trükk? *A tárgyalópartner utánzása.*” – Természetesen mint mindenütt, ezúttal is kutatási eredménnyel támasztja alá mondanóját: „*A tárgyalópartnerüket utánzóknak ötször nagyobb valószínűséggel fejezték be sikeresen az egyezkedést.* Amíg az utánzást elkerülők közül szinte senkinek nem sikerült megállapodnia, addig azok, akik kismértékben imitálták a tárgyalópartnerüket, az esetek kétharmadában sikeres alkut kötöttek.” Példát hoz arra is, hogy ha a pincér ügyesen utánozza a vendéget, nagyobb borra valóhoz jut.

„*Bolondok vagyunk mindahányan*” – *de legalábbis rokonlelkeket keresők?* „*Az utánzás azért könnyíti meg a társas interakciót, mert összhangot generál.* Társas ragasztóként köt és tart össze bennünket. Amikor valaki hozzánk hasonlóan viselkedik, akkor az ők kontra mi’ elv érvényesülése helyett *szorosabbnak érezzük a kettőnk közötti kapcsolatot: közelebbnek és kölcsönösen függőnek, ráadásul tudattalanul.* Ha valaki hozzánk hasonlóan cselekszik vagy viselkedik, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy vannak közös vonásaink, hogy ugyanahhoz a ’törzshöz’ tartozunk.” – Emlékezzünk: a törzsfajlódással hozott „szellemi operációs rendszerünk” gyökerében most is ott él és hat, hogy az ember törzsi szerveződésű ragadozóként szocializálódott. A törzs a biztonság.

Vészesen fogy a lehetséges terjedelmünk – „ugorgyunk!”

„*A 2. fejezet a különbözőség iránti késztetést boncolgatja.* Néha birkaként követjük a társainkat, de ugyanilyen gyakran előfordul, hogy elkalandozunk a nyájtól, ha az túlságosan zsúfolttá válik. Megvizsgáljuk, hogy a legtöbb sztársportolónak miért van idősebb testvére, és miért egyforma minden kisbaba (természetesen a miénk kivételével), valamint azt, hogy miért akarnak néhányan kitűnni, mások pedig miért boldogabbak, ha beleolvadhatnak a tömegbe.”

Érdekesen indul: kiválasztási szempontok az amerikai élsport utánpótlásképzésénél. „Hogyan döntsék el, kit hívjanak meg, és *miből állapítható meg, hogy egy szép napon valakiből a nemzeti válogatott játékos lesz-e vagy sem?* A kérdések megválaszolásához a kutatók minden korcsoportból tanulmányoztak játékosokat. Olyan lányokat, 14 év alatti kortól kezdődően egészen 23 éves korig, akik már legalább egy országos női csapatfelkészítő táborban részt vettek. Számos tényező mentén kielemezték őket, a fizikai adottságoktól kezdve a pszichológiai profilon keresztül egészen a földrajzi lakóhelyig és az ambíciókig. Egy sor érdekes összefüggésre bukkantak.”

Surranópálya? „*Az elsőszülöttek rendszerint jobb tanulmányi eredményeket érnek el.* Általánosságban véve jobb a tanulmányi átlaguk, jobban teljesítenek az érettségien és a felvételen, és magasabbak a nemzeti tehetség-ösztöndíjas pontszámaik. Nagyobb valószínűséggel tanulnak tovább, és járnak erősebben szelektáló iskolákba.

Az ebbe a környezetbe beleszületett fiatalabb testvérek választás elé kerülnek: az idősebb testvérükhöz hasonlóan megpróbálhatnak ők is jól teljesíteni az iskolában, vagy kereshetnek maguknak egy másik területet. Követhetik a járt utat, vagy kitörhetnek és kitaposhatnak maguknak egy másik ösvényt. Az elkülönülés kiváló módja az eltérő érdeklődési terület, amelyben ők is kiemelkedhetnek. Ennek megfelelően a fiatalabb testvérek hajlamosak jobban szerepelni a sportokban.

Az egyik tanulmány *több mint 300 ezer első éves felsőoktatási hallgató iskolán kívüli tevékenységeit* vizsgálta meg. Több százezer fiatalát, 550 különböző iskolából, a kisvárosi, két-éves felsőoktatási képzésektől kezdve egészen a nagy, négyéves egyetemekig. A hallgatók csupán elenyésző része versenyzett országos szinten, a felmérés a sportteljesítmény hétköznapiabb típusát vizsgálta: a középiskolai sportcsapatba történt beválogatást. Kiderült, hogy a felsőoktatásban tanuló jó atlétáknak többnyire van idősebb testvérük. A később születetteket nagyobb valószínűséggel válogatták be korábban a középiskolai sportcsapatokba.”

„*A testvérek közötti különbség túlmutat a tanulmányi eredményeken és a sporton.* Az elsőszülöttek hajlamosabbak a konzervatívabb politikai és társadalmi nézetekre. Kiseb valószínűséggel támogatják az abortuszt vagy bocsátkoznak alkalmi szexuális kapcsolatba. A később születettek jellemzően liberálisabbak. Kevésbé jellemző rájuk a templomba járás, és hamarabb elismerik, ha csálnak egy vizsgán vagy fiatalkorúként sört isznak. *Számos különbség nem nagy, de statisztikailag szignifikáns.*” – E jelenségek hasonló megállapításokat hozó feldolgozásával a szakirodalom más műveiben is találkozunk.

A fejezet következő alcíme: *A különbözőség iránti vágy.* Elszakadva az olvashatóktól, de velük tökéletes összhangban álljon itt egy, a saját hétköznapijainkban is jól ismert példa. „Limited edition” – igényeseknek szánt árucikkek gyakori jelzője. Azt jelzi, hogy abból viszonylag keveset gyártottak, s az arra kényeseknek nem kell tartaniuk attól, hogy a viselésükkel/használatukkal látványosan egy lesznek a sok közül, azaz ha különbözni akarnak másoktól, ezzel megkapják. Bizarrá ez akkor válik, midőn – egynémely marketingesek éhsége nagyobb, mint az eszük! – e jelző megjelenik nyilvánvalóan nagy tömegben gyártott cikkeken, így pl. élvezeti termékeken is.

Az alfejezet zárómondata: „Néha nem akarunk ugyanolyanok lenni, mint a többiek. Néha különbözni szeretnénk.” (A Facebook születéséről szóló remek könyv elmeséli, hogy a magát az egyetemi társaságban többszörösen hátrányos helyzetű vesztésnek érző Zuckerberg miként vágott bele egy félrészeg éjszakán annak megalkotásába, hogy ezzel kitűnjék, és – az egyetem ünnepeit sportolóihoz legalább valamelyest hasonlóan – neki is legyen sikere a lányoknál. Lásd Ben Mezrich: Véletlenül milliárdos – Hogyan született a Facebook, Atheneum, 2010, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2011/1. sz.)

Megjelenik e fejezetben egy igen érdekes piaci paradoxon: „*a sznobhatás.* Ez olyan eseteket ír le, amelyekben egy ember bizonyos javak vagy szolgáltatások iránti kereslete negatívan korrelál a piaci kereslettel. Minél többen birtokolnak vagy használnak valamit, az

újonnan érkezők annál kevésbé érdeklődnek iránta.” – Igen, az ő kedvükért is vannak a „limited edition” árucikkek.

„A különbözőséget rendszerint jutalmazták.” Ezzel indul a következő gondolatmenet, mutatva, mekkorát fordult a világ azóta, hogy a különbözőség még sokkal inkább nehezen viselhető bélyeg volt. Különbözni ma sem egyszerű, csak nagyon másként: a fejezet e része az önmeghatározásról, az egyéniség kereséséről és felmutatásáról szól. (Egy klasszikus példa egy régi világból: „A derekamra nem adok sokat, / Arra igen, hogy derekasan éljek! / Pótolják rajtam a szalagokat / A bátor tettek, büszke szenvedélyek! / És kackiás bajusz gyanánt fenem / Szúrós hegyesre vidám szellemem, / S amerre járok szerteszét e honban, / Igazság peng sarkantyúként nyomomban!” – Edmond Rostand: *Cyrano de Bergerac*).

Ezt újabb fontos téma követi: A különbözőség illúziója, azt pedig egy alapvető jelentőségű tény kifejtése: a különbözőség, egyediség iránti igény nagyrészt kultúrafüggő!

„Amíg számos amerikai a szabadság és függetlenség jelének tartja az egyediséget, addig a kelet-ázsiai kultúrában a harmóniát és az összekapcsolódást értékeli nagyobbra. [Utóbbiak] a másoktól való túlzott különbözőséget deviánsnak és a beilleszkedésre való képtelenségnek tartják. A kutatásokban ezekkel a lényegesen eltérő normákkal összecsengően azt tapasztalták, hogy az amerikaiakhoz képest a kínaiak és a koreaiak hasonlóbb dolgokat választanak. Adjuk meg egy kelet-ázsiaiának a választási lehetőséget egy átlagosabb és egy kevésbé átlagos opció között, és ők az előbbi választják majd. Kérdezzük meg, hogy a koreaiak melyik képet kedvelik a leginkább, és ők a kevésbé – nem pedig az inkább – szokatlant választják majd.”

„Az egyediség nem helyes vagy helytelen, jó vagy rossz dolog, hanem kontextusfüggő preferencia. Bizonyos kontextusok támogatják a különbözőséget. A közép- és felső osztálybeli amerikaiaknak kisgyermekkoruktól kezdve azt szajkózzák, hogy kinyílásra váró ’különleges virágok’. Születőfélben lévő csillagok, akiknek ki kell fejezniük magukat a világ felé. Nem csupán arról van szó, hogy ezek a gyerekek sok lehetőséget kapnak, hanem autonómiát, választást és irányítást is ahhoz, hogy eldönthessék, a személyes preferenciáik alapján melyik lehetőség a megfelelő a számukra. Az alapján, ahogy ők látják önmagukat mint egyedi embert. Természetes, hogy az ilyen kontextusba született gyerekek a különbséget helyes dolognak tartják. Mindenki mástól eltérnek, és a választásaiknak ezt vissza is kell tükrözniük.

Azonban nem minden társadalmi háttér támogatja ennyire a különbözőséget. A munkásosztálybeliek a különbözőség helyett inkább a kölcsönös egymásrautaltságot támogatják. A csapatmunkát az egyedül tündöklő csillag helyett. A munkásosztálybeli gyerekek több időt töltenek a családjukkal, és több aktív részvétellel járó gondozásban részesülnek. Megtanulják, hogy a dolgok nem csupán róluk szólnak, és létfontosságú az egészhez tartozás. Így hát a munkásosztályban felcseperedő gyerekek jellemzően jobban odafigyelnek a körülöttük lévőkre, és jobban igazodnak hozzájuk. Fontos az önmagukért való kiállás, de az is, hogy belegendoljanak mások szükségleteibe. Kisebb hangsúly helyeződik az énrre, és nagyobb a kollektív egészre.” – Berger megmutatja, hogy e különbség sok következménnyel jár – egye-

bek közt abban, ahogy a piaci kínálat alakítói kezelik és megnyerni igyekeznek a különféle célközönségeket.

Itt feladjuk, hogy *kackiásan* tovább dacoljunk a terjedelmi korláttal. Így már csak Berger összegzése marad a további fejezetek tartalmáról.

„A 3. fejezet arra keres magyarázatot, hogy miként adódnak össze ezek az egymásnak ellentmondó tendenciák. Akár utáncunk másokat, akár valamilyen más tevékenység mellett döntünk, azt részben az ő személyük határozza meg. Megvizsgáljuk, hogy a drága termékek miért kevesebb a logó, hogy a vállalatok miért fizetnek a hírességeknek azért, hogy ne viseljék a ruháikat, és miért hajlandóak néhányan 300 ezer dollárt kifizetni egy olyan óráért, amely nem mutatja az időt. Kiderül az is, hogy a bőrszín miként befolyásolja az iskolai teljesítményt, és miért a kis zöld békák az állatvilág legnagyobb szimulánsai.”

„A 4. fejezetben szemügyre vesszük az ismerősség és az újszerűség közötti feszültséget, és az optimális különbözőség értékét. Megtudjuk, miért fogynak jobban az átlagos kinézetű gépkocsik, mi a közös a csirkében és az Amerikai Egyesült Államok 30. elnökében, valamint miként hatnak a hurrikánok a babanevek népszerűségére. Fény derül arra is, hogy a modern művészet miért tűnik első pillantásra kellemetlennek, és miért esik jobban Kandinszkij festményeit nézegetnünk néhány Picasso-mű után.” (Hát még George de la Tourt!)

Az 5. fejezetben azt taglaljuk, hogy *a társas befolyás miként formálja a motivációt*. Miért futunk gyorsabban, de parkolunk rosszabbul mások közelében? Hogyan válhat a szomszédok megfigyelése a környezetvédelem leghatásosabb módjává? Mit tanulhatunk a csótányoktól a versengésről, és miért nyernek nagyobb valószínűséggel a félidőben vesztesre álló kosárlabdacsapatok?”

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

THE EFFECTS OF THE ÓPUSZTASZER NATIONAL HERITAGE PARK ON THE DEVELOPMENT OF THE LOCAL ECONOMY

Helga Kovács

The main goal of the dissertation was to examine the touristic demand and supply of Ópusztaszer, and the man-made and natural values of the settlement on the whole, on the basis of which the author analyzed the forms of tourism developed in the settlement. She examined the impact of the Ópusztaszer National Historical Memorial Park on the development of the local economy, as well as mapped the quality, existence and intensity of the relations between the local actors of tourism.

THE COPYRIGHT ASPECTS OF INTERIOR DESIGN AND LANDSCAPE ARCHITECTURE

Zoltán Károly Kiss PhD

The study elaborates on the copyright rules of interior design and landscape architecture. The analysis is hampered by the under-regulation of the two areas, the small number of specific legal norms and comments on them, and the lack of case law. The author's conclusion is that although interior design and landscape architecture are self-dependent creative work that is connected to architecture but is existing independent of that, their domestic recognition and copyright embeddedness do not reach the level they deserve and have been achieved in Western countries.

THE NEW GUTENBERG: JÓZSEF KIEGL'S INVENTIONS AND PATENTS

Dr Zsuzsanna Tószegi

The name of József Kiegl, a Hungarian inventor of the 19th century has become absolutely unknown by this time for even Hungarian people. Among others he invented a special typesetting machine, which made a lot of people enthusiastic at that time, even Lajos Kossuth and István Széchenyi. Though he could not put neither this machine, nor his other inventions across in the form of successful prototypes, he was recognized by his contemporaries a many-sided inventor.